

О-ПЕТРАШ

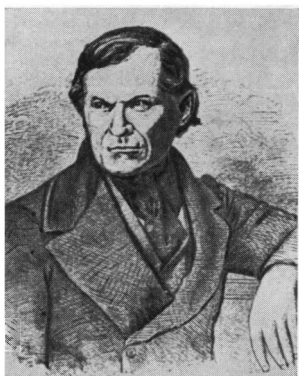
РУСЬКА
"ТРИЦЯ"

Маркіян Шашкевич

Яків Головацький

Іван Вагілевич

РУСАЛКА ДНѢТРОВАЯ.

Ruthenische Volks-Lieder.

У БУДИМЪ
Письмом Корол. Всеучилища Пештанского
1837.

Титульна сторінка
«Русалки Дністрової»

О. ПЕТРАШ

„РУСЬКА
ТРІЙЦЯ“

*М. ШАШКЕВИЧ, І. ВАГИЛЕВИЧ,
Я. ГОЛОВАЦЬКИЙ
ТА ЇХНІ ЛІТЕРАТУРНІ ПОСЛІДОВНИКИ*

Видання друге,
доповнене

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ «ДНІПРО»
1986

83.3УкІ
П30

В книге рассказывается об общественной и литературной деятельности в 30—40-х годах XIX ст. членов кружка передовой украинской молодежи «Русская троица» во главе с Маркианом Шашкевичем. Сосредотачивается внимание на литературно-публицистической, фольклористической деятельности ведущих членов кружка. Отдельные страницы посвящены известному альманаху «Русалка Днестровая». Особое внимание автор уделяет и последователям дела «Русской троицы» — Н. Устияновичу, А. Могильницкому и Р. Моху.

Издание рассчитано на широкий круг читателей.

Рецензенты *П. П. Хропко, Р. С. Мищук*

П 4603010201-001 23.87
М205(04)-86

© Видавництво «Дніпро»,
1986 р.

Земний уклін вам, хто відстояв
Свій вік,
свій дім,
свій чесний хліб...

Не онімечили святої,
Не спольщили, хоча й могли б.
Ми ладні руки цілувати
Тому, хто у страшній порі
Зберіг для нас дзвінки Карпати
І мову голубу зберіг.

І. Драч

Іх було троє. Один з них — енергійний, наполегливий, сміливий, готовий на самопожертву, на подвиг... Це — Маркіян Шашкевич.

Другий — людина палкої вдачі, з широким польотом фантазії. Прагнув рішучих дій. Це — Іван Вагилевич.

Третій — ініціативний, діловий, працелюбний. Водночас — поміркований і обачний... Це — Яків Головацький.

Маркіян Шашкевич очолив прогресивний літературний гурток західноукраїнських письменників «Руська трійця». До нього увійшли й І. Вагилевич та Я. Головацький. Навколо них гуртувалася молодь...

Настав час, і вони вирушили «в народ», дбаючи про культурне відродження західноукраїнських земель, а на шляху своєї мандрівки запалили першу ватру демократичної культури — безсмертний альманах «Русалка Дністровая».

ТЛО ДОБИ

Була цісарська Австрія міцна,
Та пощадити нас була готова:
Ми мали жить, а смерти мала мова,
Нам душі мала видати казна.

Д. Павличко

Відірвана від материнського лона, розтерзана, з ятрючими ранами на тілі...

Оперта об стрімкі карпатські скелі, заслухана у мрійливий шепіт Збруча-річки...

Це — земля Галицька, сторіччями неволі знесилена, земля слави колишньої, забутої... Її «владарка-ніч покорила»...

Довгі чотири століття шляхетсько-польського гніту. А з 1772 року Галичина — «Королівство Галиції і Лодомерії», східна провінція Австрії. Українців тут — близько двох мільйонів. Панівні верстви імперії, за словами Ф. Енгельса, дивилися на них як на об'єкти оподаткування, дбаючи тільки про те, щоб тримати їх по можливості в тих умовах, в яких жили їхні батьки й діди¹. Австрійський уряд був спантелечений, дізнавшись, що в Галичині живе народ, відмінний від польського. Та в ньому побачив він тільки темного, безпорадного селянина й неосвіченого, затурканого священника, основного, сказати б, представника інтелігенції. Та

---

¹ Див.: *Енгельс Ф.* Революція і контрреволюція в Німеччині // *Маркс К., Енгельс Ф.* Твори.— Т. 8.— С. 31.

й він мало чим відрізнявся від мужика: «На селі не раз можна було бачити, як священик у подертій одежині... з люлькою в роті, з батогом у руках ішов коло своїх коней або волів»². Траплялося і таке, що, заплативши добре, перший-ліпший дяк чи писарчук міг стати панотцем. Коли, наприклад, спитали холмського єпископа Важинського, чому він висвячує недоуків, той відповів: «Всякое дыхание да хвалит господа». До того ж духовенство тремтіло перед силою двора, який дивився на нього майже так, як на хлопів-підданих (до 1777 року його навіть примушували відробляти панщину). Нечисленна галицька інтелігенція «або зрікалася своєї руськості і робилася німцями та поляками, або хиталася в поглядах на суть своєї національності, не знаючи, куди похилитися...»³. Хіба ж міг хтось з цих людей стати біля стерна народу? Промисловість майже не розвивалася. Мало того, за словами І. Франка, в 1848 році у Галичині навіть зменшилось фабрик і заводів у порівнянні з попередніми роками (звичайно, це не стосувалося Австрії в цілому).

Австрійський уряд, відстоюючи інтереси феодално-поміщицької верхівки, після певних вагань у питанні про український народ узяв курс на його нещадну експлуатацію та денационалізацію.

Страшно виглядало тодішнє галицьке село. Люди жили в курних хатах, часто разом з худобою. Вони «лише 3—4 місяці в році мали

---

² *Возняк М.* Просвітні змагання галицьких українців в 19 віці (до 1850 р.).— Львів, 1912.— С. 2.

³ *Франко І.* *Ukraina ingredienta* // *Жите і слово*, 1895.— Т. 4, кн. 6.— С. 474.

хліб, а 5—6 місяців годувалися однією картоплею, а весною протягом 3—4 місяців повинні були задовольнитися травою»⁴. Хронічний голод супроводжували жахливі епідемії — часто цілі села вмирали від холери. Водночас ставлення поміщиків до селян було жорстоким. Допускалися тілесні кари. Навіть представник правлячих кіл Вацлав Залеський (пізніше галицький губернатор) визнавав, що за кріпацтва пригнічення українського населення в Галичині було у сто разів більше, ніж польського. Можливо, найяскравішою — у той же час вражаючою — ілюстрацією-узагальненням отого дикого панського свавілля послужить ось такий страхітливий факт: княгиня Анна Любомирська, володарка замку в Білому Каміні, влаштувала для гостей у своєму просторому парку полювання. А що звірів у зимову пору не було, то наказала кількадесят мужиків позашивати у шкури ведмедів, рисей і диких кабанів. Під час ловів шляхтичі нацьковували на них собак і стріляли — не один кріпак тоді захлинувся власною кров'ю. Пригадуються слова польського письменника XVI ст. Андрія Фрича Моджевського: «Говорю про неволю, якою пани обтяжили селян. Продають їх, як худобу... Шляхта називає селян і поспільство звичайно собаками. Раз у раз чуєш найбезстыдніші голоси: хто вб'є хлопа, то так, як би вбив пса»⁵. Так було у XVI ст. За часів Шашкевича, як бачимо, не багато змінилося.

---

⁴ *Миллер И.* Накануне отмены барщины в Галиции // Ученые записки Института славяноведения АН СССР.— М.; Л., 1949.— Т. 1.— С. 133.

⁵ Цит. за кн.: *Франко І.* Панщина та її скасування в 1848 р. в Галичині.— Львів, 1913.— С. 41.

Люди, рятуючись, втікали хто куди. У Золочівщині — рідних місцях Шашкевича — цілі села спустіли. «В жодній країні феодалізм, патріархальщина і по-рабському покірливе міщанство... не збереглися в такому недоторканому і цілісному вигляді, як в Австрії»⁶, — констатував Ф. Енгельс у своїй праці «Початок кінця Австрії».

Залятими ворогами просвіти були перш за все місцеві пани-дідичі. Часто можна було почути їх голос: «Мужикові нащо школи? З чого наші діти будуть жити, коли ще й мужик навчиться читати і писати?» А в одному селі на запитання австрійського комісара, чи вчатся їхні діти, батьки відповіли: «Де їм тепер учитися! Котрий підросте, то пан в рекрути віддасть. Нащо, — говорить, — мені ученого, аби супліки писав? Іди в цісарі — там будеш капралем»⁷. Тільки в небагатьох церковних школах дяки навчали примітивними методами азбуки і арифметики. Подекуди в селах існували ще так звані «тривіальні» (двокласні) школи, які, проте, з 1805 року опинилися під опікою латинської консисторії, тобто польської духовної верхівки. Молоді рекомендувалося заради її «особистої вигоди» вивчати німецьку мову, а для «пізнання і виховання» — польську.

Нерідко пани вдавалися і до брутального насильства. Так, у селі Залуччя, Коломийського повіту (тепер Івано-Франківської області), місцевий поміщик Айвас віддав у рекрути учителя Григорія Воевідку, дарма що той був гор-

⁶ *Маркс К., Енгельс Ф.* Твори.— Т. 4.— С. 452.

⁷ *Возняк М.* Просвітні змагання галицьких українців в 19 віці (до 1850 р.).— С. 23—24.

батий. Панські посіпаки напали на нього вночі, побили і закували в кайдани. З цього приводу селяни написали колективний протест, в якому говорилося: «Чуємо, же німих і глухих учать читати, а ми ні глухі, ні німі, і самі платимо за школу».

Навчання було поставлено так, що часто селяни самі вороже ставилися до шкіл; до того ж письмених юнаків частіше брали в рекрути. У селі Нанчілка на Самбірщині мешканці відмовилися утримувати дяка-вчителя Курчицького, внаслідок чого він мусив залишити школу й шукати іншого хліба.

Правда, на початку ХІХ ст. в окремих місцях Галичини наступило пожвавлення. Зокрема, на освітянській ниві виявив себе Іван Могильницький, референт шкільних справ при Перемишльській консисторії, який, за словами М. Возняка, «з незламною енергією узявся за сотворенне українського народного шкільництва»... Щоб підготувати вчителів для сільських шкіл, у жовтні 1817 року було відкрито в Перемишлі дяко-співацьку школу, робилися заходи, щоб навчання в сільських школах провадилося рідною мовою.

І певні результати були, на жаль, локальні, обмежені однією єпархією. Так, на Перемишлянщині у 1833 році більшість сіл мала свої парафіяльні школи (на 697 сіл — 385 шкіл). Це була перша хвиля духовного, освітянського оновлення на західноукраїнських землях.

Проте це піднесення викликало негайну протидію з боку реакційно настроєних панівних кіл. Під їхнім натиском президія губернії у Львові 1816 року відкинула прохання Перемишльського єпископату про впровадження

української мови в сільських школах. Це мотивувалось тим, що вона не має практичного застосування,— нею не друкуються ні закони, ні книги,— та й взагалі безглуздо підтримувати в краї дух сепаратизму. Не допомогло і звернення до цісаря Франца-Йосифа. Справу знову вирішувала крайова губернія, яка у своїй відмові, між іншим, акцентувала на тому, що німецький народ має багато наріч, а в школах мова одна, такою, мовляв, для галичан є мова польська. На тому й скінчилося. Ще з 1812 року шкільне навчання українців у Галичині перестало бути обов'язковим: у школі тоді навчалось менше десяти процентів дітей.

На всю Галичину було в той час лише шість державних та дев'ять приватних гімназій (звичайно, польських і німецьких). І тільки дві так звані «руські» міські школи — Братська при Волоській церкві у Львові і народна школа при василіанській гімназії у Дрогобичі (існувала до 1830 року).

Минали роки і десятиліття. І за весь цей час галичанин, за словами Франка, не зробив ані кроку вперед до цивілізації, не піднявся до розуміння того, хто він і які його інтереси, не вийшов поза глуху ненависть до своїх гнобителів.

Іноді невдоволення народних мас виливалося у грізні спалахи гніву. 1819 року збунтувалися селяни у Волі Якубовій, Самбірського округу, 1824-го — відбулося повстання кріпаків на Сколівщині, 1832-го — в Нагуевичах, рідному селі І. Франка, 1833-му — в Горожанах, Самбірського округу. А 1838 року великі селянські заворушення охопили Чортківщину — за Бабинцями повстало ще п'ятнадцять

інших сіл. Після поразки польського листопадового повстання (1830—1831), що було спрямоване проти російського царату, на території Галичини опинилося багато втікачів. Перевдягнені в селянський одяг, польські революціонери блукали селами, поширювали прокламації й звернення до народу українською мовою, вірші з одвертим закликком до бунту, вели антикріпосницьку пропаганду. А десь там у бескидських лісах зловіщо поблискували топірцями-бартками опришки. І. Франко писав: «Розбійництво було з давен-давна нерозлучним товаришем хлопської неволі. Поневолений, битий, кривджений підданий, не можучи знайти ніде полегші ані справедливості, тікав у ліси, в гори, приставав до купи таких самих одчайдухів і, хоч чув над собою в кожній хвили загрозу смерті, все-таки рад був хоч під тою загрозою прожити свobodно, а надто ще мститися на своїх кривдниках⁸.

Однак це були стихійні виступи.

Осередком духовного життя краю був Львів. Там на 1835 рік налічувалося, не враховуючи військового гарнізону, 48 731 мешканець, в тому числі понад 4000 ремісників⁹. Тодішня «галицька столиця» не дуже різнилася від звичайного повітового міста. Декілька величавих храмів, будинків-пам'яток старовини — і сірі квартали звичайних хат, заболочені вулиці. В театрі йдуть п'єси другорядних іноземних авторів — «Італійські розбійники», «Баша і ведмідь», «Дівчина, ставлена на карту», — пуб-

---

⁸ Франко І. Панщина та її скасування в 1848 р. в Галичині // С. 92—93.

⁹ Rozmaitości.— 1835.— № 22.— С. 175.

ліка задоволена. Газети подають сумнівного характеру сенсації,— читачі в захопленні. Місцеві поети тим часом прославляють своїх коханих, уникаючи соціальних мотивів. Щоправда, тут проживав тоді син В.-А. Моцарта — Вольфганг Амадей. Він у 1826 році заснував Музичне товариство, що влаштувало хорові концерти, в яких інколи брало участь до трьохсот чоловік. Але все це служило цілям німецької культурної експансії. Деякі українські аматорські хори, що тоді існували, мали в основному німецький репертуар.

При Ставропігійському інституті була для галицьких українців єдина в цілому краю книгарня. Проте там можна було придбати хіба що релігійні книги, які друкувалися в інститутській друкарні та в Почаївському монастирі. Австрійський уряд категорично забороняв інституту займатись продажем закордонних видань світського характеру.

Темрява та отупіння охопили й греко-католицьку духовну семінарію, відкриту ще 1783 року. Тут навіть забороняли читати твори Гете й Шіллера. І не було ні сили, ні сміливості протистояти цьому, не було ще того вітру, який міг би розвіяти «тяжкі мряки» суспільного буття.

Найбільшим навчальним закладом Галичини став Львівський університет, де ще в листопаді 1787 року було засновано «*Studium ruthe-num*» — своєрідне відділення, в якому для двох факультетів (філософського, богословського) окремі предмети викладалися книжною українською мовою. Однак функціонувало це відділення до 1805 року. Польські шовіністичні кола, за твердженням Якова Головацького,

«постаралися під різними претекстами підірвати сю основу руської народної освіти»¹⁰.

Разом з ними рука в руку діяла клерикальна верхівка, зокрема єпископ А. Шимонович. Проте головною причиною занепаду цієї студії було, на думку І. Франка, викладання чудернацьким суржилом та схоластика, що залежало вже не стільки від професорського складу, скільки від уряду, який призначав, «какой книгой должен был руководиться лектор всякого предмета»¹¹.

На початку 30-х років у стінах університету можна було побачити чимало учасників відомого польського повстання, які стали студентами і водночас не припиняли нелегальної діяльності, мріючи про Польщу в давніх межах. Вороже ставлячись до австрійської влади, вони єднали для своїх політичних цілей українців, створювали нелегальні гуртки, внаслідок чого відбувалися арешти і процеси, що в свою чергу посилювало атмосферу непевності. Чимало прихильників польські конспіратори знайшли собі серед вихованців духовної семінарії. Тут, наприклад, одна з аудиторій, так звана «Камчатка, ч. 43», була місцем нічних зібрань підпільників, а під її підлогою було сховище для революційної літератури.

Народне слово, загнане під солом'яну стріху, не мало доступу ні в науку, ні в літературу. Та й самі інтелігенти дотримувалися здебільшого

---

¹⁰ Головацкий Я. О первом литературно-умственном движении русинов Галиции со времен австрийского владения в той земле.— Львов, 1865.— С. 28.

¹¹ Франко И. Южнорусская литература // Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— К., 1984.— Т. 41.— С. 124.

таких поглядів, як реакційний історик Денис Зубрицький, котрий вважав, що «для простолюдина доволно молитвенника, катехизма и псалтыря»¹².

Іноді друкувалися окремі художні твори, писані язичієм, як-от «Воззреніє страшилища...» Семеона Лисинецького (до речі, це ще одна з кращих тодішніх поем). Ось як автор говорить про повінь на Дунаї:

Ах, для бога! Кто ж бы ся не содрогал,
Да тут с ужасом все пропадает,
И кто ж, уважаючи то, не дрожал,
Аще видит, як все исчезает.

Були ще деякі недолугі переклади з німецької мови та панегірики, присвячені переважно церковним достойникам (це тоді, коли панегірик як літературний жанр в інших країнах відживав свій вік, занепадав).

Тогочасні галицькі письменники, які звикли до старих, давно вже віджилих форм,— скажімо, Й. Левицький, С. Семаш, згаданий вище С. Лисинецький,— не сприяли розвиткові літератури. Тому освічений читач відвертався від подібних «страшилищ» і брав до рук іноземну книжку — польську чи німецьку.

Проте часом все ж з'являлися твори, написані живим словом. Це, зокрема, вірші Юліана Добриловського (автора дуже популярної тоді застольної пісні «Дай же, боже, добрий час» і менш відомої «Днесь пора і той час», а також перекладу на народну мову збірки церковних

---

¹² Цит. за: Халимончук А. Історичне та літературне значення «Руської трійці» // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Бібл. покажчик.— Львів, 1962.— С. 9.

проповідей «Науки парохіалнія на неділи і свята урочистія цілого року», виданої у Почаєві 1792 і 1794 роках), українські вірші учасників польського революційного руху, зокрема Михайла Попеля і Каспера Ценглевича, які поширювалися у рукописах, тощо.

Ось, наприклад, уривок з нелегальної поеми Михайла Попеля «Русин на празнику» (Жите і слово.— 1895.— Т. 4— Кн. 5):

З давен-давніх во недолі
І в нещастю русин все;
З давен-давніх во неволі
Перед паном карку гне.

Серед тих, хто відстоював права народної мови, слід назвати Миколу Гошовського (1778—1828), професора права у Кракові, автора цінної мовознавчої та етнографічної праці, яка, однак, не побачила світу. Він підписав її псевдонімом «Грицько родом з Коломиї», хоча насправді походив із Заліщицького повіту. У кінці цього рукопису, який М. Гошовський надіслав польському етнографу І. Бандтке для Й. Добровського, подано зразки побутового мовлення (діалог двох селян), а також 170 прислів'їв і народних пісень. Цікаво, що перші тексти пісень збірника «Slovanské národní písně» (Прага, 1822—1827) Ф. Челаковський узяв саме з цієї неопублікованої праці.

У цьому ж зв'язку слід згадати і Лісковацького (ім'я його точно не встановлено). М. Возняк в архівних матеріалах натрапив на анонімну статтю польською мовою, в якій написано про те, що названий автор ще задовго до Шашкевича (очевидно, йдеться про початок ХІХ століття) писав народною мовою україн-

ські поезії «пречудної краси і простоти». На жаль, його рукописна збірка втрачена для сучасників. Слід додати, що було ще чимало безіменних авторів, які «творили в той час, спираючись як на книжні традиції, так і на народну поезію»¹³.

Отже, славетна когорта Маркіяна Шашкевича — «Руська трійця» — виникла не на голому ґрунті. Були ще і автори граматик, мовознавчих розвідок, які утверджували самобутність української мови, її самостійність серед інших слов'янських. «Так, 1822 року Іван Могильницький склав «Граматику язика словено-руського» (не публікувалася тоді). Її основні положення викладено у розвідці «Відомість о руськом язичі»; вона, значно скорочена, в перекладі польською мовою «Rozprawa o języku ruskim» побачила світ з запізненням — у 1829 році¹⁴, потім ще двічі перевидавалася окремою брошурою у 1837 і 1848 роках, у 1838 році друкувалася на сторінках петербурзького «Журналу Министерства Народного Просвещения» в російському перекладі. За словами О. Маковея, згадана праця давала молодому поколінню русинів, у тому числі М. Шашкевичу та його побратимам, «першу наукову основу для розуміння становища руської мови поміж іншими слов'янськими мовами»¹⁵.

---

¹³ Мишанич О. Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість.— К., 1980.— С. 142.

¹⁴ Див.: Czasopismo Naukowe Księgozbióra im. Ossolińskich. (1829, zeszyt 3).

¹⁵ Маковей О. Три галицькі граматики // Записки Наукового товариства ім. Шевченка.— 1903.— Т. 51.— С. 13. (Далі подається скорочено — ЗНТШ).

Писали граматики й інші мовознавці. 1833 року була вже готова до друку «Gramatyka języka ruskiego (maloruskiego)» Й. Лозинського. У передмові автор підкреслював, що тільки жива народна мова (хоча її досі і не вживали в книжках) повинна бути мовою літератури, науки та суспільних взаємин. Ця грамика, маючи живу народну мову у своїй основі, була, за словами М. Возняка, «найліпшою до 1848 р.»¹⁶. На жаль, книга не зіграла належної ролі, оскільки побачила світ аж через кільканадцять років, в 1846 році.

1837 року Й. Лозинський склав народною мовою напівфонетичним правописом шкільний буквар, проте він так і залишився в рукописі.

У 1834 році з'явилася німецькою мовою в Перемишлі перша в Західній Україні друкована українська грамика «Grammatik der ruthenischen, oder kleinrussischen Sprache in Galizien» («Грамика рутенської, або малоруської мови в Галичині»), про яку згодом схвально відгукнувся Франко. Її автор — Йосиф Левицький. Названа праця — що особливо цінно, містила літературні додатки хрестоматійного плану — фрагменти з «Енеїди», зразки народних пісень, прислів'я, приказки, речі настільки цікаві, що дотепер не втратили своєї пізнавальної цінності.

Загальне захоплення викликала в той час і в Галичині, і за її межами подвижницька діяльність фольклориста Зоріана Доленги-Ходаковського, який, мандруючи селами і містами України, записав протягом 1814—1819 ро-

---

¹⁶ *Возняк М.* Просвітні змагання галицьких українців в 19 віці (до 1850 р.).— С. 16.

ків понад дві тисячі українських народних пісень (всього зібрав він близько 3-х тисяч). Без сумніву, діячі «Руської трійці» знали це ім'я, хоч його записи (пісні) тоді майже не публікувалися. Знали вони і статтю цього автора «Про слов'янщину перед християнством» (1819), у якій він народні пісні назвав «дзвінким голосом історії, душею народу». Одержима діяльність Ходаковського вражала і, без сумніву, мусила бути для його сучасників зразком і джерелом ентузіазму.

І нарешті — відомий збірник Вацлава Залеського «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» («Пісні польські і руські галицького люду») 1833 року.

Ця збірка народних пісень, на думку М. Дашкевича, мала для Галичини те ж значення, що для Наддніпрянщини «Малороссийские песни» (1827) М. Максимовича¹⁷. За словами Франка, це — перша ластівка народного пробудження. А втім, українські пісні були вміщені тут всуміш з польськими і надруковані латинськими літерами. І до того ж у передмові до збірника Вацлав Залеський відмовляє українській літературі в праві на самостійне існування.

У 1835 році виходить (теж у Перемишлі) надрукована латинською абеткою збірка українських пісень і весільних обрядів «Ruskoje wesile» («Руське весілля») Й. Лозинського. Як відомо, її згодом лаяли за «чужу одіжку», тобто латинську, але привертає увагу те, що сам

---

¹⁷ Дашкевич Н. Отзыв о сочинении г. Петрова. «Очерки истории украинской литературы XIX столетия». — СПб., 1888. — С. 12.

рукопис цієї збірки, з яким ми познайомилися у Науковій бібліотеці Львівського університету, виготовлений цивільним шрифтом.

З'являється і ряд статей на українські теми у польськомовній (рідше — у німецькій) пресі. Як твердить В. Щурат, з 1820 року не з'являється польською мовою ані літературний часопис, ані альманах, де не можна було б знайти якщо не статті або згадки про народну українську пісню, то її саму в перекладі, в переробці чи навіть в українському оригіналі¹⁸.

Це були тільки перші проблески народного слова, які не розвіяли темряви, не освітили ще обрії майбутнього. Велике значення для культурного відродження в Галичині мали її контакти із Наддніпрянською Україною. Так, на початку лютого 1822 року приїжджає до Львова з Харкова молодий етнограф (згодом академік) Петро Кеппен, щоб зібрати матеріали про «русняцькі» діалекти і визначити межі української мови в Галичині. В цьому йому допомагав ректор Львівського університету Модест Гриневецький. Гість відвідав також Броди та інші місця, зав'язав цікаві знайомства, розповів галичанам про Котляревського.

Є відомості, що вже близько 1820 року з'явилися в Галичині перші примірники «Енеїди» (можливо, це були рукописні копії). У всякому разі, Іван Могильницький у своїй розвідці «Відомість о руськом язичі» навів декілька фрагментів з цієї поеми. Згодом те ж саме зробив Й. Левицький у додатку до своєї граматики (1834).

---

¹⁸ Щурат В. Вибрані праці з історії літератури.— К., 1963.— С. 114.

Потрапляють до Галичини й інші зразки нової української літератури з Наддніпрянщини — звичайно, лише поодинокі... А в Росії галицькими справами з 1834 року починає цікавитися «Журнал Министерства Народного Просвещения».

І ось в цей час з'являється визначна постать Маркіяна Шашкевича, людини, за словами Івана Франка, наскрізь симпатичної, щирої і простої, огрітої неложною любов'ю до рідного народу і непохитно певної своєї дороги...¹⁹

---

¹⁹ Див.: Франко І. Нарис історії української літератури до 1890 р. // Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— Т. 41.— С. 274.

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

ПОЕТ ЗБЛИЗЬКА

Фотографії чи портрети Маркіяна Шашкевича не збереглися. Ще всередині 90-х років минулого століття дружині покійного поета Юлії показали кілька фотографій студентів-юнаків і запропонували відшукати серед них схожого на її чоловіка. Такого знімка не було. Але художник Микола Івасюк, скориставшись схожістю сина Володимира та врахувавши усні описи, зроблені родичами та друзями М. Шашкевича, дав перший портрет поета. У 1911 році І. Труш створив ще один портрет Шашкевича, знову творчо використавши фотографію його сина. Тому краще буде говорити, що маємо не «позичене» (вислів О. Маковея), а подібне, можливо, навіть дуже подібне обличчя. Поет, однак, неначе живий постає перед нами в уяві з детальних описів його сучасників. «Маркіян був чоловік середнього зросту, щуплий, але меткий, волосся ясно-русе, очі сині, тужнії, носик невеличкий, кінчастий, лице худощаве виражало якусь тугу і болість»¹. Це — свідчення Якова Головацького.

¹ Тут і далі спогади Я. Головацького та М. Устияновича цитуються за статтею М. Возняка «В пошукуванні

Усний портрет подає і Микола Устиянович: «Шашкевич був середнього росту, тонкої будови тіла і м'ягеньких рис лица. Синє і сумнеє його око, юнорусе волосся і ніжність постави надавали його подобі щось дівочого. Високе його чоло було уже в молодості пописане плужком глибоких думок... На лиці одбивалась якась-то тужливість і терпіння...»

А ось яким бачить письменника батько галицького композитора Анатолія Вахнянина: «Маркіян Шашкевич був... не мізерний і не грубий, ясноволосий, любий з лица, симпатичний, люблений всіми. Сиві його очі робили любе вражіння...»².

Яків Головацький писав у розвідці «Пам'ять Маркіяну Р. Шашкевичу», що коли Шашкевич «розговорився за русчину (україніку.— *О. П.*), народність, рідний язик, родиму словесність і пр., тогди показала вся сильна душа его, котра в тім слабовитім тілі жила, очі блиснули живостю і якимсь святим вотхновенем, чоло трохи приморщилося і лице набрало якоїсь грізної поваги — говорив сердечно, сильно переконував... він цілий тим духом жив і віддихав...» Так, був одержимий високою ідеєю. «Одно було у него завсігди на думці: свій рід, свій язик, своя словесність, своя народність!»

Галицький будитель належав до тих людей, які переважно приховують свій багатий духовний світ. У житті ми бачимо його то веселим, то сумним, замріяним. Але, мабуть, найщиріше виявляв себе поет, коли у хвилини внутрішньо-

---

за портретом Маркіяна Шашкевича» (Неділя. 1911.— № 33.— С. 7).

² Вахнянин А. Спомини із життя.— Львів, 1908.— С. 132.

го піднесення горів вогнем своєї великої ідеї і у його блакитних очах світилася могутня сила духу, що викликало подив і захоплення друзів. І вражав він тоді усіх, за словами Я. Головацького, «високими поняттями, буйними гадками, козацькою силою»³.

Маркіян Семенович Шашкевич народився 6 листопада 1811 року, в селі Підлисся на Львівщині. Це було казкове місце. Садиба потопала в розкішному саду. Згадуючи той час, поет писав у вірші «Підлиссе»:

У садочку соловійчик
Щебетав пісеньки,
Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі.

Але незабаром доля принесла йому перші прикрощі. У школі — сірі будні, болючі кривди (вчився поет спочатку у сільського дяка, потім у золочівській школі, а згодом — у львівській та бережанській гімназіях). Хто забував і говорив там рідною мовою, носив на шиї книжечку, оправлену в дощечки, і це доти, доки він на такому ж «злочині» не зловив свого товариша і тому не передав. Хто знає, може, саме у ті понурі дні з'явилися у душі юнака перші спалахи бунту проти брутального духовного гніту, кривди, що вилилися потім у гордих акордах — «Руська мати нас родила», «Ти не неволі син»...

З 1829 року навчається Маркіян Шашкевич у Львівській духовній семінарії. Її старезні сірі мури обвіяли юнака непривітним холодом, від-

---

³ ЗНТШ.— 1911.— Т. 105.— С. 165.

межували від гамору і радощів навколишнього світу. Саме приміщення справляло гнітюче враження. Це — колишній монастир, збудований ще в 1723 році; від жахливої вогкості 1830 року захворіло там більше ста студентів, тобто кожний третій. Багато юнаків, не витримавши суворих умов, тікало. Але Шашкевич семінарії добровільно не лишає (у нього ж тут безплатне харчування, одяг, житло), його виключають з неї⁴. Це сталося 21 лютого 1830 року. Причина формально така: він нібито проявив недисциплінованість — повернувся пізно з міста. Це був тільки привід; ректорат очевидно, хотів позбутись юнака, якого недолюблював за горду, незалежну вдачу. Виключення з семінарії стало для майбутнього поета болючим ударом. Восени того ж року, коли з дерев облітав останній лист, він опинився без даху над головою, без шматка хліба. А тут ще й батько рідний відвернувся. Вразливий юнак глибоко відчув трагізм ситуації. І сльозами чорного болю стікають рядки вірша «Син любимому отцю», написаного згодом:

Прости ми, отче, прости! Бач, я ся каю.
Жалем серце бідне моє прозябає,
Твої ноженьки сльозами зливаю:
Ах! прости синові, най не загибає.

Але батько був глухим на клич синові розпуки. Тільки вуйко Захар Авдиківський гостинно відчинив вигнанцю двері. І тоді — єдина розрада, єдина перспектива — праця, праця...

---

⁴ Див.: *Тершаковець М.* До життєпису Маркіяна Шашкевича // ЗНТШ.— 1911.— Т. 106.— С. 92.

Шашкевич допомагає своєму хлібодавцеві в канцелярській роботі, а у вільний час вивчає старослов'янську мову, відвідує університетські лекції. У бібліотеці Оссолінських читає все, що можна було там дістати, зокрема праці П. Шафарика, Вука Караджича, польських вчених І. Раковецького, С. Лінде. У «Історії слов'янської мови та літератури всіма наріччями» (1826) Шафарика, яка була відома Шашкевичу, вчений висловлював думку, що українська Галичина та Буковина залишаються в історико-лінгвістичному плані для народів Європи «terra incognita», тобто зовсім невідомими. Хіба ж такі висновки не були для діячів «Руської трійці» спонукою, поштовхом до дії?

Були там і твори російських письменників, билини, літописи, «Руська правда», історичні дослідження М. Бантиша-Каменського тощо. І, нарешті, до рук йому потрапляють «Енеїда» Котляревського та «Малороссийские песни» Максимовича. Так, можливо, в ті роки вигнання викристалізувалася і основна ідея його життя — працювати для рідної словесності. Та труднощі і злидні підірвали німецьке здоров'я юнака. Серйозна хвороба не відступалася від нього до останніх днів.

А був ще триумф — період діяльності «Руської трійці», появи «Русалки Дністрової». І, мабуть, найбільшого щастя і радості він зазнав тоді, коли побачив, що з'явилися надійні однодумці і спільний посів дає перші сходи. Але цього щастя за життя поета було так мало! З пекучим болем доводилося йому спостерігати, як жахлива тогочасна дійсність, бюрократична сваволя нівечать ці перші результати їхньої копіткої праці.

А ще один ясний усміх долі — це кохання. У мрійливих рядках, звернених до родинних місць, поет пише («Підлисе»):

Там-то люблю, там солодко,
Весело і мило!
З миленькою у любощах
Вік би ся прожило!

Звичайне людське бажання було у поета: знайти радість днів свого життя у коханні близької серцю жінки. І таке щастя принесла йому вірна дружина Юлія Крушинська.

Та незабаром «сонце ясне померкло, світ пільма насіла». З'явилися протиріччя між характером його громадської діяльності та душпастирськими обов'язками. У 1838 році Шашкевичу було дозволено стати священником. Дуже ускладнюється матеріальне становище родини Шашкевича: ще в 1833 році помер батько, і на Маркіяна в значній мірі лягли обов'язки утримувати сім'ю. Колишній жвавий, життєрадісний юнак став задумливим, змарнів і посмутнів.

Довелося переїздити з села до села. Спочатку (1838 рік) праця в Гумніських (нині Буського району, Львівської області). Понура глуха місцевість, навколо ліси і болота, хмари комарів, посеред села — корчма. У будинку, в якому він мешкав, не було підлоги, вікон, печі. Далі — Нестаничі (тепер Радохівського району). Село бідне, ґрунти неродючі. І нарешті — Новосілки... Остання зупинка в життєвій мандрівці славетного поета. Цей фінальний час Шашкевича порівняно найменш досліджений, тож зупинимося на цьому докладніше.

З офіційних джерел про життя Шашкевича в Новосілках відомо, що він бідував страшен-

но, був, за власними словами, «позбавлений усяких, в тім числі найнеобхідніших засобів до життя...», був «гноблений крайньою убожістю та нуждою»⁵.

Та були і світлі години. Поруч нього — люба дружина Юлія. Поет підтримував жваві контакти з своїми побратимами Я. Головацьким, М. Устияновичем.

Творча діяльність Шашкевича не припинялася. Саме там пише він поетичне послання до М. Устияновича «Побратимові, посилаючи йому пісні українські», три поезії в прозі — «Псалми Русланові», церковні проповіді, в яких часто звучать земні справи. З'являються натхненні рядки листів до М. Козловського — друга, колишнього члена гуртка «Руська трійця». Ці листи можемо сміливо зарахувати до художніх творів.

Кожен лист від друга чи книжка з України — як ластівка весняна. І тоді тільки, писав він у листі до М. Козловського, «забудеш і біду, і горе, і смуток, і журбу, і здається... що завжди весна...» Але це тільки на мить, на хвилину... Поет довгі місяці прикутий хворобою до ліжка. Жорстока доля заслонила перед ним світ — він осліп. 7 червня 1843 року перестало битися серце Маркіяна Шашкевича.

«РАЗОМ К СВІТЛУ, ДРУГИ ЖВАВІ»

Він був людиною дії... Здатний на подвиг, готовий на жертви... Умів єднати собі однодумців, згуртовувати, переконувати.

⁵ *Тершаковець М.* До життєписи Маркіяна Шашкевича.— Львів, 1912.— С. 87.

Якщо б він був лише поетом, а не діячем, борцем, не мали б ми «Руської трійці», «Русалки Дністрової». Бо одна справа — писати твори, нехай навіть гарні, сміливі, а інша — кинути виклик існуючим суспільним традиціям, дати громадянству нові ідеї, які (хоч ще і не викристалізовані) вражали своєю сміливістю і незвичністю.

Маркіян Шашкевич, як ніхто інший, відчув дух і вимоги доби. Він розумів, що не можна мовчати і чекати. Настав час, коли народ повинен заявити про себе.

Повний енергії, сміливих бажань та задумів, хоч і виснажений фізично, повертається він 1833 року до Львівської духовної семінарії (його поновили після виключення). Як уже згадувалося вище, там активно діяли підпільні організації.

У тому ж 1833 році Шашкевич організовує гурток «Руська трійця». Спочатку так називали трьох друзів — Шашкевича, Головацького, Вагилевича, а потім — весь гурток. (Подібних до нього було декілька — у Перемишлі, Коломиї, с. Добряни біля Стрия, а також у Відні (1836—1838). Проте жоден з них, крім Львівського, не відіграв помітної ролі. Активним членом Віденського гуртка був, між іншим, автор граматики і блискучий проповідник Петро Паславський, в домі якого гостювали часто такі діячі слов'янського відродження, як Вук Караджич і Ян Коллар).

І вирушила молода когорта «разом к світлу» — з Маркіяном Шашкевичем на чолі. Якщо висловлюватися образно, вона стала по-сестрою Кирило-Мефодіївського братства на галицькому ґрунті, хоч, звичайно, з іншою

ідейною платформою й іншими цілями. Її члени при вступі зобов'язувалися протягом всього життя працювати на користь народу, розвивати його культуру. А в тих умовах це означало кинути виклик феодально-поміщицькому ладові, виступити на захист соціальних прав трудящих мас. Гурток і виник в час розкладу феодально-кріпосницької системи, в період загострення класових антагонізмів. Діяльність його з самого початку виходила за рамки вузького «культурництва». Це була діяльність передусім патріотична, в своїй основі — народна, спрямована на розв'язання важливих суспільно-політичних і культурних завдань. Зауважимо, гуртки, спочатку просвітницького спрямування, потім — із певним політичним підтекстом, ставали прикметою тодішньої Європи. Наприклад, «міцкевичівський» у Вільні тощо.

Очевидно, не про всі наміри молодих патріотів ми знаємо. «Руська трійця» виникла всього через два роки після польського повстання. Окремі члени цього угруповання (Михайло Мінчакевич, Іван Білинський) належали до польських підпільних організацій, і пізніше їх за це суворо покарали. Відомо, що і Шашкевич у свій час брав участь у діяльності польських таємних товариств⁶ (правда, документальних підтверджень немає і нині). Отже, цілком можливо, що передбачалися нелегальні дії.

---

⁶ Франко І. Польське повстання в Галичині 1846 р. // Зоря.— 1884.— Ч. 2.— С. 13. (Читаємо тут такі рядки: «Не підлягає жодному сумнівові, що, крім префекта львівської руської семинарії о. Городинського, належало до того товариства багато питомців, а між ними і перші подвижники нашої літератури Шашкевич і Вагилевич»).

Під керівництвом Маркіяна Шашкевича молоді ентузіасти уклали перший рукописний збірник своїх віршів народною мовою під заголовком «Син Русі» (1833). Вже у самій назві було багато сміливого, гордо-непокірного, а вміщені у збірнику поезії (всього п'ятнадцять, з них дві М. Шашкевича «Слово до читателів руського язика» і «Дума») вражали своєю щирістю, хоч часто були зовсім учнівські з художнього боку.

Відкривається збірник віршем-прологом «До синов Русі», в якому звучать оптимістичні рядки:

Час сон довгий покинути,
Котрий тяжить нам повіки,
Час вже стати — світ глянути,
Досить снання через віки...

Вірш цей підписаний криптонімом «О. Г.» Я. Головацький не міг його розшифрувати. Натомість М. Возняк припускав, що за цими ініціалами криється Онуфрій Ганкевич або Онуфрій Городиський⁷. Заклик до єдності, до спільної праці, боротьби проти «мраків тьмавих» — лейтмотив збірника.

Це був тільки перший крок — звичайна рукописна систематизація ранніх творів гуртківців. Не збиралися її друкувати, не пропонували цензурі. Майже всі вірші підписані криптонімами, більшість з яких не важко розшифрувати. Крім того, М. Шашкевич завів ще спеціальний альбом «Руська зоря», куди члени гуртка

---

⁷ Див.: Бурлака Г. М. Возняк — дослідник і видавець творів М. Шашкевича // Рад. літературознавство.— 1984.— № 4.— С. 53.

вписували українською мовою різні, найбільш велемовні, на їхню думку, поетичні вислови чи народні афоризми. Сам Шашкевич вніс такі слова: «Світи, зоре, на все поле, закінь місяць зійде», що мали стати епіграфом майбутнього альманаху «Зоря» і які наче розкривали алегоричний зміст його заголовку. Тут імена М. Кульчицького, І. Білинського, Й. Охримовича, М. Урицького, М. Мінчакевича та інших — одне слово, однодумців у Маркіяна було багато. І число їх дедалі зростало, бо вмів він переконувати і об'єднувати навколо себе.

Через рік був укладений новий збірник «Зоря, писемце, присвячене руському язюку». Він був призначений до друку. На жаль, рукопис не зберігся, і ми про нього небагато знаємо. Але з висновків цензора по слов'янських виданнях Варфоломея Копітара та з різних архівних джерел відомо, що до нього входило чимало фольклорних і оригінальних творів, у тому числі якась комічна супліка невідомого автора, стаття Шашкевича про Богдана Хмельницького та портрет гетьмана. Це був той час, коли народнописенний струмись живляв європейські літератури, особливо слов'янські, і він, за влучним висловом І. Франка, став «немов кров'ю, що пішла кружляти в духовному організмі всеї людськості», а ідеї Й. Г. Гердера, відомого філософа, історика і фольклориста XVIII ст., що закликав до оновлення національних літератур шляхом звернення до народних джерел, захопили і галицьких романтиків.

Альманах «Зоря» своїм змістом утверджував ідеї визвольної боротьби, єднання українців з братніми слов'янськими народами і мав виразно загальноукраїнський характер. Ідея на-

роду возз'єданого, єдиного у своїй цілісності, була тією віссю, що визначила характер громадської і політичної діяльності діячів «Руської трійці», формувала основний напрям її духовної творчості.

Поки цей рукопис лежав у цензурі, молоді патріоти не спочивали. Вони «йшли в народ», щоб ближче пізнати його і вчитися в нього мудрості. Окремі з них, як Головацький і Вагилевич, здійснювали далекі мандрівки, записували фольклорні твори, народні звичаї, обряди тощо. Принагідно згадаємо діяльність харківських романтиків. Так, Ізмаїл Срезневський теж «ходив в народ» і там зі справжньою одержимістю шукав слідів козацької бувальщини. М. Костомарова, який мандрував з Харкова у сусідні села, можна було побачити серед простолюду і під час праці, і в хвилини дозвілля.

Тим часом вирішувалася доля «Зорі». В. Копітар ще 1 липня 1834 року написав свій відгук, не позбавлений хамелеонських викрутаків, — політично вигідно чи не вигідно допускати до друку подібну річ. І вирішив передати рукопис на розгляд архіреакційній львівській клерикальній верхівці⁸.

«Зорю» заборонили за її нібито бунтівний характер. Митрополит М. Левицький, за яким було вирішальне слово, звинувачував молодого поета у тому, що він намагався розбудити цією книгою симпатії до Росії, а його приbrane

---

⁸ Див.: *Возняк М.* Історичне значення діяльності Маркіяна Шашкевича. // Наукові записки Інституту суспільних наук.— Львів, 1953.— Т. 1.— С. 117.

слов'янське ім'я Руслан цей невіглас ототожнював з німецьким «Russland» (Росія). Шашкевичем і його друзями зацікавилася поліція. У нього було проведено обшук, його взято під постійний нагляд. Але невдачі і репресії не злякали гуртківців.

У 1836 році виходить брошура М. Шашкевича «Азбука і Abecadło», в якій він рішуче виступив проти спроб запровадити в українське письменство латинський алфавіт. Цю книжечку надруковано тиражем 3000 примірників в Перемишлі, куди відвіз її Я. Головацький.

Того ж року Шашкевич укладає для дітвори першу українську читанку і 2 грудня подає її на затвердження.

Можна тільки дивуватися тій надзвичайній енергії і винахідливості, з якою діяв поет у той час. Так, ще у 1835 році Шашкевич виголошує в семінарії українською мовою (факт безпрецедентний) публічну промову. М. Возняк твердить, що це відбулося 12 лютого 1835 року, в день 67-х роковин цісаря. В семінарії була традиція відзначати такі офіційні дати урочистими промовами. Тільки виголошувалися вони, як правило, латинською або польською мовами. За спогадами одного з присутніх, враження від виступу було настільки сильне, що відразу «руський дух о сто процент піднісся». Згодом, у жовтні 1836 року, Шашкевич робить новий сміливий крок — дає почин виголошенню проповідей українською мовою. Його виступ справив велике враження на слухачів. Свого побратима підтримали Микола Устиянович та Юліан Величковський. Чи були у цій справі у Шашкевича і його однодумців попередники? Проповідували іноді українською

мовою у Відні — Петро Паславський, у Перемишлі — Іван Лавровський, а у Львові — Яків Геровський і Шоробура⁹. Та це були поодинокі випадки. А от виступи Шашкевича і його двох побратимів з українськими проповідями одночасно у трьох львівських церквах справили враження політичної демонстрації. Це привернуло увагу громадськості, окрилювало її. За їх прикладом пішли інші.

Дослідники давно вже спостерегли, що в діяльності «Руської трійці» помітний відгомін так званого «слов'янського відродження», яке проходило під знаком романтичних інтересів до всього народного, а «ідеї і той романтичний пафос, яким проймалися діячі слов'янського відродження, захоплюючись народними піснями, героїчними історичними подіями, переказами, передалися і М. Шашкевичу»¹⁰.

Завдяки Я. Головацькому встановилися дружні особисті і ділові контакти з діячами культури південнослов'янських народів, зокрема з Я. Колларом, хорватом Ф. Курелацем, із сербським видавцем Т. Павловичем, а особливо з студентом сербом Георгієм Петровичем, — ці зв'язки стали трохи згодом у великій пригоді.

Члени «Руської трійці» добре знали не тільки публікації українських фольклористів, насамперед збірку пісень Максимовича (1827), а й видання фольклорних творів інших слов'янських народів, були відомі їм праці видатних діячів слов'янської культури — «атмосфера

---

⁹ Jeluk I. Odrodzenie ruskiej literatury w Galicyi a Markian Schaszkiwycz.— Brzezany, 1911.— S. 38.

¹⁰ Пільгук І. Літературне відродження на Західній Україні // Письменники Західної України 30—50-х років ХІХ ст.— К., 1965.— С. 10.

слов'янського відродження стимулювала їх органічну потребу самовираження, утвердження літератури на народній основі¹¹. Праці В. Караджича, П. Шафарика, Ф. Челаковського, Й. Добровського, позначені ідеями Гердера, вплинули як на фольклористичну діяльність, так і на власне оригінальну творчість молодих авторів. Саме твори східноукраїнських авторів, контакти із діячами слов'янського світу, а згодом і російськими вченими вивели молодих ентузіастів із панівної в семінарських мурах атмосфери схоластики. Шашкевич знав особисто відомого польського фольклориста В. Залеського, особливо сердечні взаємини, водночас і ділові, були між молодими галицькими романтиками і чеськими діячами культури Я. Коубеком і К. Запом, що проживали тоді у Львові. Не виключено, що гуртківці були особисто знайомі із С. Гощинським.

Гурток продовжував діяти, до нього прибували все нові сили. Змінивши назву «Зоря» на «Русалку Дністровую» і внівши певні зміни в зміст (у нас, проте, немає підстав вважати, що вони були надто радикальними), гуртківці за допомогою слов'янських друзів видали альманах у Буді (датований 1837 роком, а з'явився він ще наприкінці 1836 року). Асигнував книжку М. Верещинський, директор головної школи в Коломиї, а двадцять дукатів, яких не вистачало, позичив Маркіян у свого родича І. Авдиківського.

Сталася визначна подія — з'явилася книга, про яку І. Франко у статті «Критичні письма

---

¹¹ *Комаринець Т.* Ідейно-естетичні основи українського романтизму.— Львів, 1983.— С. 62.

о галицькій інтелігенції» писав: «...хоть і який незначний її зміст, які неясні думки в ній висказані, була свого часу явищем *наскрізь революційним*»¹² (підкреслення наше.— О. П.).

«ЗІРОНЬКА ДОСВІТНЯ»

«Русалка Дністровая»... Що ж ми знаходимо в цій скромній за своїм виглядом книжечці? Цензор В. Копітар, як уже говорилося вище, у її прообразі — «Зорі» — нібито і не бачив нічого недозволеного, але все-таки санкціонувати до друку не наважився, мотивуючи це тим, що вона — суто політична справа. Львівські церковні владики дотримувалися думки, що поява цього альманаху викличе в імперії непересічний суспільно-політичний резонанс (!), — мовляв, руський народ у Галичині схиляється до Росії. Тож не дивина, що ці самі «достойники», Венедикт і Михайло Левицький, не завагалися проголосити вето новій «крамолі». У квітні майже весь її тираж, щонайменше вісімсот з тисячі примірників, був конфіскований, а проти видавців розпочалося слідство. Та все ж 200 з них побачили світ.

Директор львівської поліції Пайман, як пише Я. Головацький у спогадах «Пережитое и перестраданное», висловився тоді зовсім ясно: «Ці безумці (йдеться про авторів книги.— О. П.) хочуть воскресити... мертво русинську національність».

Перше, що прочитаємо, перегорнувши титульну сторінку «Русалки», — будуть рядки

¹² Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— К., 1982.— Т. 26.— С. 90.

з дуже популярного серед слов'янських народів поета Яна Коллара: «Не тоді, коли очі сумні, а коли руки діяльні, розцвітає надія». Далі йде «Передслів'є» Шашкевича, яке, за словами О. Білецького, можна розглядати як свого роду «маніфест» відродження української літератури в Галичині. «Зволила добра доля появитися і у нас збіркам народних наших пісень і іншим хорошим ціловажним ділам (йдеться про нову українську літературу на Наддніпрянщині.— О. П.). Є то нам як заране по довгих темних ночах, як радість на лиці нещасного, коли лучша надія перемчить крізь серце его: суть то здорові, повносільні рістки, о котрих нам цілою душею дбати, огрівати, плекати і зрощати, доки під крилом часу і добрих владнувателів хорошою і кріпкою засіяють величчю»¹³.

На наступних сторінках — публікації народних пісень з передмовою І. Вагилевича. Досить згадати, що тут було надруковано відому по всій Україні пісню про Морозенка — легендарного сподвижника Хмельницького, а також пісню про Довбуша.

До речі, «Русалка...» більше як наполовину складається з фольклорних матеріалів. Звернемо увагу: така особливість багатьох тодішніх видань романтиків. Епіграфом до першого розділу стали слова: «Народні пісні є найміцнішою основою освічення, елементом культури, підтримкою народності, захистом і окрасою мови».

Оригінальні твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Івана Вагилевича уві-

---

¹³ Шашкевич М. Твори.— К., 1973.— С. 137.

йшли до розділу «Складання». За ними — переклади сербських народних пісень, а також уривків з «Краледворського рукопису» Вацлава Ганки. В останній розділ «Старина», крім вступної замітки М. Шашкевича, увійшли три стародавні пісні, грамота Зоудечовського від 1424 року, короткий опис давніх рукописів, що знаходились у бібліотеці монастиря отців василіан у Львові, і коротенька рецензія на «Руское весіле» Й. Лозинського.

Збірку характеризує значна жанрова і тематична різноманітність вміщеного матеріалу. Усе підпорядковано виразно виявленій патріотичній тенденції.

Альманах з чисто галицьким профілем (автори, місце видання, матеріал) став всеукраїнським явищем за змістом, мовою, духом. До речі, декілька його примірників потрапили на велику Україну і, як відомо з листа П. Лукашевича¹⁴, читав його там Т. Шевченко. Кілька книжок повіз до Москви Микола Надеждін¹⁵.

«Русалка...» стала важливою подією і у процесі загальнослов'янського культурного Відродження.

У Будапешті ще 1837 року привітала її сербськохорватською мовою газета «Сербський Народний Лист». В цьому ж році радісно зустрічає появу альманаху «Wiener allgemeine Theaterzeitung» («Віденська загальнотеатральна газета»), назвавши його збірником, «який заслуговує на увагу всіх шанувальників сло-

---

¹⁴ Див.: *Возняк М.* У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича.— Львів, 1936.— Ч. 2.— С. 310—311.

¹⁵ *Гершаковець М.* Про наклад «Русалки Дністрової».— ЗНТШ, 1912.— Т. 108.— С. 125.

в'янського письменства». Сербські друзі сприяли також розповсюдженню цього видання. Придбав його для своєї бібліотеки і П. Шафарик.

На Україні перший друкований відзив про цю книгу належить М. Максимовичу (у статті «О стихотворениях червонорусских», вміщеній у альманасі «Киевлянин». — 1841. — Кн. 2), в Росії — О. Пипіну. У «Русалці», за його словами, «засвідчувала своє існування народність, яка вважалася похованою»¹⁶.

З того часу з'явилися, мабуть, сотні різних статей і досліджень про цю першу ластівку нової української літератури на галицькій землі. Різні думки, різні погляди. Але серед них найбільш вичерпна і вдала оцінка належить І. Франкові. Революційність «Русалки...» як суспільно-культурного явища він бачив насамперед у тому, що вона виступила проти тогочасного літературно-церковного, політичного та соціального авторитетів, «супроти гнітючого меттерніхівського абсолютизму, нівелюючого всі народності», вказала далекий образ вільної всеслов'янської федерації, піднесла ідею єдності українських земель, ввела в літературу мову і пісні народу, який між освіченими паннами вважався худобою, та взагалі була «немов один неясний прорив чуття людського серед загального затупіння та одичіння»¹⁷. Водночас Франко не замовчував і певні слабкості

---

¹⁶ Пыпин А. Галицко-русское возрождение и польско-украинская школа. // История русской этнографии. — СПб, 1891. — Т. 3. — С. 227.

¹⁷ Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Франко І. Зібр. творів: У 50 т. — К., 1980. — Т. 26. — С. 92.

видання — писав про його «незначний зміст» та «неясні думки». Слід зазначити, що в публікаціях націоналістичних авторів, які намагалися виставити Шашкевича своїм предтечею, свідомо замовчувалося прогресивне спрямування «Русалки Дністрової», — мова йшла здебільшого про другорядні твори альманаху, — і тим самим ігнорувалася висока Франкова оцінка книжки.

У радянському літературознавстві найбільш влучну оцінку «Русалці Дністровій» дав академік О. Білецький, який назвав її незабутнім подвигом та «бойовим виступом в оборону прав українського народу»¹⁸.

І хоча сили реакції відразу ж після народження винесли «Русалці Дністровій» смертний вирок, вона не загинула, а, навпаки, започаткувала процес становлення нової української літератури на західних землях України, і цьому ніхто вже не міг перешкодити.

Згодом «Русалка Дністровая» перевидавалася тричі. Вперше — 1910 року у Тернополі, напередодні 100-річчя від дня народження М. Шашкевича, вдруге і втретє — у 1950 і 1972 роках у Києві.

ГОЛОС БУДИТЕЛЯ

Сила суспільного впливу поезії Маркіяна Шашкевича в тому, що її автор — визначна індивідуальність, що він не тільки поет, але й борець, в особі якого буквально зрісся в одне авторитет літературний і політичний.

¹⁸ Білецький О. Зібр. праць: У 5 т.— К., 1965.— Т. 2.— С. 144.

Будитель народного духу сказав землякам про речі важливі, злободенні, до того ж з нечуваною, як на той час, сміливістю, а слова його впливали «з серця чистого, з душі і з темпераменту оригінального і дуже симпатичного»¹⁹.

Поетичний твір тільки тоді має справжню вартість, коли він дає щось нове. А в Шашкевича усе було свіже, весняне, оновлююче, як перший грім після лютої, крижаної зими. Його вірші будили розум, ворушили сумління, кликали до дії. Дивували «братів незрячих» і піднімали з дна їх душі найзаповітніші, хоч ще не зовсім окреслені прагнення... Твори Шашкевича, як і вся його діяльність,— це сміливий виступ проти страшної сили меттерніхівського абсолютизму, своєрідна політична програма для земляків.

Погляд поета падає і на історичне минуле народу, і на його сучасне. Він і його побратими дивилися на історичну славу та старовинні пам'ятки як на джерело духовної сили народної. До такого висновку приходимо, ознайомившись із статтею Шашкевича «Старина», що була опублікована у «Русалці Дністровій». Давнина, на думку автора,— не те, що назавжди відійшло в минуле і в'яне у пам'яті людей та на пожовклих листках паперу. Це «піснь хороша, дзвеняча, що різним способом у наші часи загомонує, що різним настроєм озивається з передвіка до нас»... Тут «лице століть». В нім онук побачить усю життєву дорогу наро-

---

¹⁹ Франко І. Статті і матеріали.— Львів; Харків, 1952.— 36. 3.— С. 75.

ду: як жили батьки, діди, що діяли, що їх веселило, а що печалило, як думали, що окрилювало, а що силу віднімало, яка їхня мова, душа, серце... Як бачимо, М. Шашкевич залишається поетом і у публіцистиці. А потім докір сучасникам: «Чужина нас займає, чому ж би наша не прилягла до серця...»

У цій статті заклик «пізнай себе!» є лейтмотивом. Автор радить, де шукати «дзеркало чистое». Він приходять до висновку, що коли зібрати історичні матеріали, пісні, казки, приказки, обряди, звичаї, то виникне пісня велика, гучна на цілий світ.

Відкривши для себе рідний народ як «один з найбільших племенів слов'янських», Шашкевич та його ідейні однодумці осмислювали також величаве, світле минуле, історичну славу. Погляди письменника типові для представників романтизму. Це ті постулати, на ґрунті яких викристалізується пізніше поняття народності, вже звернене до сучасності. Але всі романтики починали від історії краю і виходили на сучасність.

Кого бачить поет на історичних дорогах народу? Преславного гетьмана Хмельницького (про нього написав і окрему статтю, що не збереглася), мужнього козацького ватажка Наливайка, гордих переможців над полчищами Болеслава Кривоустого...

У поезії «Хмельницького обступленіє Львова» (один із найраніших творів Шашкевича) йдеться про достовірні події — облогу галицької столиці, де засіли польські пани, військами Хмельницького у 1648 році. Факт викупу золотом і сріблом, що його збрала шляхта для гетьмана-переможця, теж історичний. Розпові-

дати про це поет вирішує у формі народного героїчного епосу — історичних дум.

Виразні, чітко окреслені зорові образи, промовисті епітети, розмір вірша народних дум — ось що характерне для цього твору Шашкевича.

Поезії властива також типова для романтичного методу гіперболізація можливостей героя, яка сягає обріїв фантастичного:

Як будете битися,
Мечами рознесу мури високії,
А кіньми розорю двори біленькії.

Мажорний акорд тріумфальної радості, історичної слави завершує цю переможну пісню:

А у Львові рано всі дзвони заграли,
А високі ворота остіжом упали...

У творі відчутний вплив відомої тоді в Галичині історичної думи «Облога Львова» (у 1839 році її надрукував у добре знаному фольклорному збірнику «Pieśni ludu ruskiego w Galicyi» — «Пісні руського народу в Галичині» Ж. Паулі). Подібність настільки велика, що окремі рядки обох поезій майже ідентичні, — і на це свого часу звернув увагу М. Возняк. Зрештою, і сам автор натякав на наслідування, поставивши під заголовком: «Строєм народної пісні». Подібні ремінісценції властиві для раннього періоду творчості Маркіяна Шашкевича, коли він, збираючи фольклорні матеріали, був під їх незвичайним впливом, а власний голос поета ще не визрів остаточно.

У сюжетній основі вірша Шашкевича «О Наливайку» — теж історичний факт: нещаслива битва цього легендарного ватажка з польською

О Наливайку.

Що сія степони за дитова густо замушили
Ми то тиракна обдає спеліят сія туртани,
"Не тиракна то обдає не туртан лагає
Тей то Лівайв ірток тисяч в поход виступає
А в недбляю на розсвітт полк Козацькій скочит
Шодтє малод Наливайко до конія говочит
Ступай ступай ворон коню дистрийти когачи
"Не далеко обля-церков ідут Лівайв за мати
Тей по степт вбіє втер по густих буряках
Тей мати длиціят доуб спіси в сивеньких ту-
танях
У туртантє звоніят звони и тур дє поклони
Надлетбли в туфя сторон чорніт ворони
Здарили сія козацьоньки радити сія стали
Но даленій Українцт пієли розсидали —
А у кветт обля-церквт лиш звбзди жасали
Ударили в сапогалів и конт заграли
Тодя постиг Наливайко під нити кієт иєрає
Тей малойцт за свободу-до них протобляєт
Вдовбт списати зродили зленб байрани
Шерсютт сія по степт малойцт козани
Чстдвляють

Автограф поезії М. Шашкевича «О Наливайку».

шляхтою під Білою Церквою й Острим Каме-
нем. Та для польського гетьмана Станіслава
Жолкевського це — піррова перемога: він за-
знав таких втрат, що не насмілювався навіть пе-
реслідувати повстанців. Звідси й оптимістичний
тон поезії, наче йдеться про якийсь триумф,
возвеличення могутності козацького війська.

Понурою, темнобарвною виступає тут воро-
жа сила:

Не мрачка то осідає, не туман лягає,
Гей, то ляхів сорок тисяч в поход виступає...

Але тон вірша лагідніє, коли мова заходить
про козацькі полки, що «вздовж списами горо-
дили зелені байраки».

Автор, як це буває у зразках героїчного епо-
су, максимально ясний у своїх симпатіях і ан-
типатіях, які він виявляє чіткими оцінюючими
порівняннями, паралелізмами, а також вира-
зами, що їх майже дослівно взято з народних
дум, історичних пісень:

Гей, на степу густа трава, степом вітер віє,
Не по однім козаченьку стара неня мліє,
Гей, на степу сивий туман, кургани курились,
Не по однім козаченьку вдовиці лишились.

Зацікавлення Шашкевича історією рідного
краю, зокрема козацькою добою, було не тим-
часовим захопленням. Як відомо, він переклав
ще (правда, не дослівно, для того часу це не
було обов'язковим) фрагмент з «Истории Ма-
лой России» Дмитра Бантиша-Каменського,
давши йому назву «О запорожцях і їх Січі»
(опублікував уперше А. Вахнянин у журналі
«Зоря», 1882, № 10). Крім того, в архіві поета
знаходимо й інші нотатки з історії козаччини,

зроблені вже пізніше. Очевидно, він хотів все це використати для якоїсь ширшої праці.

Цікавить поета не тільки героїка козацької доби, а й далеких княжих часів. Так, «славний руський з ляхом бій» оспівує Шашкевич у раннім творі «Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139». Взявши за основу історичний факт, письменник створює, по суті, бойову, закличну пісню, адресовану сучасникам.

У перших рядках — традиційне народнопісенне звернення до ясних зір, вітру... А далі — заклик, гасло, що повторюється в різних варіантах декілька разів як рефрен:

Бо хто русин, підлітайте
Соколами на врага...

Ще злободенніше звучать такі рядки твору:

Гей, хто русин, за ратище,
В крепкі руки меч ясний,
Шпарка стріла най засвище:
Гордий ляше, день не твій!

Час битви подано не цілком достовірно, бо, як відомо з історичних джерел, Ярополк побив Болеслава під Галичем не в 1139-му, а в 1177 році. Саме тоді, коли польська шляхта намагалася простягнути загребущі руки «од можа до можа» та на кожному кроці виявляла свою пихату бундючність, поет нагадував їй, як колись король — «враг, напасник сановитий, на чужім коні втікав!». А те, що перемогу під Галичем здобувають війська саме київського князя, — доволі прозоре акцентування ідеї єдності українських земель.

І. Франко вбачав у цьому творі прямий заклик до нового збройного виступу проти польських магнатів.

Оспівування сильної, небуденної особистості, гіперболізм образів, народнопоетична стилізація — характерні прикмети творчості романтиків. Все це є і в Маркіяна Шашкевича. Такими сильними, вольовими у його віршах виступають Хмельницький і Наливайко. Романтичний порив, гордий докір буденщині захоплює нас і в ліричному героєві поезій Шашкевича. Так, у Західній Європі такі прикметні риси романтизму розвинулися в період жорстокої реакції після французької буржуазної революції. А в Галичині, як бачимо, вони виникли серед гнітючої суспільної атмосфери і були опромінені спалахами народного гніву та польського повстання.

Романтики прагнули у фольклорі вловити той дух нації, який дасть їй змогу зайняти своє місце у багатоголосому хорі. Вони пробуджували в людині свідомість.

Шашкевич як прогресивний романтик змальовує історичне тло передусім для того, щоб за принципом асоціації торкнутися злободенних питань, зігріти надією народ, підтримати його в боротьбі. Історія — учителька життя, вона дає можливість глибше осмислити сьогоднішнє. Це розумів і поет. У його «Згадці» минуле різко контрастує з темним сучасним:

Заспіваю, що минуло,
Передвіцький згану час:
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас!

А далі — вражаюча, безкомпромісна оцінка тогочасної дійсності: «Тяжкі мраки днесь лягають, як на ногах татарин». І ще — руїни храмів, зарослі мохом, а над ними кряче ворон

тужливо... Все це — виразна гостра критика існуючих умов.

Коли в ранніх історичних поезіях — «Хмельницького обступленіє Львова», «О Наливайку» та інших — викриття тодішнього ладу виступає у напівприхованій формі (поет, за словами Франка, прибирав свої сміливі думки у «легеньку історичну заслону»), то тут воно уже відверте. І не диво, що вірш «Згадка» особливо насторожив тих, від кого залежала доля «Русалки Дністрової».

У цій поезії давня Слов'янщина бачиться йому гігантом, країною радості, краси та суспільної досконалості, царством політичної мудрості. І серед такого братерського сузір'я — «Кієва золота глава під небеса ся звела...». Вірш утверджує ідею всеслов'янського єднання. І окрилена надією думка:

Із русина щирою груди
В побратимий летить край,
Побратимі де суть люди,
Поза Волгу, за Дунай...

Твір допомагає з'ясувати суспільно-політичні погляди автора, який підтримує ідеї Яна Коллара, Павела Шафарика — прославлених співців всеслов'янського братерства. Соціальна позиція письменника виразно виявлена і в маловідомій нотатці, яка зберігається в архіві Шашкевича (Львівська наукова бібліотека). «Колись борби козацькії — нині тишина. І гриміло, і дудніло. Лучша борба нещаслива, як нинішня тихота, в борбі була надія, а нині зникла»²⁰. Соціальна виразність цих рядків

---

²⁰ Шалата М. Маркіян Шашкевич.— К., 1969.— С. 151.

очевидна. Інколи одна влучна деталь говорить більше, ніж злива сухих дефініцій. Хіба ж не закладений динаміт протесту в цих «окрушинках» революційної думки Шашкевича?!

В той час, як чимало романтиків, звертаючись до минувшини, зітхали за феодально-патріархальними порядками (наприклад, Новаліс і Вордсворт) чи оплакували руїни козацької слави (А. Метлинський), Шашкевич бачив у ній свідчення народних можливостей, джерело добрих надій, протиставляючи її своїй безбарвній дійсності. Чи ж не таким шляхом йшов у ранній творчості Шевченко?

Поширена в романтичній літературі «національна туга» (яка трансформувалася з «світової скорботи» західноєвропейських романтиків) постала у Шашкевича не слізливими зітханнями над могилами слави колишньої, а гарячим закликком воскресити «руську славу, руську владу» («Споминайте, браття милі...»).

До історичного циклу умовно відносимо і баладу «Погоня», дарма що вона написана в іншому ідейному та стилістичному ключі. Ця романтизована картина з часів козаччини змальована, як зазначив сам автор, «після народної казки», тобто за мотивами якогось фольклорного твору. Можливо, що ним була народна пісня «Ой поїхав Романонько до Сучави на ярмарок», яку записав сам Шашкевич і надрукував у «Русалці Дністровій», а може, йдеться і про інший, невідомий нам сюжет.

Композиційно балада складається з двох епізодів — погоня і поєдинок. Образ Козака на коні, який «шпарков полетів стрілою», щоб наздогнати вражого татарина, який повів у ясир його рідную сестроньку, традиційний для

романтичної літератури. Його ми зустрічаємо і в поезіях наддніпрянців, наприклад, у вірші «Палій» Л. Боровиковського, «Могила» М. Костомарова тощо.

Зміст другої картини — битва козака з татарином. Роз'ярений батир, вже знемагаючи, зняв дівчині головоньку з пліч. Люто карає степовик ворога: «...грудь розколов, щоб добути серце диве татара...» А далі — зовсім як у народній пісні:

Завіз сестру додомоньку,
Поховав ю у садочку,
Посадив над нев руточку,
А в головках калиноньку...

Оригінальності тут мало, письменник не піднімається вище фольклорної традиції, але, характерно, і в цій баладі — тема боротьби, тема перемоги.

У цілому ж історичні поезії Маркіяна Шашкевича, розповідаючи про події минулого, порушували злободенні проблеми. Не всі вони були надруковані відразу. Окремі з них побачили світ аж через десятки років після їх написання, а вірші «О Наливайку», «Хмельницького обступленіє Львова» — у сторіччя від дня народження поета. Однак вони ще за життя Шашкевича поширювалися у списках, особливо серед молоді.

Історичні твори, висловлюючись образно, були у доробку письменника, сказати б, увертюрою до сучасної теми. А в ній уже на високих регістрах прозвучали найактуальніші ідеї: заклик до єдності всіх прогресивних сил до дії.

У творах на сучасну поетові тематику із злободенними мотивами ще повніше розкри-

вається ідейне обличчя автора, його світогляд і програма дії. Він закликає у вірші «Слово до читателів руського язика»:

Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум охота най засяде.

Разом, разом, хто сил має,
Гоніть з Руси мраки тьмаві,—
Зависть най нас не спиняє,
Разом к світлу, други жваві!

У кількох поетичних рядках сконденсована уся програма гуртка «Руська трійця», відображений настрій самого автора. Він увесь — у цьому поклику до єдності, до великих, небуденних звершень.

Великий заряд сили духу поета криється і в єдиній строфі, що збереглася з вірша «Другові» (заголовок умовний, поставлений пізніше):

Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь — в той сумний тин
Най свободоньки сонічко заблісне:
Ти не неволі син!

Яка ж мусила бути велика і загартована душа поета, коли він зміг кинути тодішньому індіферентному, сповненому апатії суспільству тверді, як криця, слова відваги й оптимізму: «Ти не неволі син!»

Коли галицька інтелігенція, запобігаючи перед сильними світу, втрачала основу духовного життя, Маркіян Шашкевич пише пристрасні рядки вірша «Руська мати нас родила...» (це, за словами Головацького, тільки уривок з «дуже красної думки», що починалася словами: «Вздовж, поперек зійди світом...»).

Поезія пройнята струменем глибокої людяності. Автор апелює тут до найсвятіших людських почувань (йдеться про синівську любов до рідної матері) і завдяки цьому досягає високої експресивності у виразі ідеї твору.

Своєрідна вже сама синтаксична побудова фрагмента. Спочатку три констатуючі речення, спокійні, вдумливі: «Руська мати нас родила, руська мати нас повила, руська мати нас любила...», а далі питання — чіткі, ясні, логічно вмотивовані, що впливають з глибин враженої душі:

Чому ж мова ей не мила?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбаєм?..

Весь вірш — суспільно-політична медитація і в той же час суцільний вибух почуття, глибинного, щирого. В ньому і докір, і гнів, і обурення, і оптимістична сила утвердження добра. Тут виразно звучить мотив болю за зневажені права.

В іншій поезії поет дає цікавий образ плавця:

Перед зорями в люту непогоду
Розігралася душа молодецька...
Імив за керму та й чухнув на воду,
На буйне море, гей, кров молодецька!
А море бистре, гей, носить собою,
Кипить і б'ється, аж страх, ся здуває,
Волня на волню зводиться горою,
Пре сила силу, плавця затопляє.

На нашу думку, це вдала художня інтерпретація його власного суспільного подвигу, життєвої долі поета-борця. Мав рацію В. Дмитрук, який побачив тут «виклик лихий долі і бажан-

ня поборотись з нею»²¹. До речі, образ плавця не новий в романтичній літературі. Його зустрічаємо у двох однойменних віршах А. Міцкевича, які М. Шашкевич, без сумніву, знав («Плавець», 1821-й і 1825 роки), пізніше у Є. Гребінки («Човен»).

Таким чином, громадянські, патріотичні мотиви домінують у творчому доробку Шашкевича. Вони іноді проникають і в лірику вузько особистого плану. Прикладом цього може бути вірш «Поза тихий за Дунай», який є, по суті, листом до брата Антона, що перебував тоді на військовій службі в Будапешті. Цей лист несе жовнірові у «чужий край» рідну пісню, що буде цілющим бальзамом для зболеного серця, яка несе промінь весняної надії: «...по студеній зимі вітрець дихне тепленький».

Та, мабуть, найбільшу увагу привертає Шашкевичева «Веснівка», твір, який і зараз навіть найвибагливішого сучасника вражає мелодійністю, артистичністю форми:

Цвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
«Нене рідная!
Вволи ми волю —
Дай мені долю,
Щоб я зацвіла,
Весь луг скрасила,
Щоби я була,
Як сонце, ясна,
Як зоря, красна,
Щоби-м згорнула

Весь світ до себе!»
«Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко;
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде,—
Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,—
Жаль серцю буде».

Символічний образ завжди приховує певні неясності, які можна інтерпретувати по-різно-

²¹ Дмитрук В. Маркіян Шашкевич // Шашкевич М. Вибрані твори.— Львів, 1954.— С. 27.

му. Однак більшість дослідників сходяться на тому, що в образі квітки втілена доля молодой галицької літератури, яка тільки-но почала розвиватися. І з цим важко не погодитися. Такого погляду дотримувався і Франко, який в одній із праць сумував: «Та не в добру пору вибралася тота «цвітка дрібная» до нашої богоспасаємої Галичини, не могла вона «згорнути весь світ до себе», бо пора була прикра, студена,— і заморозила дрібну цвітку. Сесь маленький і слабенький проблеск революційного духу переполошив усі власті церковні й світські і викликав довгу, майже десятилітню реакцію в літературі»²².

Інтерпретація І. Франка конкретна: «цвітка дрібная» — це «Русалка Дністровая», цей первісток нового письменства на західноукраїнських землях, її сумна доля. Та нам здається, алегорія об'ємніша; можливо, тут переплітаються і громадянські мотиви, і особисті, йдеться і про долю самого митця та його таланту. Але немає розгубленості, зневіри, покірності. У проханні квітки домінує доволі експресивно виражене бажання «скрасити» луг, весь світ здивувати. У відповіді весни, забарвленій елегійним настроєм, не відчуття приреченості, а твереза оцінка ситуації, спокійний, врівноважений погляд.

Коли, заглиблюючись у поетичну специфіку твору, шукаємо літературних паралелей, то бачимо, що «Веснівка» Шашкевича «належить до одного типологічного ряду з Франковими фольклорними стилізаціями, що були наснаже-

---

²² Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— К., 1980.— Т. 26.— С. 93.

ні справді пережитими емоціями: «Ой ти, дівчино, з горіха зерня», «Червона калино, чого в лузі гнешся?»²³ З тією відмінністю, що у творі Шашкевича на першому місці все-таки — не особисте, а громадянське, суспільна тенденція, алегорія.

І не дивно, що ця «цвітка дрібная» нової літератури відразу привернула до себе увагу. Найкращою в «Русалці...» нарік її М. Максимович і поніс на береги Дніпра, надрукувавши повністю в «Киевлянині» (1841). І. Франко взяв її без купюр за епіграф до другої частини студії «Критичні письма о галицькій інтелігенції». Вона увійшла до шкільних хрестоматій і читанок.

Палке патріотичне слово Шашкевича з часом не охололо. Найкращим свідченням цього може бути вірш «Побратимові, посилаючи ему пісні українські» — один з останніх творів поета, написаний приблизно за рік до смерті.

Навіть у глухих місцях духовного заслання (маємо на увазі ті мізерні парафії, де провів поет останні роки) жив він давніми ідеалами, тримав руку на пульсі літературного життя.

І ми можемо уявити собі ту весняну радість, яку принесла йому «Ластівка» — альманах, що його видав Є. Гребінка 1841 року у Петербурзі. «Ой ластівка ж то, ластівка! Такої ще ніхто зроду не бачив», — писав М. Шашкевич до свого друга М. Козловського. Ті ж самі почуття захоплення виливаються і в рядках вірша «Побратимові...»:

---

²³ *Нахлік Є.* Поетичний світ Шашкевича-романтика // Рад. літературознавство.— 1984.— № 8.— С. 42.

Отак, Николаю, українські вірлята
І веселять душу, й серце зогрівають,
Отак, Николаю, руські соколята
То вголос, то стиха матері співають.
Аж мило згадати, як то серце б'ється,
Коли з України руськая пісенька
Так мило-солодко вколо серця в'ється...

Пісеньки «українських вірлят», авторів альманаху, приносять йому стільки сонячної радості, скільки юнакові — ніжність коханої.

Але ось лине голос буйного вітру з-над Дніпра — «про боярів, князів, про гетьманів, козаків», — тут уже гомін історії, болючий досвід століть... Буйний віщий вітер... Як символ народної сили, слави колишньої, величі прийдешньої. Він — невмирущий... У майбутньому:

Під небом край сонця
Сонічком повисне,
І буде літати,
І буде співати,
І о руській славі
Скрізь світу казати!

Весь твір, особливо його епілог, опромінений радісними почуттями. Адже ж справа, яка стала змістом життя поета, не завмерла, а розвивається.

Автор адресував поезію Миколі Устияновичу.

Шашкевич насамперед — поет-лірик. Одначе трапляються у нього і твори епічного характеру. До них, крім «Погоні», віднесемо вірш [«Бандурист»] — уривок з поеми «Перекинчик бісурманський». Я. Головацький твердив, що більше Шашкевич нічого не написав, що в нього був тільки намір створити поему. Тим часом Володимир Шашкевич констатував протилежне: батько «написав поему «Перекинчик бісур-

манський», частини якої надруковані у «Вінку», проче годі відшукати...» (ЦНБ АН УРСР, ф. 1, № 47 187). Її героєм мала бути дуже химерна постать графа Вацлава Ржевуського, прозваного Золотою Бородою. Він довго блукав світами, брав участь у походах Наполеона I, прийняв іслам, виношував плани боротьби проти царату, а згодом десь запропастився під час польського повстання. Оскільки ці три початкові «пісеньки» мають до певної міри самостійне значення і цікаві з художнього боку, до них варто придивитися.

Починається вірш чудовою пейзажною зарисовкою:

Бувало, весною, як ліс розів'ється
І чистими птичок гукне голосами,

Дуброва, як дівка, в цвіття прибереться,
Пчілка задзвонить лугами, полями...

На цьому тлі — колоритний портрет народного співця, бандуриста, що «як голуб сивенький із оком ясеньким...». Люди радіють, бо соловей несе їм щоразу «нові пісні... нечувані». Але сьогодні чомусь він пригнічений... Причина? «Вчуєте, пташечки, чого зажурився». Далі мальовнича картина: бандурист «присів на царинці, молодь обступила, як цвіточку пчоли, а старшина сіла». І забриніли струни бандури. Їх звук — грім бескиду, шум степу, клекіт Дніпра-Славути. Але згодом затихають... аж зовсім заціпили. Очевидно, автор, наслідуючи модний тоді композиційний прийом обрамлення, хотів устами бандуриста розказати якусь сумну бувальщину. Твір уривається. Однак, хоч і незакінчений, він є виявом нових поетичних можливостей автора, зокрема епіч-

них: перед нами вже художній малюнок конкретного змісту.

До речі, бандурист — один з найпоширеніших образів романтичної поезії в 30-х роках минулого століття. Його ми зустрічаємо й у Л. Боровиковського («Бандурист»), Є. Гребінки («Український бард»), О. Афанасьєва-Чужбинського («Співака»). Згадаймо і неперевершеного Перебендю Тараса Шевченка.

До епічних належить і вірш Шашкевича «Опихане, пане?»²⁴. Це твір з виразним сатиричним забарвленням. Бундючний дідич зустрів бабу-жебракку, що сидить край шляху під деревом, чекаючи милостині. Пан обіцяє подарувати їй «чверть проса», за те і чекає поклону. Проте «баба лінива й на ноги не встане, з гнізда запитала: «Опихане, пане?»

Шашкевич побудував свою усмішку на фольклорному матеріалі. В Архіві АН СРСР у Ленінграді (ф. 216, оп. 3, № 499, арк. 6) зберігається автограф Я. Головацького «Пословицы с толкованиями». Прислів'я «Цы опыханий?» автор коментує: Пан їхав, а баба збирала колоски на полю вже пізньої осені... Пан змиловався та обіцяв бабі чвертку ячменю, а баба, не рада тому, випитувала: «А чи опиханий, паноньку?»

Як бачимо, поет написав цілком оригінальний твір. Портрет експлуататора змальований сатиричними барвами:

Гладун, петльованець, кругленький собою;
Як гарбуз му лице, а руки як тісто,
Червений, як ридза, під горлом звисисто.

---

²⁴ Автограф цього твору, як і лист М. Шашкевича до М. Козловського, виявлено у відділі рукописів ЦНБ АН УРСР.

Він не їде своєю «четвергою» (четвірнею.— *О. П.*), а «суне», коли розсердився на зухвалу бабу, то, «як лопух надувся, Сли жар ним накриєш». Ставлення поета до нього чітко визначене.

Усмішка «Опихане, пане?» — єдиний оригінальний твір Шашкевича з гумористичним сюжетом (мабуть, саме життя дарувало йому надто мало веселих тем). Проте збереглися ще жартівливі переклади поета з так званої «Анакреонтики» — «Сила невісти», «Жалость».

А. Вахнянин у спогадах писав, що сучасники Шашкевича захоплювалися його освіченістю. Справді, поет добре знав античну літературу, читав в оригіналі твори А. Міцкевича, сучасну йому польську революційну поезію, захоплювався спадщиною Шіллера, володів кількома слов'янськими мовами, зокрема чеською, російською, був обізнаний з працями В. Караджича, В. Ганки, Я. Коллара та інших.

Його наукові інтереси далеко не обмежувалися одними тільки філологічними рамками. Доказом цього можуть бути нотатки, які зробив Маркіян Шашкевич на полях рукопису «О запорожцях і їх Січі», який, на думку М. Возняка, можна віднести ще до раннього періоду — до часу підготовки «Зорі». Тут згадуються імена відомих учених, а також давня грамота з козацьких часів.

Про суспільно-філософські погляди письменника відомо менше. Але на допомогу приходить сам Маркіян Шашкевич. Мається на увазі його надзвичайно цікавий вірш «До***». Він цілком своєрідний у доробку поета. Це — гімн розуму, всевладній людській думці, яка, на переконан-

ня автора, має необмежені можливості. Все може осягти

...ум сильний, високий,
Ум, що го вічна доброта повила,
Ум, що го красна природа зростила...

Як бачимо, Шашкевич закликає не тільки до праці, до дії (як було в попередніх творах), але і до самовдосконалення. Розум — «мисль піднебесну» — підносить на п'єдестал. У цьому вірші виразно окреслюються деякі матеріалістичні грані світогляду автора, хоча він не заперечує існування надприродної сили — «вічної доброти».

Вірш такого типу в поета — виняток (звичайно, якщо говорити про твори, які дійшли до нас). Але слід додати, що Шашкевич збагатив ним українську поезію у галузі жанру: він написаний у формі сонета. Реальні життєві почуття, чекання справжнього ніжного, як та мрія, кохання, а потім і зустріч з ним знайшли вияв у його задушевних, поетичних листах, у віршах-піснях «Туга за милою», «До милої», «Думка» тощо. В цих творах поет використовує народнопісенні засоби. Адже тут усі фольклорні атрибути: розмова з вітром, постійні епітети. Та й самі бажання ліричного героя — традиційні: йому хочеться подивитися в сивенькі очі коханої, натішитися ручками білими, личком рум'яньким, словами милими... Або, як у тій пісні «Дивлюсь я на небо...»: «крильця мати, соколом злетіти, тяжку тугу із серденька при милій розбити».

Та ж сама фольклорна палітра і у вірші «До милої». І тут звернення до вітру: «Повій, вітре, вітросеньку, там, де тужить мила...» І прохан-

ня: хай він на своїх легких крилах понесе їй вістку про його щире кохання, про їхнє щастя недалеке... Вірш опромінений надією, вірою в красу буття. У цих та інших зразках інтимної лірики поет виражає свої почуття, користуючись народнопісенними засобами. Але вже цілком самостійно написав він польською мовою поезії «Чи знаєш ти?» («До Юлії»), «Мое небо». «Слухай і вір щирим словам» — такий епіграф ставить поет до першого вірша. І далі оспівує свою кохану незвичайної вроди, «першу красуню в Галичині»²⁵. Ось рядки з вірша «Чи знаєш ти?» (переклад С. Крижанівського):

Чи знаєш, мила, що серед негоди
В мою понуру душу ти принесла
Якесь блаженство, промінь щастя й згоди,
Від ласк твоїх життя гіркота щезла.

Сучасному читачеві названі поезії відомі і в оригіналі, і в перекладах С. Крижанівського та Р. Лубківського. Перший переклад вірша Шашкевича «Моє небо» українською мовою, у якому виразно звучать патріотичні мотиви, а інтимний струмінь переплітається з суспільним, зробив син письменника Володимир / згаданий переклад виявлено у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР):

МОЄ НЕБО

Благо тому, хто уміє,
Розігравши буйні мислі,
В степу вітри здоганяти,
Хто піснь руську зрозуміє
І вдасть в тебе, гарна пісне,
Заким мороз грудь му стисне,

---

²⁵ Буковинские ведомости.— 1896.— 29 сент.

Док в ней тужні мгли не звисли,
Душу свою перелляти.

Благо тому, хто у груді
Українця сміло сяде
І ей дзвінків сли допаде,—
Думки чудні видобуде,
Думки руські, вислухані
У природи — виспівані
Для природи з полною груді.

Бо ж той думков руськов в'єся,
Як козацький коник меткий,
Як степовий вихор легкий,
Сли в сум-горе розлієся
Серце чуле, мисль сокола
Попід звізди ясноокі,
Понад вічних світів стоки,
Там, де лучша цвіте доля.

Отже ж, сли запрагнеш неба,
Слухай, скажу, чоґ потреба:
В устах думку лиш пестити,
К серцю милу голубити,
Щоб ся журб тяжких лишити,
Кривавой долі одмолити.

Очевидно, вірш готувався до друку, про що свідчать деякі правки, зроблені іншою рукою. Цей факт цікавий і тим, що додає новий штрих до літературної діяльності В. Шашкевича як популяризатора імені і творчості свого батька.

Поет передає свої сумні настрої здебільшого у традиційних шатах народнопісенної поетики.

У такому стилі написаний і вірш «Розлука», з традиційними народнопісними образами. Тут і «ворон чорнокрилий», і «зозуля сивенька», і розбите щастя.

В іншому вірші — «Лиха доля» — мотив суму наростає, похмурі образи ширяться...

І раптом — несподіваний поворот та сильне заперечення:

Ой надія!.. таку долю
Най-то громи тріснуть!

Цей раптовий спалах протесту не виняток у, сказати б, сумних творах Шашкевича. Виклик долі-мачусі звучить і у вірші «Думка» («Нісся місяць ясним небом...»):

Уступися, лиха нене,
З вітром в ліси, гори;

Най по тобі й чутка згине,
Як сліди на морі...

Ліричний герой відганяє від себе «журну гадку». І наприкінці цілком бадьорий акорд: «Мому сердцю най радощі, най надія грає, най ми доля веселенька птичкою співає».

Ось, власне, справжній голос поета. Він викликає на герць «лиху неню», готовий до поединку з нею. І мали рацію В. Дмитрук та І. Пільгук²⁶, коли бачили у цих творах почуття не слабкості, а внутрішньої сили, яка не хоче миритися з недолею.

А було ж чимало однобоких і навіть суперечливих суджень з приводу журливих творів поета. Плакучими їх назвав І. Верхратський, сумовиту безнадійність вбачав у них В. Коцовський... І забували про те, що ці вірші мають яскраво виражений романтичний характер, що сумні мотиви в них навіяла поетові важка дійсність.

М. Шашкевич дав класичні зразки суто романтичної поезії. Візьмімо для прикладу рядки з його вірша «Сумрак вечерній»:

---

²⁶ Див.: Дмитрук В. Маркіян Шашкевич // Шашкевич М. Вибр. твори.— Львів, 1954.— С. 27; Пільгук І. Літературне відродження на Західній Україні // Письменники Західної України 30—50-х років ХІХ ст.— К., 1965.— С. 19.

Сонце ясне померкло, світ п'ятьма насіла,
Вшир і вздовж доокола сум ся розлягає,
Чагарами густими тьма вовків завила,
Над тином опустілим галок гамор грає.

. . . . .
Нависло ясне небо чорними хмарами,
Тяжкими густі бори склонились тугами,
Зойкнули дуброви, й ліси застогнали.

На перший погляд, перед нами явна романтична стилізація, по-справжньому талановита. Проте, щоб зрозуміти твір, треба, за словами Франка, «взяти на увагу тодішні відносини», пам'ятати про трагізм особистої долі та громадського становища самого Шашкевича. Щоправда, вираження суспільних чи соціальних мотивів тут не відверте, реалізм тут оповитий романтичним серпанком.

Звичайно, були й скорботні, безнадійні хвилини. А надто вже тоді, коли тяжко хворий поет десь там у далеких глухих Нестаничах «нудить си світом, нудить і собою».

У вірші «Безрідний» Шашкевич писав:

Туга до серця, як гадь, ся вселила,
З'їдає мислі, як змія зірочки,
Груди зсушила, здоров'я знорила...

Так, це реальне горе, а не уявний смуток. У «поезіях долі» М. Шашкевича ліричний герой із складним світом душевних переживань близький своєю зболеністю хіба що ліричному героєві шевченківської поезії. Оцей перехід від абстрактного героя літератури до так званого «шкільного класицизму», до конкретно-історичної особистості показовий для романтичної літератури загалом.

Скільки трагізму, емоційної експресії в рядках вірша «Місяченько круглоколий закрився хмарою...»:

В гробі сумно, в гробі тихо, сумрак студенький,
Ой як ляжу серед него, тогди я щасенький.

Але і ця згадка про смерть як визволення від мук — не розпач, а мужність. Не слід забувати про настрій автора в тяжкі хвилини життя. Він знаходив свій вияв у журливих рядках. Та у внутрішньому поединку завжди перемагав поет-оптиміст — і це був триумф сильної природи.

Осібне місце у літературному доробку Маркіяна Шашкевича займають дуже своєрідні у його спадщині «Псалми Русланові». Цікаво, що М. Шашкевич, як і його друзі, у своїх виступах «Руслан» вживали як синонім до слова «русин». Якщо у багатьох віршах, як і вищезгаданих, поет дотримується традиційних форм народної пісні і місцями доходить до прямих ремінісценцій, то тут маємо уже справу з новим жанром, з новаторськими тенденціями у сфері художнього вираження. Очевидно, ці твори Шашкевича — найбільш ранній в новій українській літературі зразок поезії в прозі.

Псалом — грецьке слово від psallo, що означає «доторкатися, грати на гусях або цитрі» — хвалебна пісня релігійного змісту, звичайно елегійно-тужливого характеру. Але Шашкевич в архаїчну форму вдихнув новий зміст. Це насамперед стосується другого псалма (всіх — три). Вслухаймося:

«Сполошиш ми долю і проженеш щастя, день ми споморочиш, і світ ми западе, нуждов мя вдариш і нашлеш ми злидні, світ ми спустіє і йме ворогувати, знидіє радість і плач мя

огорне, туга ми ранком і вечером журба, і ніч ми не сонна і горьоване з сонцем, вирвеш ми очі і душу ми вирвеш: а не возьмеш милости і віри не возьмеш, а не видреш любові і віри не видреш, бо руське ми серце та й віра руська!»

Це громадянське і художнє кредо поета-борця. Тут віра в торжество правди, вияв ідейної та моральної стійкості, яка межує з фанатичністю в найкращому розумінні цього слова. І назвав автор свої псалми Руслановими не випадково — адже сам він і його друзі у виступах та товариських розмовах вживали ім'я «Руслан» як синонім до слова «русин», тобто українець.

Плідною була діяльність і Шашкевича-перекладача. Він перекладав сербські пісні, ті, що увійшли до відомих збірок Вука Караджича («Српске народне пјесме», в 1823—1833 роках з'явилось їх чотири томи). Коли врахувати і територіальну віддаленість Сербії, і порівняно слабкі на той час її культурні контакти з галицькими українцями, то цей факт заслуговує на особливу увагу.

Тут, звичайно, знайшов свій вияв «слов'янський профіль» культурної і політичної орієнтації «Трійці», для якої діяльність Вука Караджича була своєрідним еталоном. Сербські пісні, за влучним висловом Вацлава з Олеська, в той час «цілу Європу оббігли» та набули широкої популярності, до них зверталися кращі майстри світової літератури, в тому числі Й.-В. Гете, О. Пушкін. Крім того, сербські пісні, зокрема весільні, з усіх слов'янських найближче стояли до українських. Саме Караджич своїм виданням відкрив слов'янським народам скарби живої та барвистої мови, вка-

зав їм несхибний шлях. І це тоді, коли чеські вчені мужі сперечалися: визнати літературною мовою церковнослов'янську чи творити якусь нову...

Шашкевич досить добре знав сербську мову і читав «Српске народне пјесме», але чи перекладав їх з оригіналу? Адже відомо, що в його руках були окремі переклади цих пісень на польську мову Казимира Бродзінського та Августа Бельовського, «Slovanské narodní písně», т. I і II (1822—1827) Ф. Челаковського і ті російські переклади О. Востокова, що друкувалися у 1825—1826 роках в «Северных цветах». «Читали-смо красні переводи сербських пісень по-чеськи, по-польськи і по-великоруськи»,— згадував Головацький.

Крім оригіналу, Шашкевич користувався також чеськими перекладами сербських народних пісень Челаковського (до речі, тим же шляхом йшов і Я. Головацький). Про це, між іншим, свідчить той факт, що заголовки окремих перекладів у Шашкевича і Челаковського однакові, але не повторюють оригінальних назв із збірника Караджича. Проте в цілому Шашкевич ближчий до оригіналу, ніж його чеський колега. Тому можна зробити висновок, що перекладав Шашкевич з оригіналу, а переклади Челаковського мали для нього тільки допоміжне значення, зокрема, коли йшлося про деякі малозрозумілі рядки сербського тексту ²⁷.

Всього у перекладі Шашкевича відомо шість сербських пісень, що увійшли до «Русалки Дні-

---

²⁷ Див.: *Брик І.* Переклади сербських народних пісень у «Русалці Дністровій» // ЗНТШ, 1930.— Т. ХСІХ.— С. 125.

стрової»: «Дівчина і риба», «Дівчина до рожі», «Пуста дівчина», «Дівчина, лице миюча», «Ангелчині ворота», «Знатель» та невеликий уривок «Олень і Віла», який побачив світ аж у 1912 році.

Цікаво, що майже всі вони фольклорно-побутового плану. Так, пісня «Дівчина і риба» скомпонована на зразок відомої в народі загадки: «Чи є що ширше над море? Чи є що довше над поле? Чи є що швидше над коня?»

Провідною дійовою особою в усіх перекладах Шашкевича є молода сільська дівчина, яка мріє про своє особисте щастя. То вона тужить за миленьким, який «за трьома горами зеленими, за трьома водами студеними» («Дівчина до рожі»), то знову ж, щоб сподобатися коханому, ладна молоком вмиватися, рожею втиратися, шовком підперізуватися («Пуста дівчина»). У вірші «Дівчина, лице миюча» порушена актуальна тоді соціально зумовлена проблема нерівного шлюбу.

Шашкевич зробив також повний переклад популярного тоді «Краледворського рукопису» В. Ганки, не знаючи, що це підробка. Він складається з двох частин. Спочатку йдуть розповіді в дусі героїчного епосу, а в другій частині — народнопісенні стилізації. Саме з цієї частини Шашкевич взяв для перекладу чотири вірші, які увійшли до «Русалки Дністрової». В них найбільше відображені народна думка, народний спосіб мислення і вислову. Вони дуже близькі змістом, духом своїм до народних пісень: ось дівчина ловить на річці запашну китицю з «рож і фіялків» («Китиця»), невтішно плаче-ридає сирітка («Лишена»), а ось закувала-заплакала зозуля, бо «не завсіда весна»

(«Зозуля»). Тож і мова цих перекладів — народнописенна, мелодійна, як і в оригінальних творах Шашкевича. Однак в цілому переклад читається важко, бо поет намагався дуже точно передати лексичні та синтаксичні конструкції оригіналу.

Цікаво, що Ганка був ознайомлений з цим перекладом Шашкевича. Він же згодом (очевидно, в 1840 році) передав його І. Срезневському, можливо, з метою публікації. Однак цього не сталося. Рукопис на початку ХХ ст. повернувся до Львова і лише тоді був опублікований повністю в «Писаннях Маркіяна Шашкевича» (1912).

Переклав Шашкевич також уривок з поеми «Zamek Kaniowski» («Канівський замок», 1828) свого сучасника Северина Гощинського, найвизначнішого представника «української школи» в польській літературі. Він був учасником польського революційного руху, людиною демократичних поглядів, отже, увага українського поета до його творчості не випадкова.

Які ж рядки із згаданої поеми вирішив запропонувати читачам перекладач? Саме ті, де говориться про історичну долю українського народу та засвідчується його безсмертя в символічному образі вічнозеленого дуба-велета. Переклад зроблений у хвилини особливого творчого натхнення, коли, за його ж словами, «вітер шумів над стріхою... хати» і якісь «обважнілі думки тягнулись... як напівсніжні, напівдощові хмари», коли автор «напружував зір за чимось обширнішим, більшим... величнішим...»²⁸. Дослідники приписували Шашкеви-

---

²⁸ Шашкевич М. Твори.— К., 1973.— С. 104.

чу і переспів вірша Франца Карпінського «Do Justyny. Tęskność na wiosnę» («До Юстини. Весняний смуток»). У попередніх виданнях назву цього твору перекладали «До Юстини. Скарга на весну»), який був опублікований без підпису як народна пісня у відомому збірнику В. Залеського. Проте авторство його сумнівне²⁹. Мабуть, воно належить другуві Маркіяна — Бульвинському.

Шашкевич переклав також коротку анонімну повістку «Помста і великодушіє» з польського тижневика «Rozmaitości», (1831, № 8). В ній, до речі, йдеться про справжню подію. Лісничий Олекса Волкомір рятує від смерті хворого на холеру свого заклятого ворога мірошника. Внаслідок цього останній морально перероджується і стає чесною людиною. Цікаво, що на основі цього сюжету написав згодом велике і, на нашу думку, досить талановите оповідання син поета, Володимир. Воно під такою ж назвою було опубліковано у журналі «Правда» (1872, № 1—2).

Митець здійснив також повний переклад «Слова о полку Ігоревім». Взагалі це був перший в українській літературі переклад цієї величній пам'ятки. До нас дійшов тільки невеличкий його уривок, написаний, як на той час, гарною літературною мовою — «Плач Ярославнин». А. Вахнянин, який цікавився творчістю Шашкевича, мав деякий час цю працю у своїх руках і навіть користувався нею, викладаючи у Перемишльській гімназії. Він отримав її від

---

²⁹ Див.: *Сиваченко М. І.* Франко і питання про авторство деяких віршів, приписуваних Шашкевичу // Рад. літературознавство.— 1981.— № 1.— С. 71—84.

студента Й. Крушинського (небожа дружини Шашкевича Юлії), а потім йому повернув. Згодом, за твердженням Вахнянина, рукопис згорів під час пожежі в садибі. Втрата була велика. Ті, хто читав рукопис, одностайні у своїх висновках: переклад був цінний. «Виготовлений він щирою і доброю прозою»,— констатували працівники тижневика «Вечерниці» (1863, ч. 13). «Був се переклад вірний і рівно поетичний, як і сам оригінал...— згадує А. Вахнянин.— Починався він так: «Чи не ялося нам, брата, старими словами почати сумну повість про похід Ігоря, Ігоря Святославича»³⁰.

Перекладацька робота Шашкевича не обмежувалася рамками тільки слов'янських літератур. Знайдено мініатюрні переклади з так званої анакреонтики («Сила невісти» і «Жалость»)³¹. За твердженням Я. Головацького, М. Шашкевич переклав з німецької мови на польську «Das Leben Jesu» von J.-P. Silbert («Життя Ісуса» Й.-П. Зільберта) — рукопис, однак, не зберігся.

Все це свідчить про широчінь інтересів та великі творчі можливості митця.

Особливе місце у спадщині Шашкевича належить його єдиному прозовому твору — казці «Олена». Вона настільки своєрідна, що її інколи зараховують до поезії у прозі. Справді, тут скрізь відчувається спосіб мислення і образного вислову поета. Вже сама тема, фабула цієї

---

³⁰ Вахнянин А. Дрібні замітки і характеристики // Зоря.— 1887.— № 21—22.— С. 384.

³¹ Див.: Шалата М. Маркіян Шашкевич: Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність.— К., 1969.— С. 384.

казки були в тогочасній літературі безпрецедентними. Адже про опришків мова йде в позитивному плані. Вони виступають тут як захисники знедолених селян, як месники за народні кривди.

У казці розповідається про одруження сільського парубка Семенка з красунею Оленою, що, «як русалочка, гарна». Молодий іде у Дубровничі запрошувати пана на весілля, бо так звичай велить. Та після цих відвідин тікає до лісу. До кого? Навіщо? Невідомо.

Семенко, зустрівши біля багрового багаття ватагу — кільканадцять бородачів, розгубився, злякався...

А потому опришки мчать захистити честь молодой, на яку зазіхає пан-розпусник. Зазоріло серед темної ночі — запалали панські маетки (це Ванько зі своєю шестіркою закурив люльку). Тим часом ватажок Медведюк зустрів пана, який повертався з Оленкою. І «задзвонили топірці та мечі, іскри ся посипали...» Буйтуром кинувся він на противника — і вигнав з нього вражу душу. Повернув отаман Семенкові «зорю на розсвіті, Оленочку гарную». Повернув і відмовився заїхати до щасливої пари на «солодкий медок». Рятівники сіли на коней — і щезли.

Найбільш виразна постать у творі — сам ватажок. Його портрет виписаний у фольклорно-романтичному дусі, гіперболізовано: «Станув Медведюк піднебесною Чорногорою, барки его — у Бескидах камінь; дуб — его правиця, брови его — як дві чорні хмари; а очи его — з-під тих хмар дві мовні, а борода его — ніч темна, осіння, а голос его — грім серед літа; а ступив ногою — земля стогнала, вергся на

врага — буй-туром валив...» І це не тільки романтична стилізація, а й яскравий вияв авторської симпатії, прославлення богатирської сили мужнього борця, а в його особі — потужні можливості нескореного народу.

Медведюк — енергійна, хоробра людина, справжній захисник скривджених. В цьому він неначе бачить своє покликання, свій обов'язок. У поєдинку з кривдником — це гнівний месник, богатир з епосу — «буй-тур». Його справедлива ненависть до гнобителів, мабуть, найповніше виявляється у презирливих словах, сказаних біля панського трупа: «...окаянник з весілля голоден вертає та сиру землю їсть».

Образ Медведюка — один із чітко окреслених позитивних персонажів в українській класичній літературі.

Твір мав злободенне, відкрито агітаційне значення. «Читаючи Шашкевичеве оповідання, люди перед 1848 роком дуже добре мусили розуміти, що й на їх очах діється не одне подібне, бо ані панська самоволя та збиткування над людьми, ані розбійницькі напади не минулися, ще були й за часів Шашкевича»³².

«Олена», крім того, — це художня реабілітація опришківського руху, який тоді, з офіційного погляду, вважався найбільш крामольним суспільним явищем. Шашкевич зняв з нього пляму грабівництва, накинену представниками «влада імущих», так, як це зробив Шевченко щодо гайдамацького руху. На основі цього твору ми можемо судити і про суспільні погляди автора, про його, так би мовити, «внут-

---

³² Франко І. Панщина та її скасування в 1848 р. в Галичині. — Львів, 1913. — С. 231.

рішню орієнтацію» на можливість збройної боротьби і розправи з гнобителями. Відверті симпатії і антипатії письменника, класова позиція виразна. Опришків як борців проти панського гніту показано в позитивному плані. Цей твір належить до «ідейно найінтересніших писань». Тут «різкий протест проти панської самоволі... у формі акту помсти»³³.

З такою інтерпретацією важко не погодитись. Бо якщо ми шукаємо в Шашкевича відвертого засудження кріпосництва, панської сваволі,— то саме це маємо в його «Олені».

Твір названо «казкою», хоч нічого спільного з нею він не має. В. Щурат добачав у тій етикетці «популярний в добу галицького романтизму звичай добиратися до смаку публіки»³⁴. Такий погляд, на нашу думку, не зовсім правильний. Швидше автор хотів «притупити» прискіпливий погляд цензури. Бо відомо, що і «Русалку Дністровую» названо збіркою народних пісень, оскільки їх дозволялося тоді друкувати. Щодо жанру «Олена» чи не перша в українській літературі романтична новела, сюжет якої сконцентрований, напружений, з несподіваним поворотом дії, з внутрішнім драматизмом. Але де ж шукати життєвих імпульсів, джерел цієї незвичайної казки?

Відомо, що карпатськими опришками Шашкевич зацікавився ще під час навчання в бережанській гімназії (1825—1829). Там старожили та шкільні товариші, серед яких було чимало мешканців з гір, розповідали йому про

---

³³ *Щурат В. Шашкевичева «Олена» // Щурат В. Вибрані праці з історії літератури.— К., 1963.— С. 138.*

³⁴ *Там же.*

подвиги Олекси Довбуша і його побратимів, про сміливого ватажка Івана Бойчука, який 1759 року захопив прикарпатське містечко Болехів. Від них дізнався юнак, що з'являлися народні месники і в бережанських лісах, а в Рюриськах, околицях міста, він оглядав печери — схованки повстанців. Все це знайшло свій відгомін і у творі «Олена», і в народній пісні про Довбуша «Гей, попід гай зелененький», яку Шашкевич помістив у «Русалці Дністровій». Тож не треба дошукуватися джерел казки в «Розбійниках» Ф. Шіллера, пісеньці «Збигонь» з «Краледворського рукопису», у поемах С. Гощинського, як це робили, зокрема, Я. Ярема, М. Тершаковець³⁵. Матеріал письменникові дало саме життя. Є також відомості, що Бойчук, один з героїв цієї казки, реальна особа. Так чи інакше, але зрештою не це має першорядне значення. Більш важлива для нас громадянська позиція автора і мистецькі якості твору, а ми їх вважаємо високими. Правда, «Олена» місцями важка для розуміння, але це лише вада композиції. І має рацію Є. Шабліовський, називаючи цей твір Шашкевича неперевершеним зразком ранньої української романтичної прози.

В загальноукраїнському літературному процесі «Олена» Шашкевича відіграла певну роль. В «Історії української літератури» (у третьому томі) зазначено, що і фінал романтичної казки «Олена», і описи природи, і лаконічні характеристики героїв, а також її стислість і динамізм

---

³⁵ Йдеться про праці: *Ярема Я.* Маркіян Шашкевич як лірик-поет.— Тернопіль, 1911; *Тершаковець М.* Причинок до студій над М. Шашкевичем.— Львів, 1906.

дають підстави зробити висновок: «Олена» М. Шашкевича ніби передує новелам Ю. Федьковича.

До творчої спадщини Шашкевича належать його листи — живий голос поета, психологічний портрет митця, громадянина, людини. У них — і його вразлива душа, житейські турботи, літературні погляди і, врешті-решт, художній хист.

Небагато їх, отих «свідків пережитого» (О. Герцен), збереглося до наших днів — усього декілька. І найцінніші, найбільш вартісні з літературного погляду — листи Шашкевича до свого однодумця, члена гуртка «Руська трійця» Михайла Козловського, особливо другий лист до названого адресата (всього залишилось три). Цей лист разом з іншими творами Шашкевича був опублікований ще у 1860 році на сторінках альманаху «Зоря галицкая яко альбум на год 1860». Але доля його автографа довгий час була невідома. Зараз цей автограф зберігається у відділі рукописів ЦНБ АН УРСР (ф. 1, № 47097).

Є щось символічне у тому, що лист Шашкевича, у якому так високо піднята ідея єдності українського народу, культури, відшуканий саме у Києві. Підкреслимо, ні у кого з діячів «Руської трійці», а з їх попередників і сучасників і поготів,— не було такого конкретизованого, яскраво вираженого всеукраїнського почуття, як у Шашкевича.

Перед нами кілька аркушів, зшитих ниткою докупи. На обкладинці читаємо такі слова присвяти: «Високоповажному пану А. Глидкому і дорогим землякам — українцям на пам'ятку передаю. Володимир Шашкевич». Третій і четвертий аркуші — лист до М. Козловського

Рідні мобілізовані!

Ми всі виходили до Вас, ми мислили, як старка
Ласківка; ой Ласківка! ой Ласківка, така
це обіцяла у роду небагива, бо не то що що гар-
но висловлює, та ще й та така мово трохи
важче - а то ще и на змилу не зовсім, и все
сущестя, и все зостає, и все висловлює, що
забудеш и в ду и горе и смутно и зруч-
бу и дастся мово що завжди весна. - Ой така
жя мислять до Вас Ласківка. - Три Ласків-
ки сущестя вагою самовільній, сумній, кожав.
Вся пристарій мовила - и змилує не така
йя Ласківка весело в віконці - а сущестя тид
замло в мовили; мовлю давній порох, а ін-
має коши, а нагорнувши там сива у свої
зуды, щільє у вітрами по сущестя, або у во-
рочиво то під небеса. - Ой така, братику!
потрапи у нини, по мові сї, пофурми и
потрапи, а навіклом казав мов до нас приехали.
Колонь море до війн знайти фронтот, що
наша наша русь розрочала, заховай або до
наш передай, себо так розумь навіклом на си-
ліне; вчинийся вальвально, сущестя на нини.

сегомъ дай ти и вишню царвнцѣ.

Може зъ моговъ и вѣснѣннцѣ, знайти въ сѣ
данцѣ, приимти моговъ, згоубѣ и передавъ то.
любвицкому може аму сѣ данцо знадобити.

А вы отакая дѣловъ знаемо, таи наша маминѣ
кѣи видити не слабий, — ради вѣсьмо
моговъ и вы моголы амутику козазнали. —
Будайте наша здороби таи весели.

М. Н. Шашкевичѣ.

Принимать и від мене и зденвнцѣ поклономъ
М. Н. Шашкевичѣ.

Вот, что, будвннцѣ задубо. Основненнцѣ вѣсьмо
другую кнѣвнцѣ потому пришломо — Предорожнѣ
стало Маруши, акадннцѣи Матвѣи Кизилнцѣи,
и таи при вѣсьмо на матернцѣ салдатѣ, по-
бачаши самѣ не вѣсьмо, коли ласкннцѣи и моголы
не дово у себѣ забавннцѣи будннцѣ, до отѣи курннцѣи,
внѣ зѣ Основненнцѣи до вѣсьмо будннцѣи балачннцѣи.

Треба мѣхъ моговннцѣи матернцѣи на моговъ до
Урагановннцѣи, а малую моговъ моговъ, вѣсьмо таи
дѣи вѣсьмо на земннцѣи моговъ, фнннцѣи моговъ, будннцѣи
ласкннцѣи. — Маркннцѣи.

Автограф листа М. Шашкевича до М. Козловського.

(автограф вірша «Опихане, пане?» — п'ятий аркуш, він теж невідомий!); зворотна сторона четвертого аркуша — це адреса (лист не вислався поштою, його вручив Козловському в с. Утішкові слуга Шашкевича — Степан).

Коли і ким передав В. Шашкевич автографи батька на Наддніпрянщину? Хто такий А. Гладкий?

Идеться про Антона Гладкого з Одеси (Глидкий — описка), кандидата прав, який у 1871—1872 роках протягом кількох місяців перебував у Галичині, в основному у Львові, і, за свідченням Мелітона Бучинського, очарував своїм хистом та знаннями всіх, з ким тільки зійшовся. Він збирав різноманітні матеріали, щоб написати ґрунтовну працю про Західну Україну: «...її географію, етнографію, статистику, стосунки промислові, народні, політичні, літературні», водночас хотів видати народні пісні, щоб була «ціла енциклопедія відомостей про Галичину»³⁶. Довгі десятиліття в Галичині не знали про пізнішу долю А. Гладкого, а вона склалася трагічно. Із його творчих намірів нічого не вийшло. Він важко захворів на психічну недугу, відійшов повністю від громадського життя і 1885 року помер.

Якими ж мотивами керувався син Шашкевича? Безсумнівно, що це був з боку його крок, який цементував зв'язки галичан з наддніпрянцями, утверджував ідею єдності українського народу, української культури.

Маркіяна Шашкевича турбувала доля народної освіти. І ось для своїх маленьких зем-

---

³⁶ *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862—1884 років.— Х.; К., 1931.— Ч. 1.— С. 429.

ляків ще 1836 року складає він «Читанку для діточок в народних училих руських», у якій, за його власними словами, «веде ступнево дітей за ручку від сучасності до майбутнього, від їх хати у широкий світ». Зауважимо, що таке милозвучне і таке звичне тепер слово «читанка» ввів в українську мову саме Шашкевич.

У своєму проханні затвердити підручник його автор писав, що він мав на меті зробити рідному народові добру послугу — прищепити дітям найвищі почуття, які необхідні для справжньої людини.

Читанка в її друкованому варіанті 1850 року складається з шести розділів. У першому з них Шашкевич доступно розповідає юним читачам про нашу планету: про море й острови, кораблі й далекі країни, місяць і зорі. Іноді ці напів-белетризовані повідомлення утворюють своєрідний ланцюг, в якому кожне наступне є продовженням попереднього. Ось, наприклад, автор пояснює, що таке родина: «Правда, сину, ти тепер в училищі, а хто ся лишив дома? Осталися тато, мама, брати, сестри, словом, осталася родина». В наступній статті — «Що єсть село, місто, край», оповідач, виходячи з попереднього матеріалу, продовжує: «Коли много таких родин в сусідстві живуть і свої хати мають, складають село» і т. д. Як бачимо, автор користується тут методом бесіди, поширеним у педагогічній практиці, виявляє добре знання учнівської психології, особливостей дитячого сприймання. Уміє заінтригувати, захопити учнів.

Далі йдуть «Повісті із святих книг», і для тодішнього шкільного підручника такий розділ був обов'язковий. До нього увійшло п'ятна-

дцять художньо опрацьованих біблійних легенд. Вони подобалися сучасникам і своєю мовою (про такі речі народним словом ніхто раніше не наважувався писати!), і коротким виразним стилем. Характерно, що цей розділ був у рукописі на передостанньому місці.

Дидактично повчальні «Повістки благонравія» — це наступний розділ книги. Тут на першому плані — засудження лінивства, брехливості, нечепурності та інших дитячих вад, пересторога перед каліцтвом та різними небезпеками («Лихий кінець пустого Гриня», «Свавольний Михань», «З огнем не іграй»). Скрізь життєва достовірність, абсолютна злободенність ситуації. Автор намагається прищепити своїм юним друзям певні моральні засади, виробити етичні норми поведінки. Деякі з цих повісток наближені до оповідань, але зарахувати їх до цього жанру важко, оскільки вони композиційно надто лаконічні.

Розділ «Басні» (а їх у читанці близько тридцяти) — один з найцікавіших. Байки здебільшого мають мандрівні сюжети. Так, зміст деяких запозичено в Езопа («Багатий скупець»), «Пан і собака его» нагадує відомий твір П. Гулака-Артемовського. Чотири байки («Дикий і сільський чоловік», «Щука і Карась», «Лев і Медвідь», «Трубар») майже дослівно узяв Шашкевич з додатку до граматики Михайла Лучкая, шість останніх віршованих мініатюр — байки польського письменника другої половини XVIII ст. Ігнація Красіцького, перекладені Юліаном Величковським (правда, Шашкевич їх літературно допрацював). Та майже половина байок — оригінальні твори.

Кожна байка традиційно складається з двох

частин: розповідного компонента і сили (моралі), що іноді звучить як приказка чи афоризм. Ось деякі з них: «Хто на других сільце наставляє, часто сам в нім кінець свій знаходить»; «Не лютімося на тих, що нас перестерігають, вони нам добра хочуть»; «Хто ся змолоду вчити лінує, не раз тот плаче і гірко бідує»; «Захланий (жадібний.— *О. П.*) завсігди двічі тратить» тощо.

«Пісеньки і грачки діточії» — останній розділ підручника. Тут, крім Шашкевичевих «Вже сонце красно...» та «Марусенька мила...», вміщено два вірші Ю. Величковського «Не хочу багатства...», «Отець ся один...». Вони, однак, настільки літературно доопрацьовані М. Шашкевичем, що М. Возняк вважав їх «духовним плодом Маркіяна». Але це перебільшення.

Проте є в читанці сторінки, позначені релігійним моралізаторством, є і «казенний матеріал» — про Австрію, її державний устрій та правителів, що, зрештою, був обов'язковим для видань такого типу.

Розділ перший і другий надруковано кирилицею, решта — звичайним («цивільним») шрифтом. Мабуть, передбачалося навчити дітей читати двома алфавітами. Зрештою, важко твердити, чи була це воля самого автора, оскільки книга побачила світ аж у 1850 році (тираж 5000 примірників). Її видавець Я. Головацький дещо наблизив правопис до язичія.

І все-таки читанка стояла незрівнянно вище усіх попередніх букварів і граматик. Жодна з її наступниць у ХІХ ст. не користувалася подібною популярністю, бо, незважаючи на елементи язичія, вона заговорила з своїми юними читачами мелодійним народним словом і

цим викликала неймовірне захоплення та ентузіазм.

1853 року читанку перевидали і кілька років підряд нею незмінно користувалися в школах. Цей період міг бути значно довшим, коли б вона була одночасно і букварем.

За твердженням сина письменника Володимира (ці записи зберігаються в ЦНБ УРСР), батько «цілий вік працював над словарем руським. А праця вся затратилася, мабуть... у Головацького». Цю роботу проводила також група його найближчих друзів під керівництвом М. Бульвинського, а потім М. Устияновича.

На частину словника української мови (другий том, літери В—З) у Ленінграді натрапив М. Пилинський (див.: Літ. Україна.— 1963.— 20 верес.).

Чи не логічно буде тепер робити висновок, що цей знайдений словник (який приписувався виключно Головацькому) — результат багаторічної копіткої праці і Шашкевича, що це колективний труд?!

Крім того, трудився Шашкевич над «Грамматикою руською», яку не закінчив. Фрагменти цієї мовознавчої роботи дуже цікаві і заслуговують на увагу лінгвістів. Вони здебільшого були опубліковані М. Возняком та М. Тершаковцем, але деякі з них залишалися в рукописах.

Коли мова йде про спадщину Маркіяна Шашкевича, то треба пам'ятати, що, по-перше, він ледве встиг себе виявити як поет, бо надто рано помер, а по-друге, навіть з того, що написав, багато до нас не дійшло. Про це свідчить і син письменника: «То певне, що тільки

мала частина его творів надрукована; далеко більша часть пропала то у добрих приятелів, таких як Я. Головацький, то таки у моєї матері, котра, не знаючи цінності цих паперів, не ховала їх,— а так брав, хто хотів та на що хтіли... Я був малим хлопцем при смерті батьковій... Не знав ціни [моєї] спадщини, а коли пізнав її — мало що й лишилося з неї»³⁷.

У цитованих уже нотатках В. Шашкевича знаходимо також інші цікаві подробиці: «...батько на весіллю, на празнику — заспіва, було, спише яку пісню та й залишить господареві на пам'ятку... Отець мій писав і польськи, і польську словесність знав добре... І великоруські книжки читав він — робив собі виписки із них...».

Не одна поезія Шашкевича стала піснею... Чимало творів поета було покладено на музику відомими галицькими композиторами — М. Вербицьким (його композиції, на жаль, не збереглися), В. Матюком, А. Вахнянином, І. Воробкевичем, нашими сучасниками С. Людкевичем та А. Кос-Анатольським. Окремі з них, як пісні, набули незвичайної популярності. Серед них на першому плані — пісня Віктора Матюка «Веснівка» («Цвітка дрібная»). Загальною будовою, емоційністю цей твір нагадує романси Ф. Шуберта³⁸, але дуже відчутний і вплив української народної пісні.

Поруч з «Нашою долею» А. Вахнянина «Цвітка дрібная» В. Матюка стала наприкінці

---

³⁷ Центральна наукова бібліотека АН УРСР, відділ рукописів, ф. 1, од. зб. 47187.

³⁸ Див.: *Загайкевич М.* Музичне життя Західної України другої половини ХІХ ст.— К., 1960.— С. 107.

минулого століття найбільш улюбленим, найчастіше виконуваним музичним твором у Галичині, справжнім надбанням української вокальної скарбниці.

Пісні на слова Шашкевича у виконанні видатного українського співака Олександра Мишуги та геніальної Соломії Крушельницької лунали на різних континентах, у різних країнах — в Італії, Франції, Бразилії.

Маркіян Шашкевич — один з тих, що стояли біля колиски української нової літератури, що закладали її підмурівок. І не буде помилкою, не буде перебільшенням в оцінці, коли поставити ім'я М. Шашкевича поряд з іменем І. Котляревського. По суті, галицький поет повторив подвиг свого наддніпрянського попередника.

ІВАН ВАГИЛЕВИЧ

У житті, характері й діяльності Івана Миколайовича Вагилевича визначальною ознакою була любов до рідного народу, прагнення працювати в ім'я його майбутнього. Цю любов виніс він ще з батьківської хати. Народився письменник 2 вересня 1811 року в с. Ясені над річкою Лімниця (нині Рожнятівського району, Івано-Франківської області) в сім'ї священика. Навіки причарувала його казкова краса стрімких Карпатських гір. І зродилося невгамовне бажання пізнати духовні багатства рідної землі та відкрити їх для свого народу і світу.

Навчаючись у Львівській духовній семінарії, захоплювався старими хроніками, рукописами, працями з фольклору, етнографії.

У 1829 році юнак познайомився з М. Шашкевичем, а згодом став активним членом «Руської трійці». Як організатор, суспільний діяч, І. Вагилевич відіграв дещо меншу роль, ніж Я. Головацький, але сам стояв на радикальніших позиціях у питаннях про методи діяльності гуртка. Коли, наприклад, члени «Руської трійці» стали «ходити в народ», вивчати й збирати

фольклор, Вагилевич вимагав діяти рішучіше. Він дорікав Головацькому, що той, зустрічаючись з селянами, був тільки пасивним спостерігачем та реєстратором, а не будив їх до самосвідомості, не ніс під стріху бідняків просвіту і передові думки. Щоб подати своїм друзям приклад, Вагилевич облишив університетські студії і, мандруючи горами, виступав перед селянами як палкий трибун та агітатор. Австрійська поліція арештувала його, а потім повернула додому і категорично зажадала від батька, щоб син «не вештався по селах і не підбурював народ».

Час виходу «Русалки Дністрової» — zenit літературно-громадської діяльності Вагилевича. Він, хоч і не брав практичної участі в самій підготовці видання книги, проте був одним із провідних її авторів. Тут опубліковано його поеми «Мадей», «Жулин і Калина», добірку народних пісень та передмову до них. Важливо, що Вагилевич, як один з найближчих побратимів Шашкевича, знав про всі його наміри і підтримував їх з великим ентузіазмом.

Життєва дорога Івана Вагилевича була дуже нерівною.

Після конфіскації «Русалки Дністрової», а особливо після смерті Маркіяна Шашкевича, він значною мірою відійшов від прогресивних ідей «Руської трійці». Та все ж у його серці й надалі жевріла іскра непокірності. 1843 року директор львівської поліції довідався від свого агента, що Вагилевич виголосив в Ожидові (Золочівський округ) «політично непристойну проповідь», і розпорядився пильно за ним стежити.

У пам'ятний 1848 рік, рік грози і надій, Ва-

гилевич, покинувши самовільно парафію у с. Нестаничах, Золочівського округу (там працював свого часу Шашкевич), став редактором газети «Дневник руський» — друкованого органу «Руського собору», культурно-політичної інституції полонофільської частини української інтелігенції. (Газета почала виходити 18 серпня 1848 р. і друкувалася паралельно латинським шрифтом і кирилицею. Фінансували її в основному польські аристократи).

«Дневник руський» ставив перед собою нібито прогресивну мету — пропагувати ідею українсько-польського зближення у Галичині. Можливо, це якоюсь мірою вплинуло на те, що Вагилевич прийняв пропозицію стати редактором згаданої газети. А по суті, мова йшла про підпорядкування українських інтересів польсько-шляхетським великодержавним зазіханням. Видавці намагалися схилити на свій бік насамперед селянські маси та українське духовенство і всіляко захвалювали принади життя селян у давній Польщі.

Але тут друкувалося і чимало матеріалів іншого характеру. Зокрема, був опублікований вірш Г. Яблонського «Мученикам вольності з р. 1847», присвячений Шевченкові та його побратимам. У статті «Слово о Русі і єї становищі політичеськім», підписаній криптонімом Ф. Г.¹, із справжнім піететом говориться про великого Кобзаря як речника «справи руської вольності». Отже, є підстави твердити, що Ва-

---

¹ Очевидно: Ф[едераліст] Г[енрик], псевдонім Генрика Яблонського. Див.: *Возняк М.* Перший вірш на честь кириломефодіївців і його автор // *Діло.*— 1934.— 19 берез.

гилевич як редактор все-таки зайняв тут позицію, яка була далекою від політичної платформи його наставників.

Газета, однак, незабаром перестала виходити (випустили всього 9 номерів), це сталося після того, як австрійський головнокомандуючий Гаммерштейн, вступивши в конфлікт з польською «народовою гвардією», 2—3 листопада обстріляв з гармат Львів. Внаслідок цього згоріли театр, ратуша, університет з бібліотекою і багато приватних будинків. На думку П. Федченка, «Дневник руський» був все-таки «найкращою українською газетою, що народилася в бурях революції 1848 року. Тим-то він припинив своє існування з наступом політичної реакції в країні»². Інша українська газета, що видавалася в той час у Львові — «Зоря Галицька», мала відкрито проавстрійський напрям; її, за словами Франка, «патрунувало правительство...». Тоді-то Вагилевич і залишився без шматка хліба. Не бажаючи повертатися на парафію (адже треба було відбути кару за те, що її самовільно колись покинув), він вирішує обрати латинський обряд, а коли йому відмовляють, переходить у лютеранство. То тут, то там заробляє собі на прожиток, займаючись тільки науковими справами. Нестатки, розчарування, нужда супроводять його до кінця життя.

Спадщина Івана Вагилевича — це оригінальні художні твори, переклади і переспіви, а головне — наукові праці та розвідки. Значна частина їх ще й досі не опублікована.

---

² Федченко П. Літературна критика на Україні першої половини ХІХ ст.— К., 1982.— С. 322.

У літературно-науковому доробку Вагилевича чітко виділяються дві частини: ранні твори з активним, дійовим суспільним змістом і праці пізнішого періоду, написані вже в суто науковому плані та спокійному аналітичному тоні.

Літературно-художній доробок письменника порівняно скромний. І, може, тому свого часу про його твори говорилося легковажно і побіжно, як про такі, що не заслуговують особливої уваги. До того ж ішлося тільки про його дві українські поеми — «Мадей» та «Жулин і Калина», надруковані в «Русалці Дністровій».

Щоправда, ці твори настільки стилізовані в дусі народних пісень, що місцями бліднуть барви оригінальності. І все-таки вони є цінним внеском у нову літературу, що робила в той час на Західній Україні свої перші кроки.

Як і Шашкевич, Вагилевич шукав у давнині актуальних для його сучасності тем. У романтичній поемі «Мадей» автор, ідучи за народною думою, змальовує легендарну постать народного ватажка, борця за незалежність своєї вітчизни. Твір прославляє боротьбу карпатських українців проти угорських загарбників, звеличує волелюбність і нескореність, героїчний дух верховинців. Вагилевич, поетизуючи цю народну силу («поверх коней яснобарвні прапори сіяли, байраками і дебрами ратища мелькали...»), в дусі героїчної пісні гіперболізує могутність і завзяття свого ватажка Мадея:

Кіньми зорю долиноньку,
Засію стрілами,
Переломлю вражі тучі,
Проллю кров ріками!

Народні витязі виступають на тлі романтизованої карпатської ночі, під шум буйних вітрів, під завивання вовчих зграй. У жорстокім нерівнім змаганні Мадей зазнав поразки, потрапив у полон, а його побратими полягли на полі слави. Елегійним сумом та болісною тугою бринять рядки поеми, в яких автор оплакує невдачу і горе. Чується щире співчуття і захоплення звитяжною доблестю. Ні тіні зневаги, ні слова докору.

Важко пояснити, чому саме поразка лежить в основі сюжету. Можливо, це була пряма аналогія до існуючого становища поневоленого народу, а не випадковість чи сліпе наслідування якогось невідомого нам твору. І все ж мотив боротьби, нескореності домінує. Гомін битви, завзяття ватажка, борця за народне щастя — це у поемі головне. Але оспівування боротьби проти угорських поневолювачів саме в той час, коли західноукраїнські землі були у складі Австрійської імперії, мало аж надто прозорий підтекст, а отже, і виразно окреслену суспільно-політичну тенденцію. «Мадей», витриманий в основному в дусі народної історичної пісні, має, проте, елементи романтичної балади (наприклад, буремні картини природи, діалог пораненого з зозулею тощо). Мова поеми рясніє карпатськими діалектними виразами, як-от: «кровцьов груди обкипіли», «глухов пущев, темнов ночев блудити» тощо.

Варто згадати і про перегук цього твору зі «Словом о полку Ігоревім». Зокрема знаходимо схожі риси в образах Мадея і Ігоря. Мадей, як і Ігор, не відступає від свого одчайдушного задуму, довідавшись про перевагу ворожих сил.

Подібні ці герої також у рішучості зажити
воєнної слави. Обидва зазнають поразки.

Поему цю читав Т. Шевченко («Коли Вашу
листуину получив, в той час читовали з паном
Шевченком Вашого «Мадея»... Дарите нас
чистою мовою бескидською, ібо вона наша пра-
дідівська»...— писав П. Лукашевич до І. Ваги-
левича)³; високо оцінив її Іван Франко: «Той
«сивий Мадей» Вагилевича, так сердечно і теп-
ло списаний,— як же симпатичний нам, хоч
і знаємо, що він чоловік нелегальний»⁴.

Інший твір письменника — «Жулин і Кали-
на», який автор назвав казкою,— цікавий для
нас як перший у творчості західноукраїнських
поетів зразок класичної балади з демонологіч-
ним сюжетом.

Як відомо, у Вагилевича в цьому жанрі були
попередники — письменники Наддніпрянської
України. Одну з перших українських балад
(«Маруся») написав Левко Боровиковський
у 1829 році. Це довільний переспів «Светланы»
В. Жуковського, але настільки своєрідний, що
маємо право назвати його оригінальним тво-
ром. Балади Боровиковського, українських
письменників пізнішої доби ґрунтувалися то
на фольклорній основі, то на літературних
джерелах. Вагилевич, komponуючи свій твір,
скористався, мабуть, одночасно і народнописен-
ними матеріалами, і в основному відомою ба-
ладою Міцкевича «Світезянка», що написана
була ще в 1821 році.

---

³ Див.: *Возняк М.* У століття «Зорі» Маркіяна Шаш-
кевича, ч. 2.— Львів, 1936.— С. 310—311.

⁴ *Франко І.* Зібр. творів: У 50 т.— К., 1980.— Т. 26.—
С. 91.

Твір Вагилевича складається з кількох частин. Є тут традиційний для балади зачин: опис природи, глухої, непривітної, а на всьому — імла гнітючої несамовитості:

Глухо, тихо доокола,
Все в темку щезає,
Понад Дністром понад бистрим
Сив туман лягає,
Лиш далеко в густих корчах
Тлють вовчі зірниці,
Лиш далеко очеретом
Сверкають лучниці.

В таку пору нещасний Жулин блукає манівцями, болотами бродить, проклинаючи самого себе. З пекучим болем дорікає розлучниці, своїй підступній коханці, що спечалила його, «розігнала дрібні діти», а потім насміялась... Йому хочеться вмерти (як бачимо, картина природи добре відтіняє болючий хаос почувань персонажа).

Несподівано Жулин зустрічається з своєю любкою — гарною Калиною. Вона на тлі дністрових хвиль піднімається вгору у червоній заграві ватри. Але ні, це вже не колишня ніжна кохана, а осатаніла від ревнощів відьма... Сипле прокльони за зраду, невірність і, зрештою, під несамовитий акомпанемент бурі і блискавки провалюється крізь землю. І несила стерпіти нещасному страждання — йому «розпука хапле ледом серце закервлене», несила допити до дна гіркий келих. Жулин кидається у «вир глибокий, в ріку бистреньку».

Скінчилися буремні страждання нещасних закоханих, — злагідніла, заспокоїлась і природа. Після жахливої несамовитої ночі настає погожий ранок:

На розсвіті красить зоря
Та небо ясне,
Котиться з-за хмар золотих
Сонце черлене...

Як мовилося раніше, літературним джерелом для українського письменника послужила балада Адама Міцкевича «Світезянка», але Вагилевич у свій твір вніс стільки нового, що, власне кажучи, переспівом цю поему ніяк не назвеш. Він значно розширив сюжет своєї поеми («Світезянка» налічує 152 рядки, «Жулин і Калина» — 252), значно посилив його романтичне звучання, передусім за рахунок пейзажного компонента, багато дечого змінив, надав виразно українського колориту. У Міцкевича дія відбувається біля озера Світезь, у Вагилевича — на берегах Дністра. Водяна німфа Світезянка і русалка Калина — подібні, але портрет останньої типово український, народнопісенний; це — гарна дівчина у світі, чорноока, русокоса. Ось як у «Світезянці» (переклад М. Пригари):

З плескотом вгору здіймаються води,
Хвиля кипуча зринає!
Дівчина раптом чудової вроди
В хвилі шумкій випливає.

Личко її — наче квітка лілеї
В сяйві зорі молодої,
Легко й прозоро в'ються круг неї
Білих серпанків завої.

і Вагилевичева Калина:

Сині тумани димляться,
А з ватри хилиться
Гарна діва, круглолиця,
Єй свита рясниться...

Красне личко бліденькоє,
І очі чорненькі,
Розсипаються густенько
Косоньки жовтенькі.

Герой Вагилевича Жулин — надзвичайно чутливий аж до сентиментальності, його переживання глибокі і щирі. Він весь час «жалем прозябає», його «серце спечалене в розпуці лютьенькій». І навіть у мертвого «лице синє, печаль скопилася». Таким чином, образ Жулина значною мірою психологізований, чого не можна сказати про образ мисливця в Міцкевича.

Мова твору гарна, образна, трапляються посправжньому філігранні вислови, хоча сама фабула не досить ясна, місцями затуманена.

Більше ста років серед дослідників побутувала думка, що суто літературний доробок письменника обмежується лише цими поемами. Йшов час, і з'явилися знахідки. Так, у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника АН УРСР виявлено низку невідомих творів Вагилевича польською мовою (1829—1841 роки)⁵. Рукописний збірник має 68 пронумерованих аркушів (із них — 19 чистих), у твердій обкладинці синього кольору. Занотовані там тексти автор ділить на чотири підгрупи: «Dumki» («Думки») — вірші; «Dumy» («Думи») — зразки поезії в прозі; «Erika» («Епіка») — уривок з віршованої повісті «Upiór» («Упир»),

---

⁵ ЛНБ ім. В. Стефаника АН УРСР, відділ рукописів, фонд 19, № 43. Про це вже йшлося в окремих статтях. Див.: *Петраш О.* Невтомний ратай. До 100-річчя від дня смерті І. Вагилевича // *Літ. Україна.*— 1966.— 10 черв.; *Його ж.* Невідомі твори І. Вагилевича польською мовою // *Всесвіт.*— 1981.— № 12.

і «Dramatyka» («Драми») — фрагмент п'єси «Marija» («Марія»).

До першого циклу «Dumki» увійшли поезії. Більша частина цих польськомовних віршів Вагилевича надрукована недавно у збірнику творів Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича, Якова Головацького (К., 1982). Це зразки інтимної лірики, свідчення непересічного поетичного обдаровання автора та цікавих пошуків у галузі художньої форми. Йдеться, зокрема, про «Stance do M. Z.» («Станси до М. З.») (М. Z. — криптонім Марії Зарицької, коханої письменника). Домінує тут песимістичний настрій, що зумовлений життєвими незгодами героя, почуття якоїсь розгубленості та розчарування. Ці ліричні етюди були відгомонам тогочасних переживань автора, засвідчили його глибоку емоційність, схильність до філософських роздумів-медитацій, сумовитих, тужливих...

Тільки одна з цих поезій — «Spotkanie» («Зустріч») опублікована за життя автора у львівському часописі «Dziennik mój raryskich».

Перу І. Вагилевича в останній час приписувалося кілька польськомовних поезій, надрукованих 1841 р. у тому ж часописі за криптонімом J. D. (припускалося: J. D. — Jan Dalibor, справжнє і прибране ім'я письменника).

На те, що це не Вагилевичеві твори, звернув увагу М. Шалата. Він припускав, що належать вони перу польського літератора Юзефа Дзешковського⁶. Насправді ж автором цих віршів є Ян Добжанський (1820—1886), польський

---

⁶ Шалата М. Про Вагилевича, і не тільки... // Рад. літературознавство. — 1985. — № 2. — С. 67.

письменник і театральний критик, який проживав тоді у Львові⁷.

У циклі «Думки», у змісті, крім записаних семи поезій, зафіксовані ще такі заголовки: «Myśl» («Думка»), «Sokoł» («Сокил»), «Pociałunek» («Поцілунок»), «Wiosna i lato życia» («Весна і літо життя»), «Anioł stróż» («Ангел-хранитель»). У зошиті немає цих творів, залишилися чисті сторінки. З якихось причин поет їх не переписав, і тексти не вдалося дотепер розшукати.

Найбільш вартісний — наступний підрозділ збірника — «Dumu», що складається з чотирьох творів: «Pleśniańsko» («Пліснесько»), «Dobryłów» («Добрилів»), «Wucz» («Бич»), «Dniestr» («Дністер»). Рядки із «Слова о полку Ігоревім» послужили до цього розділу епіграфом, який органічно зливається із змістом «Дум». Так, у першій із них — «Pleśniańsko» мова йде про трагічну загибель у боротьбі з татаро-монгольською навалою давньоруського городища Пліснесько. Тут виразний вплив «Слова...», усної народної творчості, трапляються навіть елементи фольклорної фантастики. Коли налетіла орда татарська, то густа мряка впала, не видно було нічого — тільки свист стріл гартованих, брязкіт сталевих мечів, кров городян пліснеських пожежі гасила. І тоді змій хан згорнув крила-тумани. Тільки коли летів — дерева і трави пов'яли, а коли глянув — вимерло все живе. Золотоверхий те-

---

⁷ Див.: *Ільницька Л.* Якщо не Вагилевич... // *Жовтень.*—1986.— № 5.— С. 129; *Пилипчук Р.* Про «авторство» Івана Вагилевича // *Рад. літературознавство.*—1986.— № 7.— С. 42—47.

рем у руїнах, над ним чорне гайвороння кричє, трупи воїнів ділить між собою. На соборній церкві сумно кує зозуля — голосить за боярами. А по стінах городища снують зграї гайвороння годованого — шумлять-гомонять про пліснянців...

Кілька слів про історичну основу: Пліснеськ — давньоруське місто, яке виникло як поселення ще у VII—VIII ст.; його залишки збереглися на околицях села Підгірців, Бродівського району, Львівської області. Згадується у Лаврентіївському та Волинському літописах і «Слові о полку Ігоревім». У XII—XIII ст. Пліснеськ стає одним з найбільших міст Галицького, а згодом Галицько-Волинського князівства, могутнім осередком ремесла і торгівлі. Проте 1241 року був спустошений ординцями — і остаточно втратив давню славу. Про цю трагічну подію і розповідає у своєму творі І. Вагилевич.

Теперішній Пліснеськ — це крута гора, густо заросла прадавніми деревами та кущами. Її оперізують залишки колишніх оборонних валів. Біля гори — Оленин парк. За народними переказами, «цариця Олена» (княжна Олена Всеволодівна) загинула під час нападу ординців.

У недалекому майбутньому передбачається відкрити історико-археологічний заповідник «Пліснеськ».

Цікаво, що перші археологічні розкопки розпочато в Пліснеську на початку XIX ст., в часи Вагилевича. Так, у 1810 році проводив їх Варлаам Компаневич, який був згодом особисто знайомий з діячами «Руської трійці». 1838 року на сторінках «Lwowianina» він надрукував першу обширну інформацію про цю історич-

ну пам'ятку. Академік В. Щурат підкреслював, що зацікавлення Пліснеськом як історичною і археологічною пам'яткою виникло у Галичині... завдяки тому, що ця місцевість згадується у «Слові...».

У думі «Dobruń» оплакується трагічна загибель давньоруського міста на підгір'ї Карпат, над Прут-річкою (місцевість не автентична). Чорними віщунами горя налетіли чорні круки з білого міста Царгороду, з палацу султанського. І впали-сіли в Добрилові-граді, на вежі... Місто оповив туман. Прут-річка на порогах могильним стогоном кипіла. Зливою стріл, блискавками мечів, громом самопалів вдарила на місто турецька зграя. Крик воїнів, лемент матерів і плач дітей... Нарешті все затихло в клубках диму і заграві вогню... А над згарищами ширяв сокіл-ангел...

Сумна оповідь виливається в риторичні запитання, болючі, безнадійні: «О соколе-ангеле, де кінець терпінь людських?», «О соколе-ангеле, де нагорода за страждання людські?»

Прозова мініатюра «Вусз» становить собою літературну обробку народного переказу-легенди про те, як у боротьбі з навалою ординців загинуло давнє місто Бич (замість нього згодом побудовано «другий Бич» — Дрогобич).

Тут особливо відчутний вплив «Слова о полку Ігоревім» — окремі рядки героїчної епопеї автор майже дослівно влітає у текст свого твору.

Так, коли наближалася до міста орда, «хоробрі бичани, під сурмами сповиті, під шоломами виплекані, вістрям списа вигодовані, з тятивами натягнутими, сагайдаками відкритими, шаблями вигостреними..., задзвеніли

бойовими піснями і вискочили з воріт, як сіривовки, шукати собі честі, а вітчизні слави».

Найбільшу увагу заслуговує у цьому циклі дума «Dniestr» («Дністер»). Цей твір вражає насамперед своїм вагомим суспільно-політичним змістом; він побудований у формі діалогу між двома річками галицькими — дочкою Липою і Дністром-батьком. Це своєрідна історико-політична медитація, міркування автора-громадянина, автора-патріота. Відчувається тут болісна туга за давньою, померклою славою землі Галицької... і глухий клекіт обурення, протесту. Художньо він викристалізовується у різьблених риторичних запитаннях, таких одвертих, дивовижно сміливих: «О Дністре-батьку, де ж твоя слава... колишня?... де ж золотокований престіл князів-батьків галицьких?»

У відповідь — переполохане: «О дочко Липо, мовчи!»

Голос Липи — це голос молодого покоління галичан, гордого, непокірного. Це, врешті-решт, голос Шашкевичевої когорти.

У творі прозвучала ідея єдності українського народу. Так, на питання Липи, де човни з галицькими воїнами, Дністер прорік: «Човни-насади з лісом залізних списів берегом Чорного моря привів я до брата Дніпра. Зворушливе було наше вітання: давно не бачились, ледве пам'ятали один одного. Сказали ми собі: «Згода!»

При написанні цього твору Вагилевич використовував достовірні історичні факти. Так, у думі двічі згадуються жидачівські солярі і те, як вночі їхні човни наскочили на скелі і розбилися.

Тим часом на сторінках Київського літопису під датою 17 лютого 1164 р. читаємо: «У той же рік була повинь велика в городі Галичі. За божим допustom од сильного дощу в один день і в ніч із Дністра несподівано пішла велика вода на оболонь, і дійшла аж до Бикового болота, і потопила більше трьохсот чоловіка, що пішли були з сіллю із города Удеча (Жидачів). І багатьох людей знімали з дерев, і вози, що їх вода була покидала, а багато інших потопилося⁸.

Ця дума — сміливий і одвертий виступ проти експансіоністської політики польської шляхти, своєрідна політична декларація галицьких українців того часу, поетична інтерпретація їхніх історичних поглядів, настроїв. Він явно наштовхує на історичні паралелі — мова йде про новітніх поневолювачів, про деспотичну імперію Габсбургів. Тут дух часу, голос доби, тут сокровенні помисли діячів славнозвісної «Руської трійці».

«Дністер» І. Вагилевича можна поставити поряд з ідейно наснаженими зразками патріотичної лірики Маркіяна Шашкевича — «Хмельницького обступленіє Львова», «Болеслав Кривоустий під Галичем», «О Наливайку», «Веснівка» тощо, а найближче з «огнистою статтею» (вислів М. Возняка) «Zustände der Russinen in Galizien» («Становище русинів у Галичині») Я. Головацького.

Третій підрозділ збірника — «Еріка». Тут — фрагмент віршованої повісті «Уріог» («Упир») ⁹. Записано, проте, тільки перших

⁸ Цит. за: Київ.—1984.—№ 7.—С. 127—128.

⁹ Цей уривок опублікував, за ініціативою Августа Бельовського, «Dziennik literacki» (1866.—№ 23.—С. 329).

три її розділи (у змісті позначено — 8), а далі — кільканадцять чистих сторінок. Очевидно, було продовження, якого не пощастило відшукати.

У передгір'ї, скажімо, Татр, біля підніжжя дев'яти гір — розлилося озеро. Неподалік село. А на сільському цвинтарі — могила самогубця без хреста. Лютує пошесть. Перелякані мешканці з жахом довідуються, що похований самогубець — упир. Починається слідство на кладовищі. Тим часом ворожбит вичитує із зв'язд минуле упира... Далі текст уривається. У короткій анотації Вагилевича зазначено, що ця повість, окрім кількох моментів з суспільного життя, — вираз «вогненної фантазії». Тоді Вагилевич працював над фундаментальною розвідкою «Demopologia», яка так і залишилася серед рукописів. Повість «Upiór» могла бути художнім варіантом якогось її розділу.

В останньому, IV підрозділі «Dramatyka» — уривок віршованої п'єси «Magija» («Марія») — лише 4 сторінки. Дійові особи: Ян, Міхал, Марія, Софія. Місце дії — сад. Записаний фрагмент «Zeznanie» — це діалог Яна і Міхала, який, проте, не дає навіть приблизної уяви про сюжет твору в цілому. Ось і весь зміст збірника. Серед рукописів Вагилевича у ЛНБ знаходимо ще вірші, які не входять до згаданого збірника і записані в окремому зошиті. Це — «До L***», «Rozprasz», «Śmierć», «Z greckiego» (ф. 19, № 14).

Українська тема прозвучала і в багатьох інших польськомовних творах Вагилевича. Так, у 1845 році Люціан Семенський, польський критик і біограф, видав у Познані фольклорний збірник «Podania i Legendy polskie, ruskie, li-

tewskie». П'ятнадцять з них записано з уст галицьких селян, і, як твердить Франко, літзапис щонайменше 11 з цих переказів І. Вагилевича, серед них «Latawice», «Leleki», «Upiór i dzuma», «Lipa», «Miawki» тощо¹⁰. Невідомо, з яких причин Л. Семенський затаїв прізвище Вагилевича. В усякому разі, це ще одні, гідні уваги польськомовні твори І. Вагилевича з українськими сюжетами, яких, по суті, ніхто і не знає. Адже книжка не перевидавалася і давно стала раритетом — вже за часів Франка її годі було розшукати.

У 1836 році Вагилевич зробив перший в українській літературі переклад «Слова о полку Ігоревім», який дійшов до наших днів. Як відомо, більш ранній переклад цієї поеми Шашкевичем не зберігся. Немає сумніву, що взявся до цієї роботи письменник не випадково. Як і інші члени «Руської трійці», він нагадував сучасникам «сиву давнину», ратні подвиги, успіхи і невдачі далеких предків (згадаємо поему «Мадей»). Він, по суті, відкривав галичанам твір як частку героїчного минулого. І не вина письменника, що цей переклад, як і, до речі, інші його численні наукові і публіцистичні праці, не мали тієї суспільної ваги, якої б могли набути за інших умов. Адже ці речі публікувалися з запізненням або й зовсім не доходили до рук адресата — галицького читача. Так, Вагилевичева «Повість о полку Ігоревім» була опублікована аж в 1884 році у виданні І. Онишкевича «Руська бібліотека».

---

¹⁰ Франко І. До біографії Івана Вагилевича // Франко І. Збір. творів: У 50 т.— К., 1982.— Т. 37.— С. 322.

Проте уже в 1836—1837 роках були спроби надрукувати цей переклад, тобто майже одночасно з «Русалкою Дністровою».

Виданням мав зайнятися сербський студент Георгій Петрович, який сприяв виходу «Русалки Дністрової». Йому в лютому 1837 року і надіслав Головацький текст для публікації¹¹. Але переклад тоді не було надруковано. Очевидно, лиха доля «Русалки...» перекреслила творчі задуми, а намір був вартий уваги.

Переклад цей дуже своєрідний: письменник тільки там замінює староруські слова сучасними відповідниками, де це необхідно, де вони могли б бути незрозумілі для читача.

Цікаво, що трохи пізніше Вагилевич переклав «Слово...» і польською мовою, бажаючи, очевидно, пропагувати історичну минувшину та культурне надбання давньоруського народу і серед сусідів, проте праця так і не побачила світу¹².

У 1840 році, ще за життя М. Шашкевича, Вагилевич переклав польською мовою у спів-авторстві з А. Бельовським «Повесть временных лет» (літопис Нестора), яка вийшла друком у Львові аж через 24 роки. Вагилевич зробив також переклад літопису і на «теперішню мову», тобто українську. Завдяки Павлину Свенціцькому, він був надрукований латинським шрифтом на сторінках журналу «Sioło» у 1866—1867 роках вже після смерті автора.

---

¹¹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—1849.— Львів, 1909.— С. 2.

¹² Копія перекладу зберігається в рукописному відділі Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, фонд Франка, од. зб. 3/3194.

Один переклад на польську мову зробив І. Вагилевич з російської. Йдеться про працю З. Д. Ходаковського (А. Чарноцького) «Drogi komunikacyjne w starożytnej Rosyji», яку опублікував з численними власними примітками.

Відомо, з якою великою повагою ставилась «Руська трійця» до творчості чеських поетів — «будителів», знаємо, й те, що Вагилевич і Шашкевич переклали «Краледворський рукопис». Та проходило повз увагу дослідників, що Іван Вагилевич переклав також вісім сонетів із знаменитої поеми Яна Коллара «Дочка Слави»¹³, яка набула тоді надзвичайної популярності в усіх слов'янських країнах. І хоч переклад цей зроблено малодоступною для нас мовою, однак сам факт цікавий і, можна сказати, відкриває ще одну сторінку в діяльності «Руської трійці» та історії українсько-чеських зв'язків взагалі.

Поема Коллара, перейнята духом свободи і протесту проти будь-якого поневолення, була відповіддю на розгул німецького шовінізму від імені ідеї всеслов'янської дружби та солідарності. Як небуденно звучали для тодішнього читача, скажімо, такі її рядки:

Лиш той достойний свободи,
Хто цінить свободу другого...
Той, хто рабів закував,
Сам по душі своїй раб...

Із 615 сонетів, що складають поему Коллара, Вагилевич переклав насамперед ті, що найбільш співзвучні становищу і прагненням його

---

¹³ Див.: ЗНТШ.— Т. 70.— 1906.— С. 173—176.

рідного поневоленого народу. Про ці переклади не знав й І. Франко, який висловлював жаль, що ніхто, крім Б. Дідицького у 90-х роках, не брався за цю славнозвісну річ Яна Коллара.

Прагнучи перекласти якомога ближче до оригіналу, Вагилевич приніс у жертву ясність і художність твору. Він цілком свідомо ввів безліч чехізмів, діалектизмів, що великою мірою утруднює розуміння тексту. Це саме можна сказати і про його переклад «Краледворського рукопису». Однак слід зауважити, що перекладати дослівно було тоді загальною тенденцією. Це властиво і перекладам Шашкевича, і навіть деяким Франковим (наприклад, «Фауст» Гете).

Вагилевич перекладає не тільки із слов'янських мов. Так, у «Вечерницях» від 1 березня 1862 року (№ 5, с. 40) повідомлялося про його переклад п'єси Шіллера «Підступність і любов» (автор назвав драму «Кабала і любов»). Очевидно, зроблено його багато раніше, можливо, десь у 40-х роках, бо у «Вечерницях», між іншим, сказано: «Дуже шкода, що перевід сей *dosi* (виділено нами.— О. П.) лежить в рукописі. Народолюбці прислужили би ся немало руській словесності, сли би прийняли за випечатане сего і інших еще діл п. Вагилевича...» На жаль, цього ніхто не зробив, і сам переклад зараз годі відшукати. І чи єдиний це твір письменника, що загубився.

Слід відзначити заслуги Вагилевича-фольклориста. До речі, народна поезія, особливо старовинна, і надихнула його до праці на ниві рідної культури: «Ця велична стародавня поезія... пробудила мою душу... можливо, вона

мені дала перо в руки»¹⁴,— засвідчував сам письменник. Вже на світанку своєї діяльності зібрав він низку народних пісень і вмістив де-що у «Русалці Дністровій». Публікацію супроводить «Передговор к народним руським пісням», що виходить далеко за межі фольклорно-етнографічної замітки (судячи із заголовка). Стаття зігріта гарячою любов'ю до свого народу та його культури і будить у читача приспане почуття національної гордості, нагадуючи землякам, як писав Шевченко, хто вони, «чиї сини, ким, за що закуті».

Перша половина статті, ділимо умовно, це стисла довідка про історичне минуле українського народу, що його він називає з почуттям гідності одним «з головних поколінь слов'янських», варто уявити собі, як прозвучали ці слова тоді, коли взагалі ставилося під сумнів саме існування українського народу.

Змалювавши красу, силу і велич древньої Русі («святая Русь була селом райських птиць і дивів; ясні небеса одівали чистою опанчею, мир віддихав любовію, руський нарід був великим і величаним...»), письменник робить кілька дуже прозорих і гострих натяків на тогочасність. Колись, у старі часи, у давнину, не було тих, «хто би забирав давнії поведінки (звичаї.— *О. П.*) і затирав з молоком виссані чувства». А священики, «витеребляючи поганство, не перли чужої душі в нарід».

Прославляючи минувшину свого народу, Вагилевич часом вдається до ідеалізації («був мир, і гаразд, і любов взаїмна...», «світ ясний всякими барвами буйно, буйно процвітав...»).

¹⁴ Письма к М. Погодину из славянских земель (1835—1861).— Вып. 3.— С. 645.

Справа, мабуть, в тому, що на давнину дивився автор перш за все як на царство політичної свободи, у ній він бачив «взірець егалітарного суспільства». Постійним підтекстом звучать у статті відомі слова Шашкевича: «Як весело колись було, як то сумно нині в нас». Зрозуміло, що така «романтична концепція історичного минулого Руської землі була ідеалістично-оптимістичною»¹⁵.

Сам автор праці постає не як байдужий спостерігач, а як вірний син своєї землі, зболений думою про її минуле і сучасне. Для нього найдорожчий той історичний період, «коли руський нарід під верховодом великого князя в одно тіло ізріс...», а «руська земля честь і славу мала...». Але йому сором і досада очі застилають, коли доводиться говорити про те, як стали «сварнії князі крамоли ковати і Русь дробилася і падала...».

Письменник не обходить і соціальних питань, він різкими словами характеризує кріпацьку неволю як одно з найбільших історично-соціальних лих нашого народу, майже в белетристичній формі говорить про зойки закріпачених людей, про ті нещасні світанки, коли «гонили гайдуки мирян півсонних на лан» і «кривавий піт обливав буйний полон», а над ними проносився пронизливий свист дротяної нагайки. Вагилевич не виявив тут національної обмеженості. Серед гнобителів бачить він і своїх земляків — це «лукавії хіснолюбці, котрі, приставши до ворогів, чуженіли, а, здвигшися з ними, ковали чіпи своїм браттям». На той час

---

¹⁵ Яценко М. Питання реалізму і позитивний герой в українській літературно-естетичній думці першої половини ХІХ ст.— К., 1979.— С. 251.

такий погляд на історію був сміливий і прогресивний; до того ж ці рядки звучали зовсім злободенно, оскільки панщина тоді ще існувала. Чи не мав і їх на увазі І. Франко, коли характеризував «Русалку» як явище «наскрізь революційне»?!

Далі письменник підкреслює, що ця вікова, сплетена з лаврових вінків слави і колючих гілок тернини історія знайшла найповніший свій відгомін у народних піснях, казках, прислів'ях, звичаях і обрядах, що це єдине і достовірне джерело національного самопізнання.

У другій частині статті дослідник намагається дати характеристику різних жанрів народних пісень та пояснення до кожного з опублікованих у «Русалці Дністровій» підрозділів. Допускає при цьому неточності, не відрізняючи, наприклад, дум від пісень тощо. Але ж фольклорна наука тоді ще тільки зароджувалася. Стиль праці образний, піднесений. Місцями дуже відчутний вплив «Слова о полку Ігоревім».

Треба ще додати, що «Передговор» — це перша науково-публіцистична стаття історико-етнографічного профілю, писана народною мовою в Галичині, і, за свідченням самого автора, є тільки уривком із ширшої розвідки. Праця Вагилевича «Передговор» здобула високу оцінку радянської критики. Так, літературознавець П. Федченко вбачає в ній «характерне для підцензурної літератури явище — прагнення і вміння дозволеними засобами висловити недозволене»¹⁶.

---

¹⁶ Федченко П. Літературна критика на Україні першої половини ХІХ ст.— К., 1982.— С. 286.

Перу Вагилевича належать також «Замітки о руській літературі» (стаття друкувалася у редагованій ним газеті «Дневник руський», 1848, № 5, 6, 9). Після загального огляду основних етапів розвитку української літератури (від часів Київської Русі до Шевченка) у цих літературознавчих нотатках подано у стилі енциклопедичних довідок інформації про окремих письменників. І тут знаходимо цікаві міркування, аналітичні спостереження.

Так, «Енеїда» Котляревського, на його думку, «буде всегда оздобою літератури»; «майстерськи совершеною» називає він повість «Маруся» Квітки-Основ'яненка. Говорячи про творчість Шевченка, підкреслює, що в ній «повно ревного чуття». Поему «Кавказ», наприклад, вважає «превосходною», а «Тризну» і «Гамалію» — творами, в яких «відбивається великий талант драматичеський». Проте, судячи з цієї скупой замітки про творчість Т. Шевченка, Вагилевич був слабо обізнаний з найважливішими його поезіями і, мабуть, не збагнув до кінця їх ідейної сили та величі.

Майже зовсім невідома нам науково-етнографічна діяльність Вагилевича. А тим часом він стояв на передових рубежах тогочасної етнографічної та філологічної думки. Різні його праці публікувалися у іншомовних, зокрема чеських, наукових виданнях, вони пропагували культурні цінності поневоленого українського народу.

Із вже згадуваного листа Лукашевича нам відомо, що 1843 року Тарас Шевченко, читаючи поему «Мадей», висловив побажання, щоб автор цього твору описав «народ руський,

живучий в Карпатах...». Письменник якоюсь мірою зробив це ще раніше, в 1838—1841 роках, вмістивши у празькому «*Časopis Českého Museum*» (Часописі чеського музею) цікаві розвідки про гуцулів та бойків, але Шевченко, мабуть, не був з ними ознайомлений.

Так, Вагилевич написав кілька наукових статей, в яких намагався дати докладний історико-етнографічний опис галицького Прикарпаття. У 1838—1839 роках на сторінках згаданого видання надрукована значна історико-етнографічна розвідка «*Huculové, obyvatelé východního rohoří Karpatského*» («Гуцули, мешканці східної частини Карпат»). Стаття ця — своєрідна суміш непереконливих гіпотез і багатьох справді цікавих спостережень.

Вагилевич, наприклад, помилково твердить, нібито гуцули — це потомки стародавніх уців (узів) — племені тюркського походження. Але далі дослідник дає цілком достовірні відомості з історії, побуту і географічного розташування цього «гірського племені». Цікавий уже сам «етнографічно-психологічний» портрет гуцула: він «гарний, стрункий, з чорними очима, інтелігентним виразом лиця — словом, є гарною дитиною отих гір, які заселяє». Вагилевич підкреслює і особливості психіки гуцула — гордого, волелюбного, глибоко самотнього, буйну і палку вдачу гірських орлів, де виріс легендарний Довбуш, діяли сміливі ватаги опришків. Дуже цікаво, що Вагилевич опришківський рух ставить у прямий зв'язок з гайдамачиною. У цьому зіставленні — прогресивна тенденція, адже йдеться про одну ланку соціального руху поневоленого народу обабіч кордону! Як доказ, як підтвердження

своєї гіпотези, наводив дослідник початок коломийки із збірника В. Залеського:

Ідуть брики із Улики,— все ковані коні,—
Ходім, брате, в гайдамаки. Чуєш! За червоні...

У статті йдеться і про господарство гуцулів, їх глибоке замилювання красою та вроджений різьбярський хист, а також про особливості діалекту, що «милозвучний і багатий на синоніми». Судження автора пересипаються відповідними цитатами та піснями.

Як бачимо у розвідці Вагилевича поряд з дискусійним є чимало науково цінного та переконливого, що, без сумніву, викликало інтерес серед чеських читачів та давало їм можливість глибше пізнати життя і побут українських верховинців.

У 1841 році в тому ж журналі була надрукована подібна розвідка про бойків. В ній, як і в попередній статті, також чимало непереконливого. Проте Вагилевич говорить там про вдачу народу, побут, його звичаї та вірування, додавши ще кільканадцять бойківських пісень, коломийок з поясненням окремих слів і виразів.

Автор підкреслює волелюбність українських верховинців, співчуває антикріпосницьким народним настроям і прагненням. З демократичних позицій трактує він опришківський рух — і тут виступає, як одностумець свого побратима Шашкевича (згадаймо казку «Олена»).

Цю етнографічну розвідку Вагилевича переклав з польського оригіналу і опублікував українською мовою під назвою «Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині»¹⁷ Роман Кир-

¹⁷ Див.: Жовтень.— 1978.— № 12.— С. 117—130.

чів. Багатий ілюстративний матеріал для цієї публікації з фондів відділу мистецтва ЛНБ ім. В. Стефаника АН УРСР підібрав С. П. Костюк.

Є ще у Вагилевича фрагменти статті про лемків, які вже в наш час опубліковані на сторінках журналу «Народна творчість та етнографія» (1965, № 4) в перекладі І. Красовського: «Лемки— мешканці західного Прикарпаття».

Згадані праці писалися по-польськи (очевидно, автор спочатку збирався друкувати їх у польській пресі), чеською мовою перекладав або сам редактор «Часопису чеського музею» Шафарик, або чеський науковець Карел-Владислав Зап, що проживав тоді у Львові¹⁸. Поява цих статей була на той час помітною культурною подією, вони ще й сьогодні не втратили своєї вартості.

З незавершених наукових праць Вагилевича (а їх є чимало) слід згадати цікаву «Слов'янську демонологію». Це дослідження цінне, між іншим, і тим, що воно, оперте на конкретні факти і численні перекази з народних уст, допомагає чіткіше зрозуміти художню природу і демонологічну основу таких шедеврів української літератури, як «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського і «Лісова пісня» Лесі Українки. Щоправда, і тут автор місцями довільно

---

¹⁸ К. Зап, як і чеський поет та перекладач Ян Коубек,—ці, за словами Франка, «два світлі мужі»,—були з діячами «Руської трійці», а з Шашкевичем особливо, в незвичайно щирих взаєминах, знайомили їх з подіями в слов'янському світі, всляко сприяли літературно-громадській діяльності галицьких «будителів».

поводиться з фактами. 1840 року в згаданому чеському часописі друкувався тільки уривок з цієї розвідки.

Характерно, що публікації Вагилевича (як і Головацького) у цьому журналі мали вплив на творчість окремих чеських поетів, етнографів, зокрема Й. І. Гануша та К. Я. Ербена. А славетний П. Шафарик у своїх працях дякував йому за ті «змістовні і правильні матеріали».

Вагилевич склав також «діло ціловажне», а саме— «Словар южноруського язика» (більше 10 тисяч слів), і хотів його видати за зразком словника сербської мови Вука Караджича, тобто з граматикою, описом народних обрядів та переказами. Уже в 1837 році словник був готовий до друку. Але праця так і не побачила світу.

У 1841—1849 роках Вагилевич написав польською мовою «Розвідки про південноруську мову». Перше повідомлення про цю «річ незмірно інтересну» з'явилося в 1866 році в журналі «Sioło», який у Львові видавав П. Свенціцький. Але тільки в 1936 році М. Возняк частково опублікував її. У «Розвідках...» автор говорить про місце української мови серед інших слов'янських і підкреслює, що вона єдина на всій території України і лише місцями видозмінюється, але це характерно для кожної мови. Вчений робить тут і принагідні екскурси в історичне минуле, згадуючи, між іншим, той час, коли український народ розгорнув «великий суспільний рух і навіть приділяв його своїм побратимам: росіянам і полякам» (йдеться про антикріпосницькі повстання за часів козаччини).

Майже всі наукові розвідки Вагилевича, за винятком «Передговора к народним руським пісням», надрукованого в альманасі «Русалка Дністровая», та «Заміток о руской літературі» — у газеті «Дневник руський», написані польською мовою¹⁹. Серед них також домінують українські теми — історичні, фольклорні, етнографічні.

Так, у статті «Руська медаль» (1842) йдеться про давню монету із зображенням архангела Михаїла із списом у руці. Її знайдено під час оранки в селі Саджаві неподалік містечка Богородчан на Підкарпатті (тепер Івано-Франківська область.— *О. П.*). Автор висловлює припущення, що знахідка походить із княжих часів. «Berda w Urczu» («Скеля в Уричі», 1843) — переказ двох народних легенд про чарівну пам'ятку природи на Дрогобиччині — скелі Довбуша поблизу села Підгородці, Сколівського району, Львівської області. В одній із них розповідається, що там було помешкання «шолудивого Буняка» (Батия-хана), який сплюндрував город Бич. Вагилевич твердить, що в скелях знайшли собі притулок опришки, а ще за княжих часів — там було місце релігійних відправ. Наприкінці автор скромно зауважує, що дає тільки матеріал для майбутніх дослідників... радіє, що вирвав з небуття «пам'ятник історичний», «потом, кров'ю і сльозами оплаканий». Тут варто додати, що письменник не помилився, що «добрий був на руку». У наші дні ведуться інтенсивні архітек-

---

¹⁹ Дані про місце їхньої публікації див.: Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Бібл. покажчик.— Львів, 1962.— С. 86—88.

турно-археологічні дослідження в районі цієї історичної пам'ятки. Йдеться про консервацію її кам'яної забудови та реставрацію дерев'яних споруд²⁰. У статті «Szełudywy Buniak. Z podań ludu» («Шолудивий Буняк. З народних переказів», 1844),— крім деяких історичних інформацій сумнівної достовірності, подано легенди, казки і пісні про страшного хана Буняка, наділеного народною фантазією потворними рисами і потужною силою («гляне — крізь землю все провалюється...»).

«Monastyr Skit w Maniawie» («Монастир Скит в Маняві», 1848) — це брошура на 24 сторінки, яка складається з трьох частин: опис руїн відомого на Підкарпатті монастиря в Маняві, пояснення до тексту і двох грамот. Цікаво, що легендами і коментарями Вагилевича скористався інший діяч галицького літературного відродження — Антін Могильницький, коли у 1848—1852 роках писав поему «Скит Манявський».

Значний вклад зробив Вагилевич і у польську лінгвістику. Так, зокрема, його внесок у повторне, виправлене і доповнене видання знаменитого «Словника польської мови» Самуеля Лінде настільки значний, що дослідники це видання нарекли спільним трудом А. Бельовського та І. Вагилевича. У наші дні цей словник як шедевр слов'янської лексикографії передруковано у Польській Народній Республіці фотоофсетним способом саме з цього другого видання.

---

²⁰ Див.: Рожко М. Тустань — давньоруська карпатська твердиня // Жовтень.— 1984.— № 6.— С. 93—103.

Рукописи наукових праць Вагилевича поки що розкидані по різних архівах Львова, Києва, Ленінграда. Деякі з них — за кордоном, скажімо, у Бібліотеці Національного інституту ім. Оссолінських у Вроцлаві («Про вживання старослов'янської мови в Польщі», «Дещо про корені старослов'янської мови» тощо), а також у Варшаві.

Крім того, Вагилевичеві належать ще матеріали до «Українсько-німецько-латинського словника», розвідка про жителів стародавньої Європи, величезна збірка упорядкованих ним колядок (280 одиниць) та багато інших праць. Та як науковець він найбільше писав про Україну.

Битий життям, злигоднями (матеріальні нестатки, смерть найстаршого шістнадцятилітнього сина Володимира), учений поступово зовсім відходить від громадського життя, і його забувають. За спогадами одного сучасника, говорили про нього як про вченого-дивака, який у подертому шлафроку, витертій шапочці на голові сидів не раз годинами в кімнаті на підлозі, обклавшись книгами. Дивно, що у 1860—1862 роках, коли почала свою діяльність група молодих письменників — Володимир Шашкевич, Ксенофонт Климкович, Євген Згарський, що намагалася відновити традиції і продовжити діяльність «Руської трійці» (почав виходити журнал «Вечерниці»), Вагилевич перебував якось у тіні.

Навесні 1866 року письменник тяжко захворів. Ще 9 травня відвідав його і розмовляв з ним Яків Головацький. Він «увійшов до вихуділого, блідого стражденника з запалими очима»,

потішав його, пригадував молоді роки, їхні надії, пориви, сподівання... Вагилевич оживився, розчулився, а потім махнув рукою: «Усе пропало, пропало...»²¹ Наступного дня письменника не стало — помер на 55-му році життя. Вагилевич помер не 10 червня, як про це помилково йдеться в окремих сучасних виданнях, а 10 травня. У львівській газеті «Слово» від 12 травня 1866 р. (№ 34, с. 4) читаємо: «Дня 10 мая упокоївся Іоанн Вагилевич... знакомитий писатель... славнозвісний цілою Слов'янщині». Автором некролога був, очевидно, Я. Головацький. Поховали його коштом міста на Личаківському кладовищі у Львові. Пам'ятника не поставили, та й не збиралися цього робити. І тому тепер ніхто не знає, де могила І. Вагилевича. У рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР зберігається лист Николи Гав'яка, який ще в 1898 році енергійно розшукував загублену могилу. Йому пощастило встановити, що Вагилевич похований 12 травня 1866 р. на Личаківському кладовищі «межи протестантами, де чотири тополі», у «вхідній частині цвинтаря» (свідчення Людвіка Скарбека, який ніс домовину письменника, та Ісидора Шараневича).

---

²¹ Головацкий Я. Судьба одного галицко-русского ученого (К биографии И. Н. Вагилевича) // Киевская старина.— Т. 4—1883.— Июль.— С. 470—471.

ЯКІВ ГОЛОВАЦЬКИЙ

РІДНА ХАТА

Село Чепелі на Львівщині (тепер Бродівського району) — невеличке, всього шістдесят селянських господарств. Тут 20 жовтня 1814 року прийшов на світ майбутній поет і вчений, один із провідних діячів «Руської трійці» — Яків Федорович Головацький. Тут і почалася його перша школа життєвої мудрості, школа, яка згодом повинна була видати йому атестат громадянина. Але різні були учителі, різні були уроки. Одні з них виводили перед підлітком життєві формули громадянської мужності, принциповості, різьбили риси цільної людини, інші ж, навпаки,— гнули вісь душі до пристосовництва і матеріального достатку.

На попівстві завжди гамірно. А довгими зимовими вечорами прядильниці замріяно виводили пісні. Зачудований, схоплює ці мелодії малий Яків і вони падають десь на дно душі, щоб залишитися там назавжди.

А ще любив він слухати розповіді батька про свого далекого предка, який був начальником артилерії у Богдана Хмельницького. То були перші уроки в його життєвій школі.

З 1820-го по 1825 рік Яків Головацький на-

вчався у львівській нормальній школі. Разом із своїми братами — Миколою та Іваном — влаштувався на квартиру до когось із знайомих на Краківському передмісті. Відмінником не був ніколи, але вже тоді виразно виявляються його філологічні здібності. Він ретельно вивчає мови — рідну, німецьку, старогрецьку, латинську, із захопленням читає твори різних письменників. Саме тоді й записує в зошиті десять народних пісень, це з тих, які у вечірню пору можна було почути на гомінкій вулиці,— і то був його перший рукописний збірник фольклорних матеріалів.

Минають роки. Майбутній учений ще в гімназії (1825—1831) зацікавився історичною долею сербів, хорватів, словаків. Він вивчає не тільки мови, але й історію цих народів, дарма що бракувало часу. Слов'янське питання стає в центрі уваги і хвилює його все більше. Та Головацький розуміє: беручись за чуже, пізнати спершу треба своє як слід. Вступивши 1831 року на філософський факультет Львівського університету, юнак студіює історію, мову, етнографію і рідного народу. Робить все це самотужки, без певної системи, але з натхненням. Досить сказати, що в цей час він двічі переписав повністю збірник українських пісень М. Максимовича (виданий у Москві 1827 року) — спершу на чернетці в бібліотеці, а потім дома, на чистовик, окремі староруські билини із збірки Кірші Данилова (1818) та інші рідкісні матеріали. Студіює також єдину в університетській бібліотеці німецько-російську граматику І. А. Гейма (очевидно, йдеться про «Підручник російської мови для німців», 1789).

У 1831 році або на початку 1832-го Я. Головацький зустрів людину, яка зігріла його теплом свого серця, надихнула полум'яним духом, відкрила величну перспективу,— Маркіяна Шашкевича. Як свідчить Головацький у своїх спогадах, саме Шашкевич познайомив його з Вагилевичем, який тоді теж навчався на першому курсі філософії,— і вони стали справжніми побратимами. Зустрічалися дуже часто, читали, розмовляли про літературу, народність, історію, політику. Саме тоді було вирішено «йти в народ», щоб вчитися у нього і самого вчити, щоб пізнати його ближче і зібрати розгублені перли-пісні, легенди, прислів'я — відкрити його думи та прагнення, його сутність. Першим вирушив Яків Головацький, узявши портфель з девізом «*Omnia mea mecum porto*» («Все своє ношу з собою»). Спочатку село Солонка, що недалеко Львова, потім містечко Миколаїв, села Розвадів, Надітичі, столиця Ярослава Осмомисла — Галич, Покуття з своїм центром Коломиєю, нарешті, Буковина — таким був його шлях. Крім спостережень та численних фольклорних записів, Головацький під час мандрівки познайомився з цікавими людьми, зокрема з учителем Григорієм Ількевичем, збирачем народних приказок, Миколою Верещинським та іншими — вони згодом допомогли випустити «Русалку Дністровую». Пізніше Головацький побував також на Закарпатті, де познайомився з мовознавцем Михайлом Лучкаєм, автором слов'яноруської граматики, що вийшла 1830 року в Будимі.

Є в нас підстави говорити і про прямі зв'язки гуртка Шашкевича з польськими революціонерами. Так, через етнографа Жеготу Паулі, що

дуже прихильно ставився до молодих українських патріотів, ввійшли вони в контакт з польськими конспіративними групами у Львові, познайомилися з літераторами А. Бельовським, Л. Семенським, К. Вуйціцьким, К. Туровським. Ці письменники, як і інші польські конспіратори, проводили тоді так звані «салонні вечори», на яких читалися нелегальні вірші, виголошувалися сміливі промови. Мета їх — розворушити суспільну думку, активізувати інтелігенцію, особливо студентську молодь, підготувати їх до революційних виступів у недалекому майбутньому. Факт участі у цих зібраннях членів «Руської трійці» сам за себе багато говорить. А про ступінь довір'я поляків свідчить хоча б те, що Жегота сказав секретно своїм українським друзям про підготовку збройного повстання.

Але поміркованість вже тоді стала чи не визначальною рисою Головацького. Так, під час своїх мандрівок він був дуже стриманий у висловлюваннях, поводив себе як пасивний спостерігач і фольклорист, «не будив народ до самопізнання», як зазначив Вагилевич.

Прибувши восени 1834 року до Пешта, щоб продовжувати перервані студії, Головацький входить у товариські взаємини з Яном Колларом. Цей апостол слов'янського братерства познайомив його зі своїми друзями-однодумцями — хорватом Ф. Курелацем, Т. Павловичем, видавцем сербської Матиці, молодим сербським студентом Г. Петровичем (з яким Я. Головацький зійшовся особливо близько), меценатом слов'янської справи Миловуком та іншими. Всі вони зустріли українського студента як брата і прийняли до свого гурту. «Ча-

си тії, із ними пережитії,— згадує Головацький 1841 року у листі до брата Івана,— то найщасливішої мої в житті,— тямлю я і вовік не забуду тих годин, перебутих у Пешті із молодими сербами, хорватами і словаками...»

Згодом слов'янські брати стали галичанам у великій пригоді: 4 вересня 1836 року Головацький вислав рукопис «Русалки Дністрової» Г. Петровичу, а той щиро зайнявся видавничими справами — і книжка через три місяці побачила світ.

Зв'язки із слов'янськими друзями не припинялися і згодом. Головацький став не тільки громадським діячем, але й літератором, вченим, він належав до тих, хто запалював вогні нової української літератури.

СЛОВО ПИСЬМЕННИКА

Літературно-художній доробок письменника — це невеличкий жмут оригінальних ліричних поезій та перекладів і ціла в'язанка мініатюрних прозових творів, художньо опрацьованих народних казок, байок, приказок і анекдотів. Головацький так писав про свій внесок в літературу:

Невелике й мое зілле —
Як барвінок на весіллі,
Як на ріднім гробі рута,
В дробен листок розвинута.

Але в цьому зіллі є зелені, напоєні соками народної пісні, пагінці, які не зів'яли й по сьогодні. Навіть вимогливий Франко, вважаючи Головацького «прозаїчною натурою», визнавав,

що йому «при моментальнім приливі щирості
удалося кілька непоганих віршів»¹.

У тогочасному красному письменстві майже
завжди паростки нового, прогресивного в су-
спільному житті — чи то в галузі політичній,
чи культурній — асоціативно пов'язувалися
з періодом настання весни. В такому плані,
між іншим, написана «Веснівка» М. Шашкеви-
ча; це можна бачити і в творі Я. Головацького
«Весна» — цій своєрідній громадсько-літера-
турній декларації автора і його однодумців,
вдалій поетичній інтерпретації діяльності
«Руської трійці». Вже сама назва яскраво
символічна. Весна — це алегорія пробудження
національної свідомості та громадянської ак-
тивності галицького суспільства. І взагалі тут
що не слово, то алегорія, але гранично ясна,
художньо образна і водночас цілком у дусі
фольклору.

Перші рядки поезії — це мальовнича пейзаж-
на зарисовка, своєрідне художнє тло, що ви-
кликає у читача весняно-сонячний настрій:

Вже сонінко пригріває,
Теплий вітер подуває,
І річеньки забриніли,
Темні луги зашуміли;
Заспівала в лісі птиця,
Що рухнула вже травиця;
І травиця-муравиця,
І листочки на калині,
І цвіточки по долині,—
Радуються вся твар божа,
Що настала весна гожа!..

Перед нами жива картина весняного буяння,
сповнена внутрішнього динамізму, руху, шуму,

¹ Франко І. Іван Гушалевич // Франко І. Зібр. тво-
рів: У 50 т.— К., 1982.— Т. 35.— С. 72.

життєвого клетоту. Цьому, між іншим, сприяє і своєрідна синтаксична побудова зачину: вся одинадцятирядкова строфа — одне складне речення. А далі, на тлі розкішної весняної пори, бачимо працювиту галичанку, яка «городочок городила, покопала, пограбала і грядочки оплескала». Вона упевнена:

Зійде, зійде моя краса,
Як на ставу густа ряса,
Пов'яжеться парістками,
Устелиться барвінками...—

і з гідністю відповідає скептикам:

Хто працює, оре, сіє,
Той і плодів ся надіє...

Галичанка — це неначе збірний алегоричний образ самої «Руської трійці», яка, з посвятою працюючи задля високої мети, «зерно сіє...» і не боїться «тучі, грому, спеки, смаги ані лому...».

Поезія передає настрої молодих патріотів, художньо утверджує їхню рішучість працювати на користь свого знедоленого народу. З'явилася вона, очевидно, десь у zenіті діяльності «Руської трійці» (надрукована 1847 року).

І все-таки прямим дисонансом прозвучав наприкінці (так несподівано і недоречно) мотив якоїсь лояльної поміркованості:

Кому ж оно (це зілля.— *О. П.*) вадить в полі,
Не задерне, ані вколе,
Вітрові ся к землі склонить...

Тут уже знаходить свій вияв непослідовність, надмірна обачність автора. А разом з тим це одна з перших веснянок у новій українській літературі з виразною суспільною алегорією.

Ще гучніше прозвучав громадсько-патріотичний акорд у поезії Головацького [«В альбом Ізмаїлу Срезневському»] (1842). Вірш був написаний у час внутрішнього піднесення автора, під враженням його зустрічі з Ізмаїлом Срезневським, який здійснював у 1839—1842 роках наукову подорож по слов'янських країнах. Повертаючись з Чехії, в липні 1842 року прибув він до Ужгорода, де познайомився «з чільними русинами»—зокрема з М. Лучкаєм. Потім через Мукачів, Вериське, Сколе та Стрий приїхав 19 липня до Львова, де пробув дев'ятнадцять днів. Тут встановив він ділові контакти з І. Вагилевичем. Особливо зблизився з Я. Головацьким, котрого ще раніше просив у листі допомогти «пізнати мову, і звичаї люду, і все, що нам позосталося від старого часу»².

Розмови побратимів під час зустрічей були, певно, дружніми (у них брав участь також і Вагилевич), сповненими райдушних надій та конкретних замислів, згодом з'явилися такі оптимістичні рядки Головацького:

Руський з руським повстрічався,
Руський з руським повітався...
Хоть з далекої України,
Хоть з далекої родини —
Вже один другому брат!
Ізв'яжімся, рідні діти,—
Час вже нам відмолодіти!
Свою пісню заспіваймо,
Своєю сили добуваймо,
Та все піде влад!

У поезії домінує мотив єдності великого українського народу, радісне відчуття світлої

---

² Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—1849.— Львів, 1909.— С. 21.

перспективи, яке з такою ясністю, хай навіть і суто декларативною, прозвучало в творчості галицьких письменників уперше.

Зовсім іншого характеру вірш «Два віночки» (до речі, один з ранніх), його можна вважати ремінісценцією народної пісні, так мало тут індивідуального, власне авторського. У поезії йдеться про дівочу тугу, зумовлену розлукою з милим. Над річкою сидить зажурене дівча; воно сплело два віночки (один з барвінку, другий з рутоньки), пустило їх на воду і кличе свого коханого, який поїхав на Україну і десь запропастився. За народним повір'ям, якщо вінки разом припливуть до берега, то дочекається дівчина своєї пари. Цього, однак, не сталося. Барвінковий понесла хвиля, як лиха доля її милого. І не повертається суджений, звістки немає. Аж закувала в гаю зозуленька:

В Україні на могилі зацвіла калина,
Там лежить твій козаченько, бідна сиротина.

У цій поезії маємо всі атрибути народної пісні: постійні епітети («гай зелененький», «рученька біла», «чиста річка» тощо), і народно-пісенні паралелізми («Вернись, вінку із барвінку, приплинь к береженьку! Вернись, милий, з України, пристань ко серденьку»), і зозуля як символ туги, нещастя, і навіть рута як символ дівочої вірності і невинності. До того ж тут народнопісенна легкість, мелодійність стилю, традиційний пейзажний зачин, коломийковий розмір. Цікаво також, що в основі як цього, так і інших згаданих віршів, лежить композиційний прийом діалогу, рідше монологу, що характерне для фольклорного твору взагалі.

Такого типу стилізація під народну пісню

відповідала духові «Русалки Дністрової», в якій вона і була вміщена (до речі, це єдиний опублікований там оригінальний твір Головацького).

Поет щиро відданий своїй батьківщині. Це яскраво видно в його поезії «Туга за родиною», написаній 1835 року, коли він виїхав у Пешт продовжувати навчання:

Я в чужині загибаю,
По чужині блуджу,
За своєю родиною
Білим світом нуджу.

Реальний образ далекої рідної землі, який вириває у мареви спогадів, асоціюється з її духовним багатством, красою рідної мови, пісні:

Солоденька, рідна мово,
Як би-м тя рад вчути!
Із глибини серця свого
Рад би-м піснь добути...

Він нудьгує, не знаходить собі місця: все тут йому чуже, нецікаве, а людські веселощі його просто дратують, посилюють біль душі:

Веселіться, чужі люди,
Ох, бо мені годі!
Мені втіхи вже не буде,
Аж у своїм роді!

Вірш цей — дуже щира і своєрідна (хоч і стилізована в дусі народної пісні) психологічна рефлексія, заглиблення у власні почуття, переживання, зумовлені ностальгією. Поет широко відкриває душу, виливає щемлячу тугу, від якої не в силі втекти, яка мрякою нависла над ним під чужим небом.

1861 року газета «Слово» (№ 76) вмістила вірш Головацького «Братові з-за Дунаю», під-

писаний псевдонімом «Галичанин». Це був відгук на поезію П. Куліша «З-за Дунаю», яка була надрукована на сторінках цього ж часопису трохи раніше. Але для нас важливий ідейний зміст твору галицького поета. Це своєрідне поетичне послання-запрошення братові «з далекої України»:

Коли ймеш кидати
Чужую чужину,
Соколом вертати
В рідну Україну —
Не минай родини,

Старой Галичини:
Вступи, милий брате,
До нашої хати!

Цей вірш своїм настроєм, стилем нагадує відому альбомну присвяту Головацького Ізмаїлу Срезневському (1842). Ожили давні враження, надії. «Милому братові» обіцяє поет розказати «про нужду домашню та журбу всегдашню...», йому і скаржитися:

Гонять воріженьки
Із рідного поля;
Нашу рід-родину —
Стару Галичину —
Своєв називають,
Нам ю одчужають!

Тут — прозорий натяк на великодержавне зазіхання австрійських правителів та польської шляхти на землі Західної України. Але де ж надія, порятунок? І погляд автора спрямований на Схід:

Тільки ви, сердечні
Українські орлята —
Діти одной крові,—
Ви наша отрада!

(Пригадується Шашкевичеве: «...українські вірлята І веселять душу, й серце зігрівають» з його послання «Побратимові...». Очевидно, цей поетичний образ Головацький запозичив у Шашкевича.

Вірш належить до найкращих зразків громадянської лірики, пройнятий глибоким патріотичним змістом. Ліричний герой уболіває над долею рідного краю, на який зазіхають «воріженьки». Ідея єдності українського народу, культури прозвучала в цьому творі дуже сильно — поет висловив тут спільні почуття і погляди всієї сміливої когорти патріотів — діячів «Руської трійці».

Мріючи про майбутнє возз'єднання українського народу, Головацький водночас залишається вірним ідеї всеслов'янського братерства. Так, у вересні 1849 року записав в альбом Вацлаву Ганці, з яким був особисто знайомий, такі рядки:

Мужайтесь, кріпиться, слов'янські люди,—
Велика ваша будучність буде!

У художньому доробку поета є ще мікросентенція «Любов і вражда»:

Вже сказано давно, що братская любов
Стін каменних сильніша;
Всіх зовнішніх нам врагов
Вражда домашня вредніша.

Цей вірш-строфа (написаний десь у 1866 році) дає підставу припускати, що поетична творчість Головацького не обмежувалася кількома поезіями. Можливо, вони ще не знайдені.

Привертає увагу те, що майже всі поезії Головацького стали популярними піснями. Так,

музику до творів «Річка», «Туга за родиною», «Веснянка» [«Весна»] написав відомий буковинський композитор і поет Сидір Воробкевич (вперше опубліковано їх у книжці «Співаник для шкіл народних», Відень, 1889; в 1910 році цей збірник перевидано). Перший з названих творів поклав на ноти також І. Лаврівський.

Окремі поезії Головацького відомі і російському читачеві. У збірнику «Поэзия славян» (1871) М. Гербель вмістив два свої переклади — «Тоска по родине» і «Речка». Кілька інших перекладів («Два веночка», «Весна», «Три кручини», «Смерть влюбленных») увійшли до «Антологии украинской поэзии», що з'явилася вже у наш час — в 1958 році — за редакцією М. Рильського.

Крім оригінальних поезій, Головацький залишив нам багато вдалих перекладів сербських і хорватських народних пісень. Довгий час вважалося, що поет переклав тільки ті 23 пісні, що були опубліковані в «Русалці Дністровій» та першій частині «Вінка русинам на обжинки» (1846). Але ось у 60-х роках у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР М. Гуць знайшов 22 невідомих досі переклади Головацького. Трохи згодом М. Шалата виявив ще 8. Отже, тепер усіх їх маємо 53. І, можна сподіватися, число це не остаточне. Зберігаючи основний сюжетний стрижень і навіть форму пісень, перекладач більшість їх переробив у дусі української народної поезики, допускаючи іноді певні відхилення від оригіналу. В одному випадку він пішов навіть так далеко, що до перекладу «Знаки чемної дівчини» додав два останні рядки з української народної пісні, наводячи їх буквально:

Не дивися, чи головка гладка,
Лиш дивися, чи метена хатка.

Цікаво, що майже всі вони — ліричні твори побутового або любовного характеру. Ось бажання молодої дівчини:

Я би Ранка си бажала,
Бо перстінчик розломиться,
Поясочок ізноситься,
Повік з Ранком не втямиться.

Переклади ці супроводжуються цікавою статтею Головацького «Народні сербські пісні»³. Він називає їх «запахущими цвіточками», які «возникли під теплим полудневим небом, вирости у душі буйного словенського народу». Стаття пройнята духом братерського єднання слов'ян (так, «Малорусь і Сербію» автор вважає «двома сестрицями»); тут подано докладну характеристику різних видів сербського фольклору, зроблено цікаві порівняння сербського і українського народного епосу. Вказуючи на їхні спільні і відмінні риси, автор зауважує, що в сербських героїчних піснях розповідь пливе велично, але спокійно, і описано все до подробиць; в українських думах, навпаки, «представлено саме важне», в «кожному слові вага і сила», крім того, наші думи коротенькі, а сербські — «довгі-предовжезні».

Згадаймо, що майже одночасно з Я. Головацьким і М. Шашкевичем перекладав на українську мову сербські народні пісні А. Метлинський. Вони увійшли до збірника «Думки

---

³ Названа стаття і 23 переклади сербських пісень були опубліковані в альманасі «Вінок русинам на обжинки». — Відень, 1846. — Ч. 1. — С. 153—204.

і пісні та ще дещо Амвросія Могили» (Харків, 1839).

Я. Головацькому належать і прозові твори. Це переважно коротенькі оповідання, казки, так звані «приказочки» тощо. Вони побачили світ у «Вінку русинам на обжинки» (1847, ч. 2). Оригінальних сюжетів тут годі шукати,— дещо, зокрема, взяв автор у російського письменника Володимира Даля (йдеться про його збірки «Русские сказки», СПб, 1832, і «Басни, были и небылицы казака Владимира Луганского», СПб, 1835).

Чимало народних усмішок, записаних, мабуть, під час своїх мандрівок, перетворив він на вдалі оповідання — мініатюри. Щодо трактування соціальних питань, то твори ці дуже неоднорідні. Окремі з них не позбавлені релігійно-моралізаторської тенденції. У багатьох, однак, звучать ширі симпатії до знедоленої людини праці, вчувається яскравий соціальний підтекст. Згодом у цьому ж жанрі виступив Ю. Федькович (народні гуморески, казки та мініатюрні «придибашки» — дотепи).

Найбільший прозовий твір Головацького — це можебилиця (як сам Головацький визначив цей жанр) «Добрі діти — вінець». Йдеться в ньому про те, як діти врятували батька від смерті, коли лютий цар під час голоду видав наказ вбивати непрацездатних старців. Оповідь веде автор устами селянина, спосіб мислення і життєві інтерпретації теж його. Стиль розповіді легкий і жвавий. Іноді принагідно підкреслюються певні соціальні моменти («багачі гроші лупили, бо хліб дуже підскочив вгору»).

Сюжет цього твору використав згодом Володимир Шашкевич для свого вірша «Зробок»

(збірка «Зільник», Львів, 1863). До цієї теми звернувся також М. Коцюбинський у новелі «Що записано в книгу життя» (1910).

НА СУСПІЛЬНІЙ НИВІ

Яків Головацький — передусім вчений, дослідник, публіцист і громадський діяч. Він залишив ряд важливих наукових праць, розвідок і публіцистичних виступів. Окремі з них мали значний суспільно-політичний резонанс.

У 1846 році сколихнула суспільну думку відома його стаття «Zustände der Russinen in Galizien» («Становище русинів у Галичині») ⁴. Вона так «різала правдою в очі», що справила, як свідчать сучасники, враження раптового вибуху. Цей сповнений обурення виступ гнівно таврує вище духовенство й українське панство за відірваність від народу та національне ренегатство. Українська шляхта (і та, яка денационалізувалася, і та, що ще вважала себе за русинів) перетворилася, за словами автора, на гнобителів «своїх підданих», що перебували на становищі справжніх невільників.

Вище духовенство, констатує Я. Головацький, діє рука в руку із шляхтою, доктори наук і університетські професори «вдоволені, що

---

⁴ Надрукував її німецькою мовою лужицький літератор Йордан у своєму журналі «Jahrbücher für slavische Literatur...» (Leipzig, 1846.— № 9). Внизу під статтею зазначено: «Написано на руїнах колишньої столиці — княжого Галича». Далі дата (25 червня, 1846) і підпис: Гаврило Русин. Псевдонім був розкритий самим автором аж через сорок років у спогадах «Пережитое и пере-страданное».

одержали хліб, і дрімають на своїх тяжко здобутих лаврах», а митрополит Левицький низькопоклонно вислужується перед польською верхівкою і в той же час розпалює ворожнечу між «народом одного племені», тобто між православними українцями і католиками.

Різко висловився автор і про гробокопателя «Русалки Дністрової» Венедикта Левицького, що виявляв «пристрасну прихильність до езуїтських принципів».

Стаття «Становище русинів у Галичині» написана пристрасно, гостропубліцистично, посправжньому талановито. В ній говориться про крайню необхідність ліквідації кріпосницької системи («Скасування панщини або заміна її грішми була б найбільшим бажанням для Галичини»), про потребу вирвати селян з кігтів лихварів та шляхти.

На чорному тлі вимальовується також стан культурного життя галицьких українців. Навіть болгари, що стогнуть під мусульманським ярмом, виявляють своє духовне життя, констатує автор, а українці під лагідним скіпетром Австрії (тут уже іронія) живуть без літератури, без часопису, без шкіл, одне слово, без жодної надії — як дикуни. Однак і за Збручем (в Росії), зауважує публіцист, не краще — адже ніде не може поміщик так безкарно знущатися над селянином, як там, а на відродження української словесності російське самодержавство дивиться косо, з настороженістю. І тому автор, хоч і звинувачує в причині народного лиха «аморальну бюрократію» (тобто представників влади), дає наївні поради австрійському урядові сприяти розвиткові української культури.

Характеризуючи вищий клір та митрополита Левицького, Головацький наслідує стильові прийоми й лексичні засоби відомого українського письменника-полеміста І. Вишенського. У нього митрополит і його прибічники — це «жадібні до наживи невільники черева», а майно цього владики — «кривавий піт його підданих і віруючих». Тож не дивно, що представники вищого духовенства звернулися з проханням до губернських властей заборонити розповсюдження цієї статті.

Згадана праця, за словами І. Франка, — це найсміливіша політична маніфестація, на яку здобувся галицький русин перед скасуванням панщини⁵. Вона викликала неабияке захоплення серед слов'янських діячів. «...Розправа пречудная, прекрасная, дуже ся словенам подобала, навіть Миклошичу»⁶, — писав Іван Головацький 7 травня 1847 року в листі до брата Якова.

Ця «огниста» стаття (вислів М. Возняка) розворушила сонне болото провінційного затишшя. До Галичини потрапило близько тисячі примірників. Одні нищили її, інші — рекламували і поширювали. Відомий факт, коли вихованці Львівської духовної семінарії переписали протягом однієї ночі 100 примірників і розіслали по всьому краю. Безпосереднім наслідком цієї публікації були серйозні зусилля Львівської Ставропігії заснувати український часопис, який, однак, побачив світ аж у 1848 році («Зоря галицька»).

---

⁵ Франко І. Южнорусская литература // Зібр. творів: У 50 т. — Т. 41. — С. 129.

⁶ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—1849. — С. 188.

Громоносний 1848 рік збудив надії на «щасливу зміну».

Настав час, коли, за словами Ф. Енгельса, «непохитна Австрія, цей одвічний оплот варварства, не знає, куди їй кинутися»⁷. Переляканий революційними подіями, цісар Фердинанд I проголошує 25 квітня 1848 року конституцію, яка давала галичанам певні можливості для культурного розвитку, а заснована 2 травня 1848 року у Львові Головна руська рада мала подбати про політичні та культурні потреби українського населення. І хоч стояла вона на угодовських позиціях, у початковій стадії її діяльності були прогресивні моменти: видана нею відозва (від 10 травня 1848 року) визнавала український народ «самостійним між слов'янськими племенами». Рада домагалася запровадження української мови в школах і установах, а 19 жовтня за пропозицією Миколи Устияновича скликала «Собор руських учених». Ще раніше засновано, на зразок існуючого вже чеського та хорватського, культурно-освітнє товариство ліберально-буржуазного напрямку, — Галицько-руську Матицю. На з'їзді прийнято фонетичний правопис і переважною більшістю голосів ухвалено розвивати літературу на основі живої народної мови (тільки невеличка частина присутніх вимагала визнати літературною мовою церковнослов'янську). І тут мимоволі напрашується думка: коли б не діяльність «Руської трійці», чи міг би собор прийняти подібні рішення?

23 жовтня радісно схвилювала присутніх на

---

⁷ Енгельс Ф. Початок кінця Австрії // Маркс К., Енгельс Ф. Твори.— Т. 4.— С. 454.

з'їзді доповідь Я. Головацького «Розправа о язиці южноруським і его нарічіях». За епіграф поставив автор слова Шафарика: «Народ, що усвідомлює значення рідної мови для свого вищого духовного життя і сам її покидає та зрікається, здійснює самогубство».

Доповідач значно вийшов поза рамки теми. Спочатку він накреслив контури території, на якій говорять українською мовою, а далі подає точні дані про кількість українського населення. І робиться це не для інформації, а щоб підкреслити: «Нарід, малоруським язиком говорящий, є по великоруським найчисленніший межи всіма народами слов'янськими».

Учений палко виступає на захист прав рідної мови, підкреслює, що «язик южноруський є краснозвучен, повний, поважний, сильний, свободний». Доводить це Головацький не декларативно, не голослівно,— він зібрав і навів висловлювання видатних слов'янських діячів культури (зокрема Бандтке, Даля, Міцкевича, Мацієвського, Коубека) про силу і красу українського слова та закликав розвивати нову народну культуру. Розвідка мала не вузько лінгвістичний характер, а звучала досить злободенно, місцями гостропубліцистично. Це, за словами Возняка, був «науковий гімн в честь народної мови»⁸.

Однак згодом під впливом Д. Зубрицького⁹,

⁸ *Возняк М.* Просвітні змагання галицьких українців в 19 віці (до 1850 р.).— С. 36.

⁹ Зубрицький Денис Іванович (1777—1862). Український історик реакційного напрямку, архівіст, етнограф. Налезав до табору «москвофілів» (хитався то в бік габсбурзької монархії, то в бік російського царату). Автор кількох історичних досліджень, видав польською мовою «Нарис історії руського народу в Галичині...» тощо).

М. Малиновського¹⁰ та «святоюрівців»¹¹ учений вносить у свою працю (тоді ще не друковану) суттєву корективу: міняє закінчення і пропонує вже орієнтуватися не на народну мову, а на мертву старослов'янську, бо, мовляв, «не на утлім дереві самого простонародного язика побудуємо храм народного просвіщення»¹². Головацький приєднується до шукачів «універсальної мови», яка була б в однаковій мірі придатною як для науки, літератури, так і для щоденного вжитку тих, які вважали, що в її основу треба покласти староруську лексику. Так згодом і зародилося чудернацьке «язичіє» галицьких москвофілів, яке різко висміяв М. Чернишевський.

Головацький тим часом інтенсивно працює на науковій ниві, і багато дечого з його доробку мало тоді велику цінність.

В університетських лекціях — «Трьох вступительных преподаваниях о русской словесности» (виголошено і надруковано 1849) — висловлено чимало оригінальних думок про окремі літературні пам'ятки та суспільно-культурні явища. Ось, наприклад, оцінка «Слова о полку Ігоревім»: «Твір той показує нам дух часу, віровання народні, спосіб народного зображення

---

¹⁰ Малиновський Михайло (1812—1894). Церковний діяч, проповідник. Стояв на позиціях старослов'янщини. Автор деяких теологічних праць німецькою мовою.

¹¹ [«Святоюрівці»]. Представники галицької церковної верхівки, осередком якої був собор святого Юра у Львові (звідси і назва). Прихильники староцерковної мови, намагалися ввести її в літературу, у сферу громадського життя.

¹² Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького (З додатком творів І. Вагилевича і Т. Падури).— Львів, 1913.— С. 250.

в поезії. Він є тим важніший, що із старожитності саодикий лишився, коли давніші пісні Боянові перегомоніли і не вернутьсЯ нам».

Не менш цікава і характеристика українських героїчних дум, у котрих, за словами Головацького, кожен богатир, що наложив головою на полі битви..., «отримав чесну пам'ятку»: «Вони зовсім розлічні по своєму складу від других пісень: широкий роздольний розмір, як степи України, ясний чистий уклад, як южне небо Наддніпров'я, вольний, свободний, як душа козацька...» Цікаві також висловлювання і про побутові народні пісні.

Далі автор стисло характеризує творчість письменників нової української літератури — Г. Квітки, Л. Боровиковського — і дещо ширше — І. Котляревського. Певну увагу приділено і літературі на західноукраїнських землях. Звісно, не з усіма твердженнями Головацького погодиться радянська наука, але в цілому праця заслуговує на добре слово. Вона — один з перших зразків критичної думки на Наддністрянщині.

Як літературознавцеві Головацькому належать ще розвідки про двох українських письменників — заспівувачів живого народного слова обабіч Збруча — про Шашкевича і Котляревського.

Із статті «Іван Котляревський» (1849) постає в уяві читача жива постать письменника: тут і його портретна зарисовка («зріст... був середній, собою був худощавий, лице мав продовговате, очі невеличкі, чорні і бистрі, волосся також чорне, у виразі лица був ум і багато простодушшя»), і спроба характеристики його вдачі («Котляревський щирий зо своїми прия-

телями, завжди готовий помочи ближньому...»), і доволі вдалий огляд творчого доробку письменника. В останніх рядках розвідки йдеться про безсмертя Котляревського, ім'я якого залишилося в пам'яті нащадків, «як пісня народна, котра не умирає ніколи». Проте Я. Головацький не оригінальний, чимало він запозичив із статті В. Пассека «Котляревський та його «Енеїда», видана в Харкові» (Москвитянин.— 1841.— Ч. 2.— № 4).

З-поміж інших праць Головацького слід назвати насамперед статтю «Велика Хорватія, або Галицько-Карпатська Русь». Вона надрукована М. Погодіним у журналі «Москвитянин» (1841, № 11, 12), а згодом українською мовою з деякими цензурними купюрами у другій частині «Вінка...», Крім того, 1843 року її надрукував у дещо переробленому вигляді (із зміненою назвою «Про Галицьку та Угорську Русь») «Часопис чеського музею». Це своєрідний історичний нарис про Східну Галичину. Викладаючи матеріал і об'єктивно оцінюючи суспільні явища, автор показує експлуататорами і українських панів. У той же час з симпатією говорить про опришків, називаючи їхню справу «ділом благородним» та порівнюючи їх з гайдамаками на Наддніпрянщині, ускоками в Сербії. Головацький дає тут також огляд старовинних пам'яток культури, які, на жаль, здебільшого не збереглися, наводить різні історичні перекази, легенди — і це варте уваги. Від давнини дослідник переходить до сучасності. Так, у четвертому (прикінцевому) розділі подано докладну характеристику суспільних умов і, зокрема, стану народної освіти в Галичині тих часів. Ці сторінки особливо насичені

цінним фактичним матеріалом і статистичними даними. В цілому це важливий документ для ознайомлення з тогочасною Західною Україною і світоглядом самого автора.

І все-таки першорядну вагу мають етнографічні дослідження вченого. У них він найбільш оригінальний, майже кожного разу порушує «цілинну» тему, виступає як один з найкращих знавців народного побуту, звичаїв, обрядів. У статті «Поділ часу у русинів» (1847) він дає достовірні пояснення щодо походження назв місяців в українській мові, виходячи з принципу, що вони в «нашого народа, як звичайно народа господарського, хліборобного, всі брані з природи» або сільськогосподарських робіт.

Цікаві й такі праці дослідника, як «Ворожене у русинів», «Слова вітання, благословенства, чемності і обичайності у русинів» та інші.

Взагалі Головацький був письменником і видавцем, вченим і публіцистом, етнографом і редактором, літературознавцем і мовознавцем. Мав тісні контакти з багатьма визначними діячами слов'янського світу, зокрема з Я. Колларом, П. Шафариком, В. Ганкою, М. Максимовичем, О. Бодянським, М. Погодіним та іншими.

Неабиякі заслуги Головацького як першого в Галичині видавця, редактора і публікатора. У 1836 році саме завдяки його заходам була видана в Перемишлі відома праця Шашкевича «Азбука і Abecadło». Багато зробив він і для видання знаменної «Русалки Дністрової».

У 1841 році у Відні побачили світ «Галицькі приповідки і загадки» Григорія Ількевича (всього біля 2700), які підготував до друку,

написав до них післямову і навіть доповнив своїми матеріалами саме Головацький.

У 1846 і 1847 роках разом з братом Іваном він видає у Відні дві частини альманаху «Вінок русинам на обжинки», що, проте, не мав уже характеру того бунтарського виклику, як «Русалка...». І все-таки ці збірники — важливе і відрадне явище в історії нашої культури. Адже в першій книжці поряд з іншими знову побачили світ твори Маркіяна Шашкевича, і то в більшому обсязі (24 поезії і казка «Олена»), а в другій — відкрито читачеві ряд нових літературних імен — серед них Антона Могильницького, Антона Лужецького, Луки Данкевича, Келестина Скоморівського. У «Приговорі читателям» пера Івана Головацького були, між іншим, і такі слова: «Сей народ (український.— *О. П.*) живе у цілості народній і ніколи не заумре, а его доля — то відземна парість всемирной судьби Словенщини».

Як відомо, брати хотіли зробити цю збірку всеукраїнською і вмістити тут також твори наддніпрянських письменників, які надіслав їм І. Срезневський¹³, в тому числі і Т. Шевченка. Та це не вдалося зробити. Річ у тім, що таке видання вимагало значно більше коштів, на які молоді ентузіасти не могли розраховувати. А передплата взагалі йшла з великими труднощами, хоч і була оголошена заздалегідь (так, на першу частину альманаху підписалося всього щось 140 чоловік). І коли б знову не

---

¹³ Серед них зразки героїчного епосу, «Пісня... Куракину» І. Котляревського, окремі твори П. Артемовського, Л. Боровиковського, І. Галки, С. Писаревського, А. Метлинського тощо // Кореспонденція...— Львів, 1909.— С. XCIV.

став у пригоді Микола Верещинський, який не пошкодував грошей, то книга, можливо, і не бачила б світу.

Згодом були розмови також про третю частину альманаху.

Тим часом у Головацького виник задум підготувати хрестоматію з нової української літератури (перш за все із згаданих творів письменників-наддніпрянців) — «Пчолу малоруську». Фінансувати цей збірник збирався Кирило Блонський, священник із села Шешори на Коломийщині. «Без него ми в школах нічого не зробим, і якби він тепер не видрукувався, то не двигнеться наша словесність і за 15 літ»¹⁴, — писав він до Головацького і наполягав, щоб той не гаявся. Однак справа з різних причин безнадійно затягнулася і з цих добрих намірів нічого не вийшло.

Не судилося також видати у 1848 році «Енеїду» Котляревського, до якої уже був написав Головацький передмову (згадувана стаття «Іван Котляревський»), бо надійшло всього двадцять попередніх замовлень. Справді, дивовижною була суспільна апатія тогочасної галицької «еліти».

Авторитет Головацького на Західній Україні як науковця та кваліфікованого видавця був великим. Так, коли у 1848 році починала виходити у Львові українська газета «Зоря галицька», йому першому запропонували бути редактором. Головацький вагався, і цю посаду дали іншому. А ще раніше М. Максимович запрошував його, а також І. Вагилевича, взяти участь

---

¹⁴ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—1849.— С. 272—273.

у виданні «Киевлянина» і надсилати туди свої статті про Червону Русь, тобто Галичину. Учений радо погодився і висловив втіху, що промені «Киевлянина» і на галицьких сусідів падатимуть. Однак задум не встиг реалізуватися. Як відомо, вийшло всього три книги цього історико-літературного альманаху.

Привертає увагу і такий факт. Рік чи два після появи «Русалки Дністрової» підготував він до друку «Львівський літопис» (1408—1649), дуже цінну історичну пам'ятку. Не маючи надії опублікувати його в Галичині, передав рукопис П. Лукашевичу (який в 1839 році завітав до Львова), щоб той зробив це десь за Збручем. Згодом Лукашевич повідомляв у листі Вагилевича, що текст візьме з собою Шевченко в Петербург і буде клопотатися там про надрукування. Але копію рукопису одночасно або раніше було надіслано М. Погодіну, і той, випередивши, опублікував його в «Русском историческом сборнике» (1839, т. III).

Діячеві галицького літературного відродження треба віддати належне і за інші видавничі заслуги. У 1849 році він надрукував у «Пчолі» «Пісню на Новий 1805 год... князю... Куракину» І. Котляревського (це перша публікація твору!). В тому ж році видає у Львові разом зі своєю вступною статтею «Марусю» Квітки-Основ'яненка (раніше цензура не допускала книги до друку через її правопис і «українські слова непонятні»); в 1850 році — знайому вже нам «Читанку» Шашкевича, а також цінний з наукового погляду збірник матеріалів про роботу з'їзду «руських учених» 1848 року — «Историческій очерк основанія Галицко-рускои Матиці...».

Перелік цей можна б продовжувати. Редакторську та видавничу діяльність він не припиняє і згодом, коли опинився вже в панславістському таборі.

Головацького знали і як лінгвіста. Його знаменита «Розправа о язиці южноруськім і его нарiчiях» стала відомою далеко за межами Галичини і, за словами хорватського славіста Ватрослава Ягича, «відзначалася правильними поглядами щодо наміченого питання» та була «важливою для свого часу»¹⁵.

Як встановив М. Возняк, вчений готував також солідну мовознавчу розвідку «Южноруський язик», яку, на жаль, не закінчив,— збереглися лише уривки в рукописі.

У 1849 році львівська «Матиця» видала «Граматику руского язика» Я. Головацького. За словами автора, він намагався «вчити такої мови, яка схожа була з літературною мовою українських письменників».

Як уже згадувалося, працював Я. Головацький і над укладанням словника української мови. Частина його ще 1859 року було надіслано автором до бібліотеки Петербурзької Академії наук. Як можна судити з цього знайденого тому, словник зроблено на високому науковому рівні. Зокрема привертає увагу дуже докладна документація кожного слова: зазначено, в якій місцевості воно вживається, наведено багатий ілюстративний матеріал з художніх та фольклорних джерел. Відомості про словник з'являлися і раніше. Так, ще 1836 року Головацький інформував у листі від 29 березня

---

¹⁵ Ягич И. История славянской филологии // Энциклопедия славянской филологии.— СПб, 1910.— С. 498—499.

Я. Коллара, що маємо «великий конспект словника»¹⁶.

Ми ще не знаємо наукової спадщини Головацького в повному обсязі — не все вивчено, не все знайдено. Лише про його етнографічні та фольклорні праці можна було б написати окреме дослідження. Залишається констатувати, що воістину невтомним був цей орач на рідній науковій ниві.

НА СХИЛІ ВІКУ

А як же склалася особиста доля Якова Головацького? Ще в 1841 році поїхав він у Карпати і одружився з Марією Бурачинською, дочкою священика з Криворівні. Тепер треба було забути «молодечі герці» (вислів самого письменника) і подумати про надійний шматок хліба. Після деяких вагань духовна управа у 1842 році надала йому посаду священика у селі Микитинцях, Косівського повіту, правда, під наглядом. Духовний сан був Головацькому не до душі. В одному з листів він так характеризував своє становище: «...про світ божий нічого не знаю та марно свій вік коротаю», був і «душпастирем, і вчителем, і порадником, і батьком дітям, і господарем, і орачем, і скотарем...»¹⁷. Згодом працює він у с. Хмелевій (тепер — Заліщицького району на Тернопільщині).

---

¹⁶ З історії чехословацько-українських зв'язків.— Братіслава, 1959.— С. 262.

¹⁷ Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834—1934): У 2 ч.— Львів, 1936.— Ч. 2.— С. 320.

Під час революційних заворушень 1848 року Головацький їздить по селах, виступає на багатолюдних зборах. Кульмінацією стала блискуча промова Головацького на народному вічу в Чорткові (присутніх було близько трьох тисяч селян) — про неї заговорили по всьому Поділлі. Сусідні поміщики та підпанки були обурені діяльністю Головацького, і в результаті посипалися доноси, мовляв, «підбурює хлопів до другої уманської різні». У Головацького провели обшук. Умови життя ставали нестерпними. На поклик друзів переїжджає він до Львова, і 13 грудня 1848 року призначають професором щойно утвореної «руської кафедри» Львівського університету, де викладає літературу.

Перед ученим відкрилися на той час великі можливості прислужитися народній справі. Однак трапилося щось протилежне, прикре і несподіване. Головацький своїми нудними, абстрагованими від хвилюючих життєвих питань лекціями вбивав будь-який інтерес до предмета.

В чому ж справа? Невже талановитий вчений і літератор не мав ніяких лекторських здібностей? Зовсім ні. З багатьох джерел відоме протилежне: Головацький був цікавим співбесідником і вмів зворушувати і захоплювати людей своїми палкими промовами. Отже, причина збайдужіння Головацького на професорській посаді інша: в той час у його душі вже померкли колишні ідеали, а в серці не лишилося ні запалу, ні віри... Таким чином, першу українську кафедру у Львівському університеті очолив не колишній Головацький, однодумець і побратим Маркіяна Шашкевича, а нудний

зневіреним вчений, який не знав молоді і не хотів її розуміти. Великі можливості були втрачені назавжди. Головацький починає оглядатися і шукати нових стежок у житті, нових суспільних ідеалів.

З 1851 року він у своїй науковій та викладацькій роботі поступово переходить на горезвісне «язичіє», хоча прихильником народної справи залишається ще протягом кількох років. Він вагається, неначе бореться сам з собою.

У 1858—1859 роках Головацького призначають деканом, а у 1864 році обирають ректором Львівського університету. З 1866 року він остаточно переходить до табору москвофілів.

У травні 1867 року Я. Головацький їде на етнографічну виставку до Москви. Його скрізь гостинно вітали. Сам він виступав з промовами і збирав щедри жертви «на піддержку русского дела в Галиции». Це вже не сподобалося австрійському урядові — у Головацького проводять обшук і звільняють з роботи. Того ж року переїжджає він з сім'єю до Росії, сподіваючись одержати кафедру в одному з університетів. Однак цього не сталося, оскільки претендент не досить добре володів російською мовою. Врешті його призначили головою «Археографической комиссии для разбора древних актов» у м. Вільно. Головацький і тут продовжує наукову діяльність, пише різного роду наукові, зокрема етнографічні, розвідки. Серед них: «Об исследовании памятников русской старины, сохраняющихся в Галичине и Буковине» (1871); «О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии» (1877) та ряд інших. Одночасно щедро

пише до галицьких москвофільських органів — «Слово», «Пролом», «Беседа», «Страхопуд».

Правда, з'являються в той час і вагомі речі. Так, 1878 року виходять у Москві в чотирьох великих томах його широко відомі «Народные песни Галицкой и Угорской Руси». Раніше (1863—1865) їх частково опублікував Осип Бодянський у «Чтениях общества истории и древностей российских». Це результат праці майже всього життя Головацького. У зібрання входять пісні історичні, побутові, обрядні (колядки, ладкання, гагілки та інші), а також коломийки — «пісні веселі і охочі», «собітки» тощо.

Однак слід сказати, що праця має певною мірою колективний характер. Так, закарпатські пісні записував в основному Олександр Духнович. Крім того, у другій частині у формі додатку вміщено пісні Стрийщини, що їх зібрав Іван Гушалевич; обрядові пісні з-над Збруча подав Гнат Галька тощо. Є також окремі пісні, що вже раніше друкувалися у різних зібраннях (М. Максимовича, Жеготи Паулі, Вацлава з Олеська).

Наукова важливість цієї праці не підлягає дискусії, що визнали авторитетні представники інших слов'янських народів. Відомий російський вчений О. Пипін назвав її «найкапітальнішею працею у власне етнографічних дослідженнях»¹⁸. Можна навести й інші схвальні відгуки, зокрема О. Потебні, В. Ягича, О. Міллера, М. Сперанського.

Проте має вона й істотні недоліки. Ще І. Франко та М. Драгоманов вказували на брак

---

¹⁸ История русской этнографии.— СПб, 1891.— Т. III.— С. 413.

системи в ній, на наївність та некритичність класифікації матеріалу. Доповнення, зроблені автором перед самою публікацією, хоча й доречні, призвели до певної деконструкції у систематизації матеріалу. Крім того, робив Головацький і деякі мовні поправки, які були на шкоду народній мові, а часом й змінював текст. І все-таки «Народные песни...» і в наш час не втратили своєї цінності.

З визначних наукових робіт Головацького пізнішого періоду слід згадати «Географический словарь западнославянских и южнославянских земель» (1884), який був високо оцінений вченими ряду країн, зокрема Росії, Чехії, Польщі.

Пошуки його невідомих праць (не все, що написав, встиг Головацький надрукувати) привели нас у архіви Києва, Вільнюса, Ленінграда.

Серед багатьох матеріалів, які зберігаються у рукописному відділі Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, чимало таких, що стосуються цього періоду:

«1. Литовский язык и литовская народность (фонд 104, од. зб. 41);

2. Стаття про І. П. Котляревського. Порівняльний аналіз «Енеїди» Котляревського й Осипова (ф. 104, од. зб. 74/5).

3. О положении русского литературного языка в Галицкой Руси (ф. 104, од. зб. 57).

4. Опис діяльності професора Львівського університету і Петербурзького педінституту П. Д. Лодія (од. зб. 65)».

Крім того, низка листів, у т. ч. до М. Гербеля, Б. Дідицького, О. Кониського, та деякі офіційні документи.

Перший рукопис справляє враження невикінченого, ще не готового до друку. Проте для нас він — цікавий і важливий документ, який свідчить про прихильне ставлення автора до литовського народу та його культури.

Привертає увагу й чернетка статті про І. П. Котляревського — одна з останніх праць Головацького взагалі (на зворотних сторінках нотаток, на штемпелях дати — 1887 і 1888 роки). Написана російською мовою, вона зацікавлює кількома аспектами. Так, Головацький пише про Котляревського з підкресленою пошаною, як про самобутню постать української літератури, висловлюється у тому ж дусі, що й за часів «Руської трійці»: «Имя Котляревского всем известно, а его «Энеида» принимается за эпоху в малорусской письменности и считается первым оригинальным и самобытным творением малорусской литературы». Її автор «пошел свободно своим путем, изображая родную Украину»...

Проте трохи згодом Головацький робить дивні висновки: нібито сам Котляревський не надавав великого значення своєму творінню, «не находил ее (поему.— *О. П.*) столь удачной, чтобы... пустить в публику» — і, мовляв, саме тому «Енеїда» в 1798 і 1808 роках виходила в світ без його відома. І врешті автор рукопису сам собі суперечить: намагається поставити «Енеїду» Котляревського в пряму залежність, навіть у ранг наслідування далеко біднішої трагедії Осипова.

Частина віленського архіву Головацького міститься й там, де найменше можна було сподіватися,— у рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки ім. Стефаника АН УРСР.

Очевидно, у 1890—1891 роках надіслав ці матеріали до Львова син письменника Всеволод. Тут є рукописи, статті, що свого часу друкувалися у львівських часописах «Слово», «Страхопуд», «Червона Русь», різні нотатки, службові повідомлення, листи тощо. Є навіть віленські адреси Головацького.

Привертають увагу матеріали, які можна б назвати автобіографічними.

Так, у чернетці статті-некролога «В память Дмитрию Ивановичу Головацкому»¹⁹ наводяться цікаві подробиці про родовід письменника. Мова йде, зокрема, про далекого предка, який, за родинними переказами, був полковником у військах Б. Хмельницького, брав участь у боях з польською шляхтою та, як уродженець Галичини, виконував дипломатичну місію під час облоги Львова.

З інших матеріалів заслуговує згадки фрагмент статті про В. Г. Белінського, датований 14 квітня 1875 року. Власне, це закінчення, останній, 24-й аркуш рукопису. Автор дуже високо ставить видатного критика, який «первый разъяснил общественное значение литературы». Зберігаються також запрошення зі Львова на «літературно-музикальний вечір» на честь Т. Г. Шевченка 14 (26) лютого 1884 року, яке надіслав «Академический (студентський.— О. П.) кружок», запрошення на вечір пам'яті І. С. Тургенева 21 жовтня 1883 року, а також — на великий «Ювілейний празник» 25-літньої літературної діяльності Ісидора Воробкевича в Чернівцях (17.V 1887 р.), який

---

¹⁹ Йдеться про двоюрідного брата Я. Ф. Головацького. Стаття друкувалася в газеті «Слово» (1887).

проводила «Руська бесіда». На останньому запрошенні рукою Головацького написано: «Послал телеграмму 17 мая 1887».

У Вільно Головацький підтримує контакти з окремими прогресивними діячами науки і літератури. У рукописному відділі Державної публічної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедріна в Ленінграді зберігаються цікаві листи Якова Головацького до Миколи Гербеля, відомого російського поета й перекладача, приятеля Т. Г. Шевченка (ф. 179, од. зб. 40).

Шукав Головацький шляхів і до Михайла Максимовича: 1872 року він відвідав видатного вченого на його хуторі — Михайловії Горі. Зустріч, проте, була холодною. Ось спогад В. Науменка, тоді студента Київського університету: «Одного дня надвечір парохомом прибули на Михайлову Гору Як. Головацький, Володимир Терлецький... Цих двох галичан, покинувши свою Галичину і натуралізовавшись в Росії, привезли до Максимовича, як говорилося тоді, «на поклон», теж галичани — учитель гімназії Київської Лопатинський та ще один студент-галичанин. Мені тоді аж кинулось у вічі, що Максимович, дуже привітно зустрічавший усіх гостей, які приїздили до нього, на цей раз був якимось скептично настроєний. Головацький та Терлецький, тоді вже старі люди, раз у раз величали Максимовича «наш батько». Максимович через якийсь час, наче шуткуючи, але доволі гостро, сказав їм, що Галичина нагадує йому пісню про дівчину-сироту, і продекламував:

Бідная ти, Галичино
(замість «молодая та дівчинонька.— О. П.),
Чого в тебе та батьків много,

А рідного та ні одного,
Порадоньки ні од одного.

Я тоді ще мало знав політичний і культурний стан Галичини, але зразу запримітив, що галичанам-гостям, шукавшим собі по світу батьків, не дуже приємно було прослухати цю пісню». Зустрілися вони лише один раз. М. Максимович незабаром помер.

Жваві контакти підтримував Головацький з професором Московського університету, відомим славістом Осипом Бодянським. Листування між ними тривало багато років (1843—1876). Його натхненником був Ізмаїл Срезневський. А основним результатом — публікація у «Чтениях Московского общества истории и древностей» західноукраїнських народних пісень.

Привертають увагу також листи Я. Головацького до Феофана Лебединцева, історика, видавця і редактора «Киевской старины».

В останні роки життя на долю Я. Головацького припало ряд тяжких випробувань. Його син Ярослав, судовий слідчий, 12 грудня 1870 року з невідомих причин покінчив життя самогубством. Другий син Всеволод, лікар, знаний своїми вільнодумними настроями, закінчивши медичний факультет Московського університету, довгий час не міг дістати посади.

Найбільша несподіванка трапилася з наймолодшою донькою Софією, яка, за свідченням Миколи Лисикевича, сучасника письменника, була енергійною, вдумливою і любила віддаватися «висшим премудростям». За провини політичного характеру її було засуджено на рік суворого тюремного ув'язнення в одиночній

камері. Ця подія приголомшила батька. Морально розбитий, Головацький знесилився фізично і через декілька тижнів помер. Це сталося 13 травня 1888 року²⁰.

---

²⁰ Могила Я. Головацького у Вільнюсі збереглася, знайдено її було 1978 року. Докладніше про віленський період у житті і науковій діяльності письменника див.: *Петраш О.* Останні роки Якова Головацького // *Жовтень*.— 1980.— № 6.— С. 110—118.

ТОВАРИШІ Й НАСТУПНИКИ ШАШКЕВИЧА

Історія поставить кожного письменника на своє, заслужене ним, місце. Але, не чекаючи на далекі часи, ми зобов'язані допомагати історії.

Є. Кирилюк

Література Західної України з виступом «Руської трійці» та їх однодумців і продовжувачів стає невід'ємною складовою загального процесу розвитку української літератури.

Отже, однодумці і продовжувачі «Руської трійці». Хто вони? Їх багато — більш або менш вагомих індивідуальностей, які виступили на арену народного духовного життя у 40-х роках минулого століття.

Далеко не кожний з цих письменників сягнув творчих і світоглядних вершин свого духовного натхненника — Шашкевича, але майже всі вони визнали мову народу літературною, а життя і потреби простолюддя — основним об'єктом художнього зображення. Товаришами і наступниками Шашкевича назвав їх І. Франко.

«Конфіскація «Русалки Дністрової» не вбила духа, який сплотив її. Цей дух, наче з кременем зударившись, тим сильніше блиснув навкруги, освітлюючи темряву»¹.

---

¹ *Щурат В.* Вибрані праці з історії літератури.— К., 1963.— С. 136.

1841 року виходить у Львові збірка поезій Рудольфа Моха «Мотиль» — перша поетична збірка українською мовою в Галичині. 1847 року друга частина альманаху «Вінок русинам на обжинки» (Відень) ознайомила читачів з новими літературними іменами: Антін Могильницький, Микола Устиянович, Антін Лужецький, Іван Головацький, Лука Данкевич, Келестин Скоморівський, Михайло Тім'як. У 1848—1850 роках на сторінках західноукраїнської періодики, здебільшого проофіційної, — у часописах «Зоря галицька», «Новини», «Пчела», «Галичо-руський вісник» — вперше виступили письменники Іван Гушалевич, Григорій Боднар, Григорій Савчинський, Павло Леонтович, Осип Шухевич, Євстахій Прокопчиць, Михайло з Ценева та інші.

З'являються тоді і окремі літературні видання. Усе це значною мірою було зумовлено подвижницькою діяльністю «Руської трійці». До речі, уже в самому гуртку були люди, які, поруч з Шашкевичем, Вагилевичем, Головацьким, виявили себе на літературному полі: М. Козанович, П. Головацький. Ці письменники активно включилися в літературний процес 1848 року. «Усі тямущі українці в тодішній Галичині свідомі були того, що не будь п'ятнадцять років раніше ідейного гуртка молоді, який проявив себе «Русалкою Дністровою», не було б кому стати і до національної праці в 1848 році»².

Які ж тематичні горизонти галицьких письменників 40-х років? Окрім традиційних тем,

---

² Там же.

у яких звучали мотиви любові до рідної землі, мови, заклики до об'єднання народних сил, до боротьби з поневолювачами, з'явилися і нові, що їх висувало саме життя. Поезії Антона Лужецького «Плач вдовиці», «Голос вдовиці до згаслого друга» (надруковані в другій частині «Вінка...», 1847) пройняті щирим ліризмом, добре передають душевну схвильованість, внутрішню напруженість автора. Зазначимо, що мотиви сирітства, вдовиної долі типові для романтичної поезії.

Вперше прозвучала тема тверезості у віршах Луки Данкевича «Бесіда о горілці», «Шатана жада» (обидва опубліковані 1847 року у альманасу «Вінок русинам на обжинок»).

«Бесіда о горілці» — віршована драматична сценка, яку, як зазначено в примітці, «представлено по селах і містечках при весільних обрядах, хрестинах і пр.». Персонажі цієї сценки по-різному ставляться до «зеленого змія». Так, Іван не дуже прагне розпрощатися з оковитою, Стефан вагається. Твердий прихильник тверезості Сава вмовляє односельців, переконує:

Та ви панове своєї волі:
Будьте ж і творці власної долі.
Де сумліньє — де розум?
Не будьте світу на глум!

Про горілку як «чортову затію» писав Л. Данкевич і у вірші «Шатана жада».

Популярно, в народнопісенному стилі проголошує поет гасла тверезості:

Горілочко,
Вража дочко,
Кто тя любить,

Душу згубить,
Стратить ся до руба;
Мерзкій смроде,

Ада плоде,
Вічна ти погуба!

Трохи згодом цю ж тему розвивали у своїх творах інші письменники, насамперед Р. Мох.

Зароджуються і художньо освоюються у ті роки нові літературні жанри — зокрема поема («Скит Манявський» А. Могильницького), прозові твори М. Устияновича («Старий Єфрем», «Месьть верховинця») тощо, друкуються перші в Західній Україні драматичні твори Р. Моха, І. Озаркевича.

Значного розмаху набирає перекладацька справа. Виступають одночасно письменники-перекладачі: Осип Шухевич, Петро Головацький, Келестин Скоморівський та інші. П. Головацький у 1849 році переклав українською мовою славнозвісний твір М. Гоголя «Тарас Бульба» (вийшов у Львові 1850 року, у 1910 році книжку перевидано в Коломиї), К. Долинняненко (К. Скоморівський) — драму О. Хом'якова «Єрмак» (1849). Це були перші в Галичині переклади з російської літератури.

Зупинимось докладніше на постаті письменника-перекладача Осипа Шухевича (1816—1870). Він примикав до літературно-громадського руху, очолюваного «Руською трійцею». За словами Франка, саме «Русалка Дністровая» пробудила його літературний талант, зродила бажання «прислужитися і своєю працею» справі народного відродження, рідній культурі. Перу письменника належать, між іншим, перший в українській літературі пере-

клад поеми «Пісня про хліборобство» та «Сільських поем» Вергілія, а також «Подорожнього» Вальтера Скотта. Усі ці переклади, зроблені протягом 1848—1849 років, побачили світ у виданні «Переводи і наслідування Осипа Шухевича» (Львів, 1883) вже після смерті автора. У «Передньому слові» до цієї книги І. Франко (власне, завдяки йому і було здійснене видання) писав: «Переводи і наслідування, заміщені в тій книжці,— пам'ятка життя і праці чоловіка, майже зовсім незнамого в нашій літературі, а прецінь заслуговуючого, безперечно, на признання»³.

Привертає увагу перекладацька діяльність і Кирила Блонського (1802—1851), громадського діяча і фольклориста. Його збірками пісень користувався Вацлав Залеський. У 1848 році він мав намір видати у Відні «Енеїду» Котляревського — уже навіть оголошена була передплата. У свого роду проспекті майбутнього видання були і такі рядки: «Браття! Ми не маловажний народ. Нас всіх не один, не два, но п'ятнадцять єсть мільйонів; для чого ж маємо спати твердим сном літературного бездіявства або хвататися польського, нам чужого, наріччя? Нам ніхто не скаже, що-смо німці, угри, волохи, чехи; так нам і ніхто не скаже, що-смо поляки: а ми ніколи не будем славні чужою славою і умні чужим умом...»⁴.

У цих закличних словах Блонського вчувається дух Шашкевича, перегук з «Передслів'єм» до «Русалки Дністрової». На жаль, книжка не вийшла. Перекладав він на українську мову

³ Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— Т. 26.— С. 254.

⁴ Шурат В. Вибрані праці з історії літератури.— С. 251.

твори Горация і Гете, проте вони не збереглися.

Національно-культурне відродження Галичини було багатогранним. У 1848—49 роках оживає театральне життя, виникають перші українські аматорські гуртки — у Коломиї, Львові, Перемишлі. У їхньому репертуарі значне місце посідають оригінальні переробки драматичних творів І. Котляревського та Г. Квітки-Основ'яненка, здійснені Іваном Озаркевичем (1795—1854), комедіо-опера «Дівка на відданю, або На милуване нема силування», «Жовнір-чарівник», «Сватане, або Жених навіжений» (за п'єсами, відповідно, «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» І. Котляревського та «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка). Зберігаючи сюжетну канву першотворів, вони настільки осучаснювалися та озвучувалися місцевим прикарпатським матеріалом, що, як висловився Р. Пилипчук, «переростали в самостійні творчі акти»⁵. Писав І. Озаркевич й оригінальні твори, зокрема комедію «Опришки в Карпатах», але, очевидно, не закінчив⁶. З'являлися переробки й інших авторів — І. Вітошинського «Козак і охотник» (переробка однойменної п'єси німецького драматурга А. Коцебу), М. Устияновича «Верховинці» (переробка п'єси польського драматурга Ю. Коженювського «Карпатські верховинці»), Ю. Желеховського «Проциха, або Поплетя часом придасться» (з однойменної п'єси поль-

⁵ Пилипчук Р. Перше знайомство: До 200-річчя від дня народження Г. Квітки-Основ'яненка // Жовтень.— 1978.— № 11.— С. 124.

⁶ Франко І. Русько-український театр // Франко І. Збір. творів: У 50 т.— К., 1981.— Т. 29.— С. 333.

ського письменника І. Танського), В. Ковальського «Згублена дитина» (з однойменної драми А. Коцебу).

Вслід за переробками з'являються вже суто оригінальні драматичні твори: «Справа в селі Клекотині» Рудольфа Моха, «Муж старий, жінка молода» (написано 1849 року, надруковано 1899 року) С. Петрушевича, «Бандурист» І. Бужаненка (І. Наумовича) та інші. Є відомості про драматичний твір — сценічний жарт — з життя львівських ремісників Павла Леонтовича ⁷.

Публікація відомих патріотичних статей М. Шашкевича та І. Вагилевича, надрукованих у «Русалці Дністровій», та закордонна публікація «Про становище русинів у Галичині» Я. Головацького започаткувала розвиток галицької публіцистики. Так, у серпні 1848 року сколихнула громадську думку гостра промова у віденському парламенті простого селянина Івана Капущака. Узявши слово в дискусії, чи повинні селяни платити відшкодування за панщину та підданські данини, цей «хлопський посол» сказав: «Вічна справедливість вимагає, аби кожний, хто віддає щось проти своєї волі, дістав за те відшкодування. Але вона так само вимагає, аби кожний, хто користується чимсь безправно, дав відшкодування за ту безправну користь».

«Ба,— говорять,— дідич обходився з хлопом ласкаво». Се правда! Але то була така ласка, що коли хлоп напрацювався цілий тиждень, то

---

⁷ Пилипчук Р. Украинский театр Восточной Галиции и Северной Буковины: Автореферат диссертации...— К., 1971.— С. 9.

в неділю або в свято мав від пана трактамент: хлопа замикали в кайдани, запирали в стайні, аби на другий тиждень вчасніше приходив на роботу. І за се мають дідичі дістати відшкодування?

І за кожне таке знущання ми маємо тепер давати відшкодування? Я думаю — ні! Батоги й канчуки, що обвивалися довкола наших голів і нашого струженого тіла, се нехай вистарчає їм, се нехай буде їм відшкодуванням!»⁸

Виступ цей, як згадували сучасники, справив на слухачів дуже сильне враження — адже тут не було пустої балаканини, а тільки сувора правда.

Промова І. Капущака була вміщена не тільки в урядовому бюлетені «Засідання австрійського парламенту у Відні». Її опублікувала «Нова Рейнська газета»⁹, яка виходила під керівництвом К. Маркса, про неї писали й інші європейські часописи. З гарячим патріотичним словом у жовтні 1848 року звернулися до делегатів «Собору руських учених» у Львові М. Устиянович та Р. Мох.

З успіхом виступили на публіцистичному полі й інші учасники галицького відродження. Слід відзначити актуальні статті Й. Лозинського, Т. Лисяка та Т. Глинського проти апологетів староцерковщини в літературному і громадському житті. Кредо цих виступів: з живим народом треба розмовляти живою мовою!

---

⁸ Цит за: *Франко І.* Панщина та її скасування в 1848 р. в Галичині.— Львів, 1913.— С. 33.

⁹ Див.: *Чаповський В.* Селянський трибун // Нове життя.— 1977.— 12 листоп.

Серед усіх цих імен виділяється ще один, скажемо умовно тріумвірат найбільш помітних творчих індивідуальностей. Це Микола Устиянович, Антон Могильницький, Рудольф Мох, і кожен з цих письменників доповнював один одного в різних літературних жанрах — у поезії, прозі, драматургії.

Микола Устиянович (1811—1885) — один із сучасників і послідовників Шашкевича на літературній ниві, один з «будителів духу народного». Навчався у Львівській духовній семінарії, закінчив її 1837 року, одночасно з Шашкевичем. І важко знайти навіть серед найближчих приятелів Шашкевича людину, яка була б з ним у таких сердечних взаєминах. Як письменник Устиянович зазнав вирішального впливу поетичного слова Шашкевича, виступив в літературі як його одноступень, ідейний послідовник. Хоча його шлях і не був до кінця рівним.

Про перший друкований твір поета Франко писав: «Смерть загальнолюбленого ученого Михайла Гарасевича натхнула його до написання стишка «Слеза на гробі Михайла Гарасевича», котрий дуже вподобався його товаришам за його простий, народний склад і чисту мову і став початком його знайомства і дружби з М. Шашкевичем»¹⁰. Це був не казенний панегірик, а слова сердечної пошани людині, що, за словами Франка, «причинилася до будення національної свідомості». Проте злобна насмішка Й. Левицького, який напи-

---

¹⁰ Франко І. Николай Устиянович // Франко І. Збір. творів: У 50 т.— К., 1980.— Т. 26.— С. 383.

сав на цей вірш їдку сатиру «Слеза над слезою», вразила поета і майже на ціле десятиліття знеохотила до літературної праці.

Майже 30 літ, з травня 1841 року, він — священик у мальовничому гірському селі Славську на Бойківщині (тепер — Сколівського району, Львівської області).

І в тематичному, і в жанровому аспекті поезія Устияновича різноманітна, багатогранна. Вона — органічне продовження поетичного слова Шашкевича і в той же час виходить на нові тематичні обрії.

У поетичному доробку Устияновича домінує громадянська тема, що зближує його з діячами «Руської трійці». Так, у алегоричному вірші «Наддністрянка» бачимо синтетичний сплав ідей, думок і навіть висловів галицьких будителів. Вірш справляє враження, так би мовити, ремінісценції мислі, і при тому — це оригінальний, самобутній твір.

Наддністрянка — алегоричний образ Галичини: «дитина красна, голубка тихенька, Котру мати в нещасній годині на світ родила...» І звертається поет до неї з такими словами:

Глянь оченьками на твої сестриці,
Кожда ся власнов пісеньков радує;
О твоїй долі хіба на границі
Ворон закряче, зозуля закує...

Хіба ж не чуємо тут перегуку з відомими уже нам рядками «Передслів'я» Шашкевича? Різке протиставлення тогочасної дійсності славетному минулому, що звучить в наступних рядках, нагадує «Згадку» Шашкевича: «А нині сумно, глухо, як в темниці...»

Близький своєю символікою до «Наддністрянки» вірш «Крася» (веселка.— О. П.). Цей

образ — поетичне уособлення галицького відродження — і культурного, і політичного. Оптимістичне закінчення надає творові високого громадянського звучання: «...давня неволя не верне навіки».

Поет уболівав над долею свого поневоленого народу, його культури. Відчуття національної кривди гнітило його, породжувало тугу. У вірші «Дума матері руської» звучать нотки розгубленості, безнадії. Поезія надрукована 1848 року, проте, очевидно, була написана раніше, бо в рік революційного піднесення настроїв поета був інший, більш оптимістичний. У вірші «До перемишлян» звучить віра у світле майбутнє народу, у його визволення:

Знайдеться скоро козацькая слава,
Знайдем Богдана, знайдем Владимирка
І поспитаем: чия ту земляця?
Чия ту мати? Чия ту столиця?

У цьому поетичному зверненні прозвучав мотив збройної боротьби, грізної перестороги гнобителям. Патріотична ідея пролунала сильно, афористично наприкінці твору. А те, що автор поруч з Богданом називає Володимирка, галицького князя, символізує ідею єдності українського народу. Хіба ж не відчутний тут перегук з ідейним змістом поезій Шашкевича «Хмельницького обступленіє Львова», «Болеслав Кривоустий під Галичем 1139»?!

Тема єдності українського народу прозвучала і в поезії «До «Зорі Галицької». Цей народ живе:

Від керниць Сяну до берегів Дону,
На землі красній, багатій, широкій,
Де Дністр, красауясь з Даниїла трону,

Тихо, велично снує нурт глибокий,
Де сині води Дніпра-Славутиці...

І хоч він тепер прикутий «ланцем залізним до чорної неволі і на хрест вбитий вражими руками» у нього велике майбутнє: ось уже «славний лев... крепкими сили здвигнувся спросоня...» (у примітці Устиянович уточнює: «Лев є гербом королівства Галицького»).

Вірш цей — палкі слова привіту першій українській газеті у Галичині, що почала виходити у Львові 15 травня 1848 року. Поет вітає цю «звізду на землі Галича»:

...на нивах, де`кожда скиба
Кривдами зрита, кервою збрована,
Гіркими сльози зіллята, сплавлена...

Йому чужий, не властивий якийсь локальний патріотизм, галицьке культурно-політичне відродження він пов'язує з майбутнім всього українського народу, з спільною долею всієї «руської родини». Нехай засвітить зоря, «як краснее сонце»,

А би ожила руськая дитина,
А би зацвіла руськая родина!

Проте в окремих рядках твору проявляється проавстрійська орієнтація автора, зокрема там, де віддає він «честь ракузанів (австрійців.— О. П.) високій державі». Це зумовлено було тими ілюзорними надіями на демократизацію габсбурзької монархії, які плекав у 1848 році не лише один М. Устиянович.

Доказом духовного і літературного споріднення з Шашкевичем є два вірші-присвяти «Побратимові в день імені его» та «Згадка за Маркіяна Шашкевича во вічную его пам'ять».

Щире почуття, сердечність до особи Маркіяна, розуміння його епохальної ролі у суспільному житті Галичини, які звучать у цих творах, можуть бути тільки у найближчої людини. Не було такого високого, поетично висловленого почуття приязні до Шашкевича ні у Вагилевича, ні у Головацького. Устиянович перший назвав Шашкевича будителем («Побратимові в день імені его»):

Ти гаї наші, ріки, гори, доли
Будиш з немочі, даєш їм оченька,
Даєш їм голос, гарнії личенька,
І нас думати з ними вчиш поволи.

«Згадка за Маркіяна Шашкевича...» написана 1846 року українською і польською мовами у третю річницю смерті галицького світоча і вперше надрукована 1848 року у Львові окремою листівкою обома мовами. Це медитація-роздум про великого поета. Зворушливо, з болем пише автор, що мовчать руські діти, забувають свого будителя. З грудей його виривається сумовите:

А за тя ніхто не скаже!
Ніхто сусідам вісті не дасть знати,
Якоє серце земля привалила,
За яким сином плаче руська мати...

Натхненні поетичні рядки Устияновича освітлені враженнями особистого знайомства. Очевидно, саме ці рядки мала на увазі Юлія Сметана, рідна сестра Шашкевича, коли писала до його сина Володимира: «Особливо красно написал о нем Устиянович. Коли читаем его «Згадку за Маркіяна», здавалося мені, що самого же Маркіяна вижу, що слишу его бесіду... Тож я дуже благодарна Устияновичу за

то, що он возміг як би із гробу воскресити Маркіяна»¹¹. Вірш-присвята закінчується оптимістично, поет вірить: «знайдеться серце, що мя порозумить І над Лабою, над Порогами, І там на стінах Дунаю». Цими словами автор підкреслює всеукраїнське, а навіть всеслов'янське значення діяльності Шашкевича.

Є в Устияновича й інші поезії-звертання, адресовані певній особі чи групі осіб, своєрідний цикл: «До перемишлян», «До «Зорі Галицької», три сонети «До неї — безнадійної», «До нового року 1857» тощо. У них теж відчувається перегук з творами Шашкевича — адже відомо, що «в поетичній системі цього письменника значне місце займає жанр послання»¹². Як бачимо, звернувся до цього жанру і М. Устиянович.

Минали роки, зникали ілюзії, меркли давні ідеали, але письменник залишався вірним народній ідеї. Вірш «До нового року 1857» — медитація суспільно-громадського змісту. Автор вітає гостя — новий рік, радіє, що «народний возносим храм»:

Камінь на камені дрібною рукою
Складаєм вірно на руське гніздо...

Але сум навіває «чорна могила без дна, где мільйони сердець закотила Времени залізна судьба». Цей романтичний образ, можливо, навіяний віршами з альманаху «Ластівка» та збірки «Думки і пісні та ще дещо» А. Метлин-

---

¹¹ Зоря галицкая яко альбум на год 1860.— Львів.— С. 489—490.

¹² *Нахлік Є.* Поетичний світ Шашкевича-романтика // Рад. літературознавство.— 1984.— № 8.— С. 43.

ського (А. Могили), які Шашкевич посилав наприкінці свого життя Устияновичу.

Громадянсько-патріотична лірика Устияновича органічно пов'язана з революційними подіями 1848 року. І коли почався наступ реакції, а австрійський монарх відмовився від тимчасових поступок на користь народних мас, поет пише повний суму і все ще не згаслої надії вірш «Туга» (19 лютого 1850 року). Це одна з перлин творчості Устияновича. Своїм ідейним змістом, характером символіки, народно-пісенною формою та іншими фольклорними компонентами вона співзвучна «Веснівці» Шашкевича. Цей твір Устияновича також наділений виразними романтичними ознаками. Побудований він за принципом народнопісенного паралелізму. Дитина, що на осінньому полі «глядить весни і плаче», — це молода Галицька Україна, що прокинулася з довгого сну. А тепер — «шумить буря студена, Гудить ворон і криче...», а над Дністром дитя цвіту шукає..., «глядить весни і плаче». У вірші ясніє надія: повернеться весна, «цвіт землицю звінчає, А природа в усі дзвони Піснь воскресну заграє». Проте наприкінці вірша — знову туга, непевність. Тут відбився настрій тогочасної передової галицької інтелігенції, яка ще не втратила весняних надій. Згодом у поезії «Отвіт многим» (1854) поет з боєм дорікає тим країнам, які, зрікшись давніх ідеалів, «коплять сквапно гріб ще живому народові, щоб прискорити скон».

Глибокий патріотизм Устияновича — і в оспівуванні історичного минулого свого народу, і в захопленні красою рідної землі. Автор опоетизував рідні Карпати («Верховинець»), їх воле-

любних синів, що не скорилися поневолювачам і зброю взяли до рук. «Піснь опришків» — це переклад вірша з драми польського письменника Ю. Коженьовського «Карпатські верховинці»¹³. Там, на верховині, навіть час пливе «с в о б і д н о, шумно, весело»... «с в о б і д н а там вода, огонь». «Там пан не клав ланцюгом меж». І не випадково, мабуть, славетний композитор М. Лисенко поклав поезію «Верховинець» на ноти, зробивши цей твір безсмертним.

Привертає увагу і балада «Рекрутка» — один з найкращих творів Устияновича, данина пам'яті землякам, які наклали головами під мурами далекого італійського міста Мадженти під час австро-італо-французької війни (1859). З ніжним ліризмом змальовано образ рекрутки-матері, яка з дитям на руках виглядає коханого серед жовнів, які повертаються додому. І стала вона край шляху на скелі стрімкій, і піднесла високо дитятко — татові навістріч. Та дізнавшись, що її друг упав в бою, «під Мадженти мурами», не витримала — кинулася з дитиною у прірву. Фінал твору вражаючий, психологічно переконливий, вмотивований всім попереднім розвитком ситуацій, з типово новелістичною розв'язкою. Війна, чужа і незрозуміла, зруйнувала щастя молодій сім'ї, погубила її — і в цьому антимілітаристський сенс твору. На цю трагічну у своїх наслідках битву відгукнулися і Ю. Федькович (вірш «Під Маджентов»), і М. Чернишев-

---

¹³ За мотивами цього твору Ю. Коженьовського Устиянович написав 1848 року драму «Верховинці Бескидів», проте вона досі не публікувалася (зберігається у відділі рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника. Ф. 77, № 238).

ський, який підкреслював, що австрійські війська, «в которых солдат бьют десятками тысяч, состоят наполовину из единоплеменных нам словян»¹⁴. У згаданому творі виявляється хист новеліста, Устиянович одночасно з поезією писав і прозу. Новелістичність притаманна і віршу «Пещена дитина», в якому йдеться про трагічну смерть хлопчика, що замерз, поспішаючи в люту хуртовину додому, та казці «І старому придасться школа», де порушено етичні проблеми — синівського обов'язку перед старими батьками.

У пізніші роки (1860—1865) Устиянович епізодично звертався і до історичної теми в поезіях «Похід Русі на Царгород (В року 907)», «Могила Святослава» тощо. Але, на відміну від історичних творів Шашкевича, ці вірші не мають «сучасного звучання», майже не перегукуються з поетовим сьогоденням. Частина історичних творів Устияновича і на сьогоднішній день залишається в рукописах. (Нещодавно М. Шалата опублікував окремі з них на сторінках журналу «Жовтень», 1985, № 11).

У низці поезій Устияновича прозвучали соціальні мотиви, найсильніше — у вірші «Жебрак» (1849). Що ж має він на тій широкій, багатій землиці?

Триста шістдесят ночей гірких, темних,
Журних, голодних має в кождім року,
І тисячі ран болящих, нужденних,
І слізок тільки в заумерлім оку.
А днинки ясної — ніколи, ніколи!

---

¹⁴ Чернышевский Н. Политика из «Современника» — № 6 июнь 1859 г. // Полн. собр. соч.: В 15 т.— М., 1949.— Т. 6.— С. 273.

І смерть нещасному — єдина надія і визволення.

Образ нещасної, знедоленої людини змальовано тут з великою життєвою правдою. Однак з часом гострота соціального зору у поезіях Устияновича послаблюється. У вірші «Хлібороб» (1857) автор поетизує хліборобську працю, ідилічно показує життя-буття селянина. Відсутні тут будь-які класові акценти, легко і спрощено трактується становище хлібороба в експлуататорському суспільстві: працєю — і «вдячна осінь щедро нагородить...». Ідилічну картину затишного родинного щастя змалював Устиянович і у вірші «Земський рай» (1859). Та це було вже згодом, в роки, коли письменник поступово відійшов від традицій «Руської трійці».

У ліриці поета — інтимній, пейзажній — домінує мінорний тужливий настрій, сумовиті мотиви. Іноді — як і Шашкевичу, йому властивий сильний народнопісенний струмінь. Вірш «Осінь», один з ранніх творів поета, має майже всі атрибути народної пісні. Та й сама причина туги калиноньки — традиційне для фольклорного твору.

Тужливий настрій сповнює рядки цього вірша; образами, характерними для народних пісень, автор передає свої власні настрої.

Є в Устияновича і суто інтимна лірика. Сум за втраченим коханням, за «літами молоденькими» звучить у вірші «Гей, гей, милий боже!», «Чим провинили ми?», триптиху сонетів «До неї — безнадійної».

В інтимній ліриці Устияновича помітні й нотки песимізму. «З сльозою в очах» у 43 роки поет тужить за юністю. А найприкріше для

нього те, що «Вже ослаб віщий голос...» Зазвучали в його поезіях і роздуми про тлінність людського буття («Судьба»). З цілковитою покірливістю поет погоджується з долею: «Чим я кращий, Чим страдаю Більше тих, що перед мною?!»

Особливе враження справляє вірш «Последня життя тоска». Це внутрішній монолог старця біля могили «последнього з друзів». Автор передає настрій, психологію старої людини, яку вже ніщо в житті не тішить.

Ведучи мову про жалюгідне становище старої людини у тогочасному класовому суспільстві, автор трактує тему у суто філософському, етичному аспектах. У центрі його уваги — трагедія старості, приреченість людини.

Писав Устиянович і жартівливі поезії. Ранні з них створені на запозичені сюжети («Взріст», «Звістка» — за мотивами чеського письменника і фольклориста Ф. Челаковського). Інші — «А. і Б.», «Хора», «Бідна» — твори оригінальні, написані самотійно. В їх основі — гумористичні життєві ситуації, зігріті водночас теплим ліричним струменем.

Виступив Устиянович і в жанрі байки («Плуг та Борона», «Рій і Трутень»). У них — виразні соціальні мотиви, критика негативних суспільних явищ. Трутень — це досить-таки прозорий образ пана-визискувача, якому, окрім достатків, — шана і слава. Але зневажає поет і бджолиний рій за його запобігливість перед дармом, за ті почесті, які віддає йому.

Байка свого часу наробила багато галасу. «Особливо почувалися діткнені нею деякі тогдішні проводирі, котрі ані працею, ані висшим розумом не відзначали ся, а однакж во-

лю свою яко єдиний закон всім накидали»¹⁵. Є дещо спільного між ідейним змістом цього твору і байкою Сковороди «Пчела і Шершень».

Тяжіння до епічності засвідчує і жанрово своєрідна поема Устияновича «Путь на полонину», яка, проте, досі не опублікована. Надруковано тільки три уривки: «Чари», «Дорога життя», «Всхід сонця в горах».

Поетичне слово Устияновича сягнуло нових висот. Ця поезія своїм тематичним розмаїттям і відносно високим мистецьким рівнем могла вже задовольняти естетичні потреби навіть вибагливого тогочасного галицького читача. М. Максимович побачив у ній «самоцвітний поетичний проблиск».

Устиянович відомий і як прозаїк. Він, слідом за Шашкевичем, закладав основи цього жанру на Західній Україні, був попередником Ю. Федьковича, І. Франка. Перу «славного повістяра» (вислів Уляни Кравченко) належить низка прозових творів — повістей і повісток (так сам автор визначив їх жанр): «Старий Єфрем» (1849), «Месьть верховинця» (1849), «Страсний четвер» (1852), «Допуст божий», оповідання «Толкущему отверзеться» та нарис «Ніч на Бержаві» (1852).

Повість «Старий Єфрем», як й усі інші прозові твори Устияновича, можна зарахувати, скажемо умовно, до «документальної літератури», в її сюжетну основу покладено справжні події.

У центрі твору — старий селянин Єфрем, добрий, шляхетний душею, умудрений століт-

¹⁵ Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького.— Львів, 1906.— С. 489.

нім віком. З великою симпатією, щирим замилюванням змальовує автор образ цієї сердечної людини, яка хоч була бідна, але мала «велике багатство во своїй душі». Це — тип «громадського діда», улюбленця селянської громади. Вже те, що людину з народу письменник ставить у центрі художнього твору, засвідчує демократизм його ідейних позицій. «Кілько то перел знаходиться межі простими людьми, за котрі мало хто знає?» — захоплено констатує автор.

Розмови оповідача зі столітнім Єфремом, дідові повчальні розповіді надають творові явно дидактичного забарвлення: про рух як основу життя («де єсть рух, там і жите єсть, а де рух устає, там і смерть настає»), про споконвічне прагнення людини до гаразду, до щастя, про труд, що є «життя нашого кормом». Єфремові властивий альтруїзм. Проте в його словах багато моралізаторства.

Сильно прозвучали в творі соціальні мотиви. Автор надає слово і молодому запальному селянинові Яцьку: «...Пани так нас поздирали, що далі ї діти годувати годі; от і тепер ходимо в праві і самі не знаєм, що робити: чи правуватися далі, чи самим собі знайти правду». А на пораду Єфрема чекати рішення суду, покластися на справедливість права відказує: «А коли тое право тягнеться так довго, а пани надоїдають нам так дуже, що уже видержати годі...» Підтримує свого товариша і Максим, ще один персонаж цього твору: «Годі ж бо... нинішній молодий світ перебороти. Пусту віз з високої гори, а маєш образ нинішнього світа; не спиниш, не здержиш, хоть би-сь ся лавою стелив. Але що ж робити, коли молодому

терпцю не стає: а старий терпить, бо так навик від віка, і за свій гаразд уже не дбає...» Тут чути виразний відгомін, відблиск революційного піднесення. Наскільки ці рядки видавалися небезпечними, свідчить той факт, що 1874 року, коли твір вийшов окремою книжкою, усі вони (де йшлося про тяжке життя та бунтарські настрої селян-протестантів) були повністю зняті цензурою.

Цей твір має виразні ознаки белетризованого нарису. Тут наявні елементи сентименталізму, зокрема при змалюванні сирітки Ганусі (відчувається вплив сентиментальних творів Квітки-Основ'яненка, з якими Устиянович був знайомий).

В сюжетній основі соціально-побутової повістки (так сам автор визначив жанр твору) «Месьть верховинця» — досить традиційна колізія: два легіні — багацький син Федір Медуляк і сиротюк Продан Наливайко — односельці, товариші з літ дитячих, кохають одну дівчину — Молану, дочку «найпершого кмета в Рожанці» — Дмитра Кожана. Конфлікт має суто соціальну основу. Молана любить Продана, а мати силує її вийти заміж за багатія Федора. Розв'язка несподівана, суто романтична: Продан, «в котрого гарячим, але чеснім серці борба не довго точилась», рятує свого ворога від смерті. Згодом він одружується з Моланою, а Федір був дружбою на їхньому весіллі.

У центрі подій — представник соціальних низів наймит Продан, про якого письменник пише з почуттям явної симпатії, — і в цьому виявляється його демократизм. Фольклорними, народнописаними барвами змальовує Устия-

нович портрет свого героя, надаючи йому виразних романтичних рис: «був то хлопак рослий, як стрімка ялиця, легкий, як олень з бору, чистий, як полонинна вода, гожий, веселий, як весна, а за красу і ніщо казати...».

У типово романтичному дусі змальовано і почуття, переживання месника: «по всіх жилах заграла йому кров, мов з нових нор... а в гарячій серці розпочалася страшна буря»... «чисте сумління і пекельна гадка, життя і смерть, небо і пекло стрітилися в его душі». Автор наділяє свого героя типовими романтичними рисами: це буремна, невгамовна у своїх поривах, сильна натура: «...горе тому, хто би ся поважив стати йому на дорозі, і треба було сідої голови, аби Продана поскоримити в гніві».

Відомо, що в романтичному творі і герої, і ситуації незвичайні, це одна з істотних ознак романтизму. Як нам здається, оця невмотивованість вчинку Продана, який не вбив, а врятував від смерті ворога,— теж одна з «незвичайних ситуацій», і вона повністю відповідає романтичному духові твору. Шляхетний вчинок Продана відповідає високій його натурі. Він теоретично можливий, але автор його недостатньо вмотивував.

Яскраво романтизований і образ Молани. Устиянович показує гнітючі переживання дівчини за коханим: вона на грані божевілля у своїй тузі (на ніч очі зав'язує хустиною: аби їй у сні не привиджувався, у глуху північ іде на цвинтар за землицею з могили — щоб намочити і випити натщесерце — і Продана забути...).

У творі відчутний вплив фольклорної поезики (зокрема в образі Молани та старої Нали-

вайчихи, матері Продана). Майже всі епіграфи до окремих розділів твору взяті з народних пісень, один — з поезії М. Шашкевича.

Є ще один герой повістки — Карпатські гори з їх неповторною романтичною, часто химерною красою, якою автор захоплюється і вміє відтворити свіжими акварельними барвами, у світлих тонах. Опис ранку в горах — це справжній гімн природі. Характерно, що тут художній хист автора поєднується з топонімічною документальністю — і село Рожанка, де відбуваються події, і його околиці, зокрема гірські вершини — Магура, Зелемінь, Клива, Добушівка, Секули тощо — автентичні. Має рацію Є. Нахлік, коли пише «про романтичний тип свідомості Устияновича, в якому співіснують риси інших творчих методів»¹⁶, та робить висновок, що в цій повістці спостерігається «синкретизм романтизму і просвітницького реалізму»¹⁷.

Згодом Устиянович переробив і значно розширив сюжет повістки — він був надрукований у виданні «Повісті Николая Устияновича» (Львів, 1879). З художнього боку ця редакція виявилася слабшою, проте був посилений соціальний аспект твору. Зокрема, згадується, як жорстоко придушувалися антифеодальні заворушення селян протягом 1824—1826 років у Рожанці та навколишніх селах: людей «ловлено, мов яких собак, по зимівках, по верхах і бито, як бубен, доки не підписалися на панщину».

---

¹⁶ Нахлік Є. Романтична повістка Миколи Устияновича «Месьть верховинця» // Рад. літературознавство.— 1981.— № 12.— С. 62.

¹⁷ Там же.— С. 66.

Про популярність цього твору Устияновича свідчить і такий курйозний факт: «1886 року у Варшаві, у серії «Obrazki z Karpat» («Карпатські картини») вийшла книжечка маловідомого польського письменника Чеслава Лукавського «Zemsta Ostapa, opowieść z prawdziwego zdarzenia» («Помста Остапа, повістка з правдивого випадку»). Насправді це був у великій мірі дослівний переклад твору Устияновича без вказівки на джерело, і це дало підставу академіку В. Щуратові звинуватити автора в «літературній крадіжці»¹⁸.

У 1852 році на сторінках «Зорі галицької» надруковано найбільший прозовий твір Устияновича «Страсний четвер. Повість верховинська з місцевих поговорок». Уже сам підзаголовок вказує на джерела твору: письменник узяв матеріали з народних розповідей, переказів, легенд; очевидно, вдавня до творчого синтезу. Цим і пояснюється певна рихлість композиції, подекуди навіть відсутність зв'язку між окремими картинами твору.

У центрі уваги письменника — драматична доля верховинської дівчини Зіні, прийомної дочки крайника (сільського посадника.— О. П.) Івана Задільського, натури небуденної, екстравагантної, історія її романтичного кохання з ватажком карпатських опришків Алексеем Добошом, кохання з трагічним фіналом...

Інші герої твору, зокрема сам Добош, стара Гафа (Зубаня), її сестрінок Борис Балаш —

---

¹⁸ «Zemsta Ostapa» чи «Мечь верховинця»? // *Щурат В.* Вибрані праці з історії літератури.— К., 1963.— С. 153.

теж натури незвичайні, по-своєму екзотичні. Манері автора, як підкреслив Р. Міщук, «властиві гіперболізація певних життєвих фактів, підкреслення їхньої незвичайності, численні історико-публіцистичні відступи, екскурси в минуле...»¹⁹.

Складний і заплутаний сюжет повісті, «наліт недовомовленості й загадковості, цілий ланцюг незвичайних і таємничих пригод, часто жахливих, трагічних за своїми наслідками,— усе це характерні риси, що свідчать про романтизм Устияновича²⁰.

О. Огоновський вбачав у цьому творі вплив Вальтера Скотта, автора відомих історичних романів: «...в повісті «Страсний четвер» перемістив він (Устиянович) в Карпати подію таку, котра могла лучитися в горах Шкоції, та й взагалі користувався тут повістярською манерою Вальтера Скотта»²¹.

Але правильніше було б говорити про своєрідний сплав «іноземних», вальтерскоттівських сюжетних мотивів з місцевими, суто українськими, карпатськими, що мають фольклорні джерела. Таким чином, з одного боку, помітне прагнення автора в дусі західних романтиків вражати читача описами жахів, komponувати химерний сюжет, навіть з деякими алогічностями у розвитку подій; з другого — бачимо суто український колорит, чудові верховинські

---

¹⁹ Міщук Р. Українська оповідна проза XIX ст.— К., 1978.— С. 222.

²⁰ Історія української літератури: У 8 т.— К., 1968.— Т. 3.— С. 383.

²¹ Огоновський О. Історія літератури руської.— Львів, 1889.— Ч. 2.— С. 424.

пейзажі, які відіграють важливу роль у психологічній характеристиці персонажів, щедре використання народної творчості, численних реалістично-побутових деталей і врешті живий бойківський діалект.

У творі порушено споконвічні проблеми — кохання, помсти, фатальної визначеності долі людини. Усі вони пов'язані з центральним персонажем — Зінею. Ця дівчина — дочка гір, сильна, химерна особистість, повна протилежність своїм прибраним батькам — людям «звичайним», навіть патріархальним. Уже саме її походження загадкове, оповите таємничістю: бездітній Марії Задільській принесла дитину невідома жінка в темну, «як чорний уголь», ніч. Зіня енергійна, експресивна, емоційно запальна, — її не лякає небезпека.

Якась сліпа таємна сила, фатум керує долею героїв: саме у страшний четвер трапляється безліч драматичних подій, серед них — і загибель Зіні у палаючому лісі. Опис цієї пожежі — один з найбільш майстерних описів в українській прозі XIX ст.

Образ Алексея Добоша змальований у романтичному дусі. З прославленим ватажком опришків Олексою Довбушем він не має нічого спільного. Добош Устияновича — родом з Брустури на Угорщині, куди він хотів тікати з Зінею, залишивши ватагу. Письменник творить його суто за фольклорними матеріалами. У поведінці Добоша особисте, навіть біологічне явно бере верх над соціальним. Кохання Добоша до Зіні сильне, романтичне, але дике, водночас приречене, безнадійне. Складність та суперечливість природи персонажа підкреслює значною мірою психологізований його портрет.

З інших персонажів — майстерно змальований образ гірської фурії — Гафи.

Привертає увагу ще один момент у повісті, хоча автор не зовсім послідовний у цьому питанні. Опришки, за словами Устияновича, то «беззаконники», то «ізверги», то чорна шайка, «где дикість з злобою перемішались». А в інших рядках твору вони — «невловимі» одчайдухи, «сини скал». Та таких романтичних епітетів значно менше. Доводиться тільки дивуватися, наскільки відійшов Устиянович від Шашкевича та інших діячів «Руської трійці» у трактуванні цього народномесницького руху.

Проте є у творі вставний епізод історико-публіцистичного характеру: про діяльність опришків на Прикарпатті, про її соціальну спрямованість. У цій своєрідній розвідці автор дає коротку характеристику руху, підкреслює його соціальну природу. Так, за словами Устияновича, вельможне, пихате панство весь час посилювало визиск, накинуло «на свобідних синів Бескиду, крім звичайної давнійшої оплати, всякую десятину від скота, овець і пчіл, устанавляючи рогове, карби, чопове, якусь там москальщину і інші подібні дани».

Та нелегко було приручити верховинця до тих численних тягарів. Жорстока експлуатація, нехтування елементарними людськими правами породжували «жажду мести», легіні «в'язались у дружбу», нападали на ненависних шинкарів у себе, а пізніше шукали їх у сусідстві. Згодом, коли Добош, «еден з таких-то відважних верховинців», сильную «содружив шайку»,— нападали «і на двори..., і на цілі навіть містечка і села».

Прості люди підтримували опришків: верховинці давали їм притулок, а при першій-ліпшій кривді приєднувались до їх «веселої дружини». Як бачимо, письменник став тут на позиції історичної об'єктивності та достовірності.

Є ще у творі невеликий епізод-згадка про керівника національно-визвольного руху в Угорщині на початку XVIII ст. Ференца Ракоці (автор називає його Юрієм Ракочія), про очолений ним рух. Характерно, що і сам опришківський рух автор пов'язує з діяльністю Ракоці та зазначає, що прикладом для опришків могли бути «розпорошені Ракочого сподвижники», які довго переховувалися «в верховинах забескидських».

«Страсний четвер» — найбільший за обсягом і один з найцікавіших гостросюжетних прозових творів Устияновича. Українська верховина, Бойківщина, тут постає у всій своїй красі. Можна навести певні паралелі та зіставлення між цим твором Устияновича та ранньою повістю Франка «Петрії і Довбушуки».

Повісті «Мість верховинця» і «Страсний четвер» становлять у літературному доробку М. Устияновича своєрідний диптих з життя українських верховинців (можливо, у автора був намір його продовжити). Обидва ці твори написані у класично-романтичній манері. Один з них («Страсний четвер») оповитий таємничим серпанком народної фантазії, легендарних переказів — з минулого, другий — торкається сучасності письменника. Обидва ці твори мають багато спільного у своїй ідейно-художній структурі: у центрі кожного вольові, сильні особистості, натури незвичайні, хоч і далеко не бездоганні навіть з погляду самого автора.

Спільна для них і стильова своєрідність. Це взагалі перші зразки української прози з життя верховинців. Спостерігається тут і перегук певних сюжетних епізодів. Продан вбиває ведмедя і рятує життя Федеві, Добош вбиває роз'ярену вовчицю і рятує життя Зіні.

Є у цих двох творах ще один спільний герой: чудова верховинська природа, повна таємничої, екзотичної краси та величі. Устиянович дав нам перші зразки пейзажних описів Карпат.

Привертає увагу белетризований нарис «Ніч на Бержаві (Образець з угорської Верховини)». Це опис мандрівки автора «до сусідської Угорщини в Мармарош», тобто на Закарпатську Україну. Устиянович і тут виявляє талант белетриста-прозаїка (уже сам зачин — інтригуючий: «Чи тямите ви, поштенні мої читателі, осінь 1841-ого року?»).

Кульмінація твору — опис ночівлі у мокрій самітній колибі на горі Бержаві, повної тривоги, неспокою та нічних «страхів». Тут доречно застосовано засіб ретардації: повільно тягнуться сполохані хвилини тривожної непевності...

Є у нарисі і викривальний матеріал. Так, за кілька кроків від угорського кордону мандрівник побачив стовп, на якому намальована шибениця з повішеним. Внизу напис: «Доразний суд». Такі «емблеми» зустрічав біля кожного села: це відгомін недавніх селянських заворушень, суспільного неспокою.

1865 року в газеті «Неділя», що виходила у Львові, Устиянович опублікував ще два прозові твори: повістку «Допуст божий» та оповідання «Толкущему отверзеться».

У центрі сюжету першого твору — образ сварливої жінки Євки Харчишиної, яка понад усе в світі уміла люто проклинати — і сусідів, і своїх дітей. Добре виписав автор психологічний портрет молодиці — високого росту, сухої, «з лицем довгим і скривленим, мов місяць на нов'ю, з зеленявими маленькими очима», лютої, повної клекучої, їдкої злості...

Фінал повістки вражаючий: гинуть у палаючій хаті її хлопчики, у різдвяну ніч мати залишила сплячих дітей дома і свічку на столі), спаралізувало дочку під зливу несамовитих материних прокльонів. І приголомшені люди в один голос кликнули: «Се допуст божий, се кара божа». Так думав і автор. У нього «явно не вистачило ні розуміння соціальної природи життєвих конфліктів, ні вміння їх відобразити»²². Дидактична, релігійно-моралізаторська тенденція тут очевидна. Але, крім того, маємо реалістичні живі образи, ситуації. Порушена також проблема виховання, високого покликання матері. Оця «окаянна» жінка нівечила страшними словами серця своїх дітей, які в атмосфері ідіотизму селянського побуту «виростали в лайці» і «ржа обняла їх серденько». Як реаліст, Устиянович вказує на соціальні причини патологічної озлобленості покривдженої життям людини: господарство занепадає, нещасна вдова «почорніла від жури і праці».

Оповідання «Толкущему отверзеться» написано у формі розповіді-повчання батька своєму синові школяреві. Р. Міщук справедливо бачить у ньому «надуманий абстрактно схема-

---

²² Міщук Р. Українська оповідна проза XIX ст.— К., 1978.— С. 66.

тичний підхід до зображення дійсності»²³. Але цей дидактичний твір зацікавить нашого сучасника певними педагогічними аспектами. З його сторінок постає давня школа з непрактичною схоластичною системою навчання. Малий Івась механічно зубрить «Альвар» (підручник латинської граматики), не осмислюючи навчального матеріалу; учневі, який не приготувався до уроку, закладали на цілий день «славутну корону» — осячі вуха. Страх перед таким «величавим вінцем» не стільки підганяв до пильності, скільки посилював гальмівні процеси у підлітка, травмував дитячу психіку. Проте були і прийоми заохочення: найкращих учнів саджали на почесне місце у класі, так звану «малу катедру» — біля самого учителя. А цей звичай «надзвичайно возбуждав молодії сили до соперництва в пильності... давав до честолюбія много корму».

Останні прозові твори Устияновича публікувалися в 1865 році. А 1863 року на сторінках журналу «Вечерниці» надрукував свої перші повісті Ю. Федькович: «Люба-згуба», «Серце не навчити», «Штефан Славич». Отже, де поставив крапку Устиянович-прозаїк, там написав свої перші слова белетрист Федькович. Устиянович був його найвидатнішим попередником у прозі на західноукраїнській літературній ниві.

1848—1849 роки були zenітом громадської діяльності Устияновича. Він став ініціатором першого з'їзду українських вчених у Галичині — «Собору руських вчених», який проходив

---

²³ Там же.— С. 95.

у Львові у жовтні 1848 року. Цей «собор» ставив собі за мету оживити і координувати наукове життя в краю, подбати про громадські права народної мови та просвіту простолюддя. Йшлося також про програму діяльності заснованого за зразком інших слов'янських народів культурно-освітнього товариства «Галицько-руської Матиці». З'їзд проходив з 19 по 26 жовтня. У ньому брало участь 99 делегатів. Як делегат Устиянович виступав двічі — з промовою 19 жовтня і прощальним словом — 26 жовтня.

Поетично, з почуттям гордості говорив він про свій народ, про його місце в сузір'ї інших слов'янських народів: «На широкій картині святої Слов'янщини лежить земля красная, богатая, текущая медом і молоком... а на ней мешкає нарід, славний колись богатством і силою, но сто раз славніший судьбами своїми. Бувальщина его записана кервою і слезами, а серце роздертое кривдами і всякою злобою». Проте промовець з сумом констатує: «О, нема народа в Слов'янщині, котрий би з так високого щєбля богатства і слави, як колись Русь сіяла, так низко грянув в недолю, так глибоко запав в безвіствіє!» Хіба ж тут не чутно відгомін Шашкевичевої антитези: «Як весело колись було, як то сумно нині в нас?»

У виступі прозвучав також мотив єдності українського народу, всеслов'янської спільності. Чувся у виступі відгомін «Передслів'я» Шашкевича та «Передговора...» Вагилевича, що були надруковані у «Русалці Дністровій».

Виступ Устияновича мав великий успіх. Газета «Зоря галицька» писала тоді: «Соловій руський... Устиянович Николай так красненько

до чувства всіх промовив, що ся аж розплакали...»²⁴

26 жовтня Устиянович виступав вдруге, з прощальним словом, звертаючись до «родимців», які зорали своїми трудами рідну ниву і вкинули туди зерно, красне, здорове, золоте, та поклали «перший до народного престола камінь, першую до величественної будови... підвалину». Він закликав згуртувати всі прогресивні сили, працювати «всіма силами ума і серця...».

З липня 1849-го до початку лютого 1850 року Устиянович редагував газету «Галичо-руський вістник», яка виходила тричі на тиждень (помічниками відповідального редактора були Іван Головацький, М. Косак і Б. Дідицький).

Заслуга письменника в тому, що він зумів цьому офіціозові надати в певній мірі громадсько-літературного звучання. Так, крім двох прозових творів та кількох поезій самого Устияновича (про них уже була мова), тут друкувалися художні твори інших авторів — казки В. Даля та В. Соллогуба, а також статті на громадські теми. Зокрема заслуговують уваги публікації, що порушували актуальні тоді мовні питання — Й. Лозинського, Й. Левицького тощо. У розвідці Й. Лозинського «Ще щось о правопису» (1850, № 4, 5) висловлюється така прогресивна настанова: «Пиши так, як більша часть народа говорить».

З лютого 1850 року газета виходить із дещо зміненою назвою у Відні. Її очолив І. Головацький. М. Устиянович повернувся у Славське.

---

²⁴ Зоря галицька.— 1848.— № 25.

Минали довгі роки літературного усамітнення письменника в далеких Карпатах, які спочатку давали йому так багато творчої наснаги. Згасала його творча активність. Коли остаточно зів'яли весняні надії буремного 1848 року, настав час розчарування, суспільної апатії і розгубленості. Згодом письменник зблизився з москвофілами. Намагався писати російською мовою, якої добре не знав. Однак цих творів небагато, окремі поезії. У них уже не пульсувала жива думка, не звучали струни серця. З 1870 року письменник переїхав до Сучави (південна Буковина, тепер — на території Соціалістичної Республіки Румунії). З листопада 1885 року М. Устиянович помер.

У статті-некролозі «Николай Устиянович» І. Франко відзначав: «Не послідню силу покрила буковинська земля... Умер один з перших будителів нашого народного духу, друг Маркіяна... Умер, залетівши на старості літ на чуже поле...»²⁵

Життя поета *Антон Могильницького* (1811—1873) — це трагічна доля особистості в тогочасних умовах, сильної натури, яка билася об кам'яні бар'єри суворої дійсності, не вгамовувалася, але й не змогла подолати їх, може, й не буде перебільшенням, коли назвемо поета «пропашою силою», жертвою тих суспільних обставин, що нівечили талант, людську долю.

Який же він був в очах своїх сучасників?

Ось спогади К. Лучаківського, дослідника життя і творчості поета: «Тямлю якби нині

---

²⁵ Франко І. Збір. творів: У 50 т.— Т. 26.— С. 380.

тоту стать більше як середного зросту, що держалась завше горою і голову завше думно горі носила; будова тіла була замашиста, лице обгоріле, волос чорний, очі пивні, взір бистрий, що з него завше жарів огонь, а з цілої постави фізичної пробивався запал до діяльності. В обходженю же був... милим і приятельським; в товаристві був шутливим і дотепним, каждую свою річ переплітав то всестороннім досвідом, то глибокою наукою; нею він всюди еднав собі почитателів і другів... в кождім его поступованю видко повну свідомість самого себе»²⁶.

Народився А. С. Любич Могильницький 3 березня 1811 року в селі Підгірках поблизу Калуша (тепер Івано-Франківської області) в сім'ї священика. Любич — це шляхетський титул Могильницьких, роду, що «печатався гербом Любич», а не друге ім'я Могильницького або по батькові, як іноді трактується. З цього роду походить і відомий діяч галицького відродження Іван Могильницький з Перемишля.

Батько А. Могильницького Степан помер, коли синові було два роки. Мати через деякий час вийшла заміж вдруге — за Величковського, урядника на солеварнях у гірському містечку Солотвині (Богородчанського повіту). Серед мальовничої карпатської природи пройшли дитячі та юнацькі роки майбутнього письменника. Там-то і зібрав він перші враження, які згодом лягли в основу його найкращого твору — поеми «Скит Манявський». (Руїни монастиря Скиту — поблизу с. Маняви, за кілька кілометрів від Солотвина).

---

²⁶ *Лучаківський К.* Антін Любич Могильницький, его жите, его значіне.— Львів, 1887.— С. 49.

З 1828 року А. Могильницький учився в Буцацькій гімназії на Тернопільщині, у 1830 — закінчив 4-й клас. Кілька років раніше навчався там І. Вагилевич. Виявляв незвичайні здібності, але пустотлива вдача була причиною багатьох непорозумінь, конфліктів з учителями. Згодом продовжував навчання у Чернівцях і Львові. Закінчив гімназію аж у Будапешті (Пешті).

1837 року вступає до Львівської духовної семінарії, саме тоді, коли Шашкевич закінчив її. З 1838 року починається літературна діяльність Могильницького. Першими його поетичними творами були два панегірики, які не мали літературної вартості.

9 листопада 1839 року Могильницький «гримкою промовою» зігрів своїх товаришів, виголосивши у семінарії традиційне «Слово о повинностях підданих» живим народним словом. Вдруге, після Шашкевича, українська мова прозвучала публічно у стінах цього навчального закладу. І треба було великої громадянської мужності, щоб у ті тяжкі часи мертвотного духовного закріпачення та загального войовничого презирства до всього народного виступити з таким словом.

У літературу А. Могильницький увійшов насамперед як поет і публіцист. Уже два ранні зразки його громадянської лірики «Рідна мова» і «Згадка старини» (1839) пройняті виразним шашкевичівським духом, гарячою любов'ю до народу. Перший з них вірш «Рідна мова» перегукується з поезією Шашкевича «Руська мати нас родила» (дехто з дослідників вважає його навіть ремінісценцією). Якщо так, то Могильницький мусив читати вірш Шашкевича в ру-

кописі. У цьому вірші виразно звучить мотив «національного сорому» (К. Маркс):

Чуже — красне, своє — бридь...
Отців мови ся встидаєм?..
Ах, невдячний, гидкий встид!

Автор звертається до сучасної йому галицької інтелігенції, ганьбить її за відірваність від народу, погорду до рідного слова. Цікаво, що в цій поезії деякі рядки Могильницького перегукуються з окремими рядками знаменитого «І мертвим, і живим...» Т. Шевченка, яке було написане пізніше, у 1845 році.

Вірш «Рідна мова» позбавлений декларативності, натомість насичений глибокими думками, переконливими аргументами. А виступ на захист «хлопського» слова надає йому чітко вираженого і політичного, і соціального забарвлення.

Ще виразніший політичний аспект вірша «Згадка старини». Тут розповідь-спогад про історичне минуле народу виливається у розгорнуту картину тяжкого татарського лихоліття, про той страшний час, коли «меч нас нищив і огонь». Проте згадка ця проектується на поетову сучасність. Особливо промовисті останні слова:

...волю замовчати,
Бо нас правда в очі коле!

Зміст цих рядків настільки прозорий, що вони — гадаємо, з цензурних міркувань — не друкувалися під час першої публікації вірша у «Вінку русинам на обжинки» (Відень, 1847). Це були перші кроки Могильницького на літературній ниві. Опісля наступила перерва.

1840 року Могильницький закінчив семінарію. 23 листопада того ж року одружується з Ганною Соболевською з Богородчан. З 1841 року він — священник у с. Хитар на Бойківщині, високо в горах, майже на самому хребті Бескиду.

Карпати не дали поетові творчого імпульсу, як, наприклад, його сучасникові М. Устияновичу. Гори гнітили, чувся там, «мов на заточенню...» З того часу залишилося декілька, по суті, зовсім невідомих сучасникам польськомовних віршів Могильницького, про них мова йтиме пізніше.

Наприкінці 1845 року Могильницький переїжджає з родиною в с. Комарів поблизу прадавнього Галича (прожив там понад 12 років). Це був зоряний час у його літературній діяльності. Майже всі свої найкращі твори він написав тут. Причини небувалого творчого піднесення були різні. Та насамперед революційні події 1848 року, загальне народне піднесення в Галичині в час великих сподівань окрилили Могильницького як поета і громадського діяча, дали йому запал і наснагу для незвичайно інтенсивної праці.

Говорячи про Могильницького як спадкоємця і продовжувача ідей «Руської трійці», варто поставити питання про особисті контакти з її діячами. Чи був Могильницький знайомий з Шашкевичем? Очевидно, ні. Немає ніяких документальних даних. Натомість були в нього щирі взаємини з Я. Головацьким (познайомилися ще в Угорщині). Збереглися два листи А. Могильницького до Я. Головацького (1848). Другий з них, від 10 липня, закінчується віршем «Пробудися, соловію». Цей вірш за життя

поета не друкувався, мабуть, сам автор вважав його суто приватним. Вперше опублікований у «Кореспонденції Якова Головацького в літах 1835—49», уже як літературна пам'ятка (Львів, 1909). Соловієм величає Могильницький свого побратима, «будить» його, закликає до активної діяльності в цю весняну для народу пору, адже

Весна люба сипле цвіти
Межи гожі руські діти,
А хто ж досі твердо спить?

Поетичні твори Могильницького тих років (1849—1850) можна поділити на дві групи: ті, що були розраховані на більш широку аудиторію, перш за все — «Русин-вояк» та «Скит Маявський», і поезії, адресовані вузькому колу читачів — інтелігенції, своїм однодумцям а чи ідейним супротивникам, написані здебільшого з полемічним запалом,— «Ученим членам руської Матиці», «Судьба поета» тощо. Ці твори хоча і цінні з погляду характеристики ідейних засад автора-літератора, написані надто важким стилем, надмірно інтелектуальні і, таким чином, малодоступні. Власне кажучи, самої поезії тут небагато.

А. Могильницький не був учасником львівського «Собору руських учених» (1848). Перешкодила епідемія холери, що шаленіла на Станіславщині. Та він відгукнувся на цю подію як поет. Трохи згодом на сторінках часопису «Новини» (1849, № 6, 7, 9, 10) надруковано вірш-вітання «Ученим членам руської Матиці. Нового року 1849», віршовану декларацію. Галицько-руська Матиця — культурно-освітнє товариство, засноване 16 червня 1848 року у

Львові за зразком інших матиць слов'янських — науково-просвітніх товариств чеських та хорватських. Воно ставило собі за мету нести в народ освіту, відстоювати право рідної мови в школах. Товариство сприяло братньому єднанню слов'янських народів. Очевидно, згадане вітання це — віршований варіант, переробка промови, яку А. Могильницький збирався виголосити на цьому з'їзді. Такого висновку доходимо, враховуючи непересічно великий обсяг твору (79 чотирирядкових строф), його публіцистичний характер, стиль і явну орієнтацію автора на «вчену» аудиторію. У композиційно-художній структурі визначальним є стилістично-звуковий прийом анафори.

Поет широко вітає цвіт галицької землі, оці «ясненькі світила, зірнички красні на галицькім небі», що заясніли після чотирьох віків неволі... У вірші звучить почуття національної гідності, водночас горде усвідомлення приналежності до великої слов'янської родини:

Ні! Нас родила Слава, красна мати,
Грудьми плекала, до лона тулила,
І добру долю любому дитяти
Сама вибрала і з нею заручила!

Весь твір — суцільні заклики невтомно працювати, розвивати культуру. Твір пройнятий вірою у світле майбутнє великої справи. Прозвучав у ньому і мотив єдності українських земель, народу, що засвідчило продовження традицій «Руської трійці». Поет сподівається, що «руське покоління Збудує храм народної слави», що з'являться імена, які будуть гідні того, щоб стати поруч з Шіллером і Гете, Міцкевичем, Байроном.

А. Могильницький продовжує свою поетичну

творчість у жанрі поезій-звертань, віршованих листів до певних осіб, своєрідних поетичних послань. Колись формою послання користувалися здебільшого у поезіях інтимного змісту. Могильницький пройшов певну еволюцію — від творів особистого плану, так би мовити, приватних віршованих присвят, адресованих окремим особам (згадувані вже ранні панегірики церковним достойникам), до поезій з мотивами громадськими, патріотичними.

В такому дусі написаний і вірш «Судьба поета», датований 1 квітня 1850 року. Автор адресує його «граматикові» Й. Левицькому (1801—1860), який глузливо називав Могильницького і його літературних друзів «самоуками та невіжками». Вірш побудований як діалог поета («півця») і Русалки — богині поезії, музи. Але чому Могильницький назвав її, музу, Русалкою? Відомо, що серед дев'яти дочок Зевса і Мнемозіни не було богині з таким іменем. Без сумніву, Русалка — це водночас поетичний образ-символ народної літератури в Галичині, її первоцвіту «Русалки Дністрової». У такій же інтерпретації виступає цей образ і в попередньому творі — «Ученим членам руської Матиці», де мова йде про «ревних Русалочки дітей».

У цьому вірші автор висловлює передові на свій час погляди на поезію, її природу та завдання, на високе суспільне покликання поетичного мистецтва. Могильницький з симпатією, глибокою повагою пише про тих справжніх народних поетів, які «черпали щедро в чувства джерелі. Не малпували заграничних взорів, ані тих правил на шкільнім столі». Вони, ті співці народні, мандрували рідною землею,

сіяли зерно надії, правди, прирікаючи себе на злигодні. Але вони — «відгомін пісней потомству лишили!», і тому пам'ять про них «чрез покоління і віки живе!». Це ж ті безсмертні «самоуки», що брали «нуту до пісней з природи рук...». Вони ж — спадкоємці історичної слави народу, «умні Бояни, славні бандуристи...» І цих поетів автор протиставляє «гордим стихолатам», які «краси шукають у формах неживих» (до них же належав і сам Й. Левицький). Їх майбутнє — «запорошений фоліялів збір Послужить мишам на щоденний жир». Критикуючи Й. Левицького, А. Могильницький осудив весь літературний напрям, який репрезентував цей надокучливий «граматик», тих поетів, що були далекі від розуміння інтересів простого народу, вважали його мову за «мужичий діалект» і писали книжним словом, язичієм, орієнтувалися на чужомовні літературні зразки. Вірш відзначається публіцистичною гостротою. Написаний він октавою, складається з 38-ми рядкових строф. Це була одна з перших октав в українській поезії взагалі.

Приблизно у цей час Могильницький перекладає народною мовою баладу Ф. Шіллера «Граф на Габсбургу» (переклад досить вільний, в одному місці до німецького тексту навіть додав власні три строфи). Слід думати, що це теж була відповідь Й. Левицькому: будувати золоті мости єднання між народами треба на народній основі, тобто мовою простолюду, якою Й. Левицький у своїх перекладах нехтував.

Серед творів Могильницького є кілька невідомих поезій, написаних польською мовою: «Nomilia do p. Bazylego» («Звернення до

п. Василя»), 1840 та «Homilia do Dumytrego» «Звернення до Дмитра»), 1842. Вони були опубліковані у праці К. Лучаківського «Антін Любич Могильницький, его жите, его значіне», яка вийшла у Львові 1887 року малим тиражем. З того часу не передруковувалися, а дослідники про них не згадували. Відзначаються вони дотепністю, умінням їх автора дивитися на світ «примруженим оком». Перша з них має, мабуть, автобіографічну основу — йдеться про бідування автора за студентських часів. Але хочемо звернути увагу на інше — у вірші «Homilia do Dumytrego», зокрема у його вступі (вір складається зі вступу, 2-х частин і епілогу), звучить соціальна сатира на тогочасний брехливий світ і відчувається виразний вплив поезії Г. Сковороди «Всякому городу нрав і права...».

Йдеться в цій поезії і про філософа, який хоче «зліпити правду», хоча сам — її ворог, про брехливого, хвалькуватого мисливця, який «стріляє птахів маком», «козуль в повітрі», «зайців під льодом»... Одне слово, брешуть усі, весь світ брехливий... І хоч твір в дальших рядках набирає явно жартівливого змісту — йде ціла тирада гумористичних віншувань Дмитрові,— наявні елементи соціальної сатири тут все-таки на першому плані. Є відомості, що Могильницький написав згодом ще декілька поезій польською мовою.

Та найкращі свої твори Могильницький створив в час буремних 1848—1849 років. Це балада (так сам автор визначив жанр) «Русин-вояк», датована 14 березня 1849 року, і перша частина великої епічної поеми-повісті «Скит Манявський» (1849).

Балада «Русин-вояк» має три частини. Сюжет її складають спогади колишнього воюка, учасника австро-французької війни кінця XVIII століття. Але ідейний зміст балади значно ширший: поет прославляє хоробрість русина, звеличує його прив'язаність до «отечеського краю», любов до «святої землі русинів». Саме про це йдеться у першій і другій частинах твору, які мають самостійне значення і взагалі заслуговують високої оцінки. Навіть зачини цих частин тематично споріднені:

Чи уміють руські діти
Отечеський край любити,
Чи уміють або ні?

і

Чи уміють руські діти
Отечества врагів бити,
Чи уміють або ні?

Перша частина — це схвильоване поетичне слово про ту гнітючу тугу, яку відчуває галицький жовнір на чужині.

Письменник протиставляє приваби пишної чужини святощам рідного краю. Тут відчувається певна спільність з віршем Головацького «Туга за родиною», що був надрукований у другій частині «Вінка» (1847).

Друга частина балади — своєрідний екскурс в історичне минуле, перелік фактів, які засвідчили силу українського народного духу і зброї. Автор згадує «Львів і Журавно, Снятин, Збараж, Обертин...», «Стамбул, Синоп, Перекопи», Хмельниченка і Нечая. Гострого політичного підтексту набирає закінчення цього підрозділу:

Вже не скажу всі пригоди:
Корсунь, Зборів, Жовті Води,
Бо когось-бим раздражнив...

Про вагомість цих рядків свідчить і той факт, що вони були пропущені у виданні творів А. Могильницького 1885 року.

Основна, третя частина поеми— розповідь старого Сави про битву австрійців з військами Наполеона в Італії, в якій прославили себе галичани — «руська слава Гожі хлопці з Станіслава, з Коломиї легіні»: вони майже голіруч, без зброї, з тичками та кіллям пішли в атаку на французькі позиції та здобули шість гармат. Написана вона цікаво, батальні сцени змальовано просто блискуче, досить багата лексика, оригінальні порівняння, часом гумористичні. Проте це «напрочуд живе і мальовниче оповідання дещо псує занадто голосна і подекуди навіть фальшива нота австрійського вірнопідданства»²⁷, зазначав І. Франко у своїй рецензії на книжку К. Лучаківського «Антін Любич Могильницький, його життя, його значення». Шкода, що не відчувається у творі авторської оцінки, зображуваного і, по-суті, ставляться в один ряд «Корсунь, Зборів, Жовті Води» і оце «новше діло» — подвиг русинів в далекій Італії в кровопролитних боях «за вітчизну і царя», над тою італійською річкою, що «мутна... з руської кровці...».

«Русин-воjak» — один з найбільш обсягових творів поета, складається з 95-ти шестирядкових строф — секстин, побудованих на так званому тернарному римуванні типу аабввб. Він засвідчив високі поетичні можливості автора.

Найвизначнішим твором А. Могильницького, твором, який приніс йому заслужену славу ще

---

²⁷ Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— Т. 27.— С. 167.

за життя,— стала епічна поема «Скит Манявський». Піснетвореніє епічеське, основане на повістях престонародних руських». Вона була задумана як трилогія, однак написав і видав письменник тільки першу частину (Перемишль, 1852). У 1864 року у газеті «Слово» був надрукований початок другої частини.

Твір «Скит Манявський» побудований на фольклорній основі. У передмові до поеми автор зазначав, що його дитячі роки проходили у тій місцевості, де був цей монастир і він скористався народними переказами і легендами, які почув ще тоді. Відома була йому і брошура І. Вагилевича «Монастир Скит в Маняві».

Сюжетна канва поеми така. Ще в часи князювання Ярослава Мудрого два ченці Києво-Печерського монастиря — Пахомій і Йоанникій за наказом ігумена Антонія вирушили в «галицьку країну» з проповідницькою місією. Антоній наповнив баклаг водою з Печерської криниці і прорік: де знайдуть воду важчу, там хай заснують монастир. І скиталися ченці краями далекими, шукаючи таке місце. Аж у горах за Галичем, де «Манявка чисту воду свою... в Бистрицю зливає», де потік Скитець впадає в Манявку, вони і зупинились, знайшовши притулок в скелястій брилі, яка прислужилася їм за житло. Тут молилися богу, оздоровили важко недужого — і слава про них розійшлася далеко околицями... Так закінчується перша частина книги, задуманої поетичної трилогії. Згодом, аж через 12 років, письменник опублікував початок другої частини (Слово, 1864, № 100). На цьому сюжет уривається.

Весь твір — це, по суті, низка віршованих новел: 26 розділів з підзаголовками, окрім то-

го, поетичний заспів «Ах недоле! Що ж ся стало?» Мандрівка ченців, зокрема їх боротьба з нечистою силою, супроводжується фантастичними пригодами, змальованими в суто романтичному дусі. Розповідь майже скрізь ведеться від першої особи, що дало можливість внести елементи суб'єктивної оцінки тих чи інших подій.

Твір цей привернув увагу критики. Франко підкреслював, що Могильницький «визначився в літературі, головно, своєю поемою «Скит Манявський», яка, незважаючи на язык, густо підмшаний церковщиною, свідчить про немалый поетичний талант»²⁸.

Радянські дослідники звернули увагу і на те, що «є в ній чимало від консервативної й релігійної ідеології автора»²⁹. Але простежимо, що сам поет каже про свої творчі наміри, про свою поему. Насамперед ми їх почуємо в ліричному вступі — заспіві. Видаючи поему 1852 року окремою книжкою, письменник поставив названий вірш як пролог до поеми. Згодом, після смерті Могильницького, цей вірш видавці без будь-якої причини друкували окремо, як самостійний твір.

Пролог завжди має ключове значення у творі, допомагає осмислити читачеві ідейний задум автора. А починається він так:

Ах недоле! що ж ся стало?

• • • • •

---

²⁸ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Збір. творів: У 50 т.— Т. 41.— С. 293.

²⁹ Історія української літератури: У 8 т.— К., 1978.— Т. 2.— С. 367.

Думок руських чом так мало?
Ци навіки заніміли
Красні думи тії?

І даремно їх шукати у панських палатах: «там чужина сь присвоїла, Всеродиме придавила...». Тож письменник хоче оживити «пісні золотії» у своєму творі. Він висловлює сподівання, що в багатьох епізодах поеми охопить «також общу долю народа галичо-руського», що твір буде «образом тої общої долі»³⁰.

Пишучи ці слова, Могильницький мав на увазі перш за все ідею єдності українських земель, спільності українського народу, що і прозвучала в творі. Сюжетна схема твору така: ченці з Києва ідуть у «країну галицьку», відвідують її столицю Галич, знаходять у карпатському краю воду, важчу за киево-печерську... Чи ж не оця вода є поетичним символом єдності українського народу?!

Підрозділи поеми — «Образ стародавнього Галича» та «Нинішній Галич» мають самостійне значення в загальному контексті твору. Це, сказати б, історико-публіцистичні відступи, своєрідні вставні епізоди суто політичного змісту: тут і почуття гордості за славетне історичне минуле, і різке протиставлення його тяжкій сучасності,— що властиво для творів Шашкевича і Вагилевича,— і відгомін мотивів «Слова о полку Ігоревім». Так, колишній Галич — «великий, багатий... Вбирався в красні золотії шати...». А трохи далі — виразний вплив чи навіть ремінісценція з «Слова о полку Ігоревім»:

---

³⁰ Зоря галицька.— 1850.— № 14.— С. 84.

Хоробрий дружини полк вооружений
Підпирав сильно аж угорські гори!
Стіл Осмомисла золотокований...

Автор проспівав славу історичному Галичу,
знайшовши піднесені поетичні образи:

Землі столиця, щит межі містами,
Сияв прекрасно, як поранна зоря,
Підпирав сильних князів раменами
Владів землями від Сяну до моря.

І ось різке протиставлення, сповнене глибокого
уболівання, в наступному підрозділі «Нинішній
Галич»:

Не той то Галич, що го видиш нині:
Кілька цегляних хаток з ліплянками
Порозкиданих по вузькій долині...

Але турбує письменника більш істотне: що «не
тоті нині світлі галичане!», болить сервілізм
«правнуків поганих», їх пристосовництво, запо-
бігання перед австрійськими поневолювачами.
Поки ж

З велетнів славних — нечемні карлята;
Чим були предки, мало з них хто знає...

Вживає автор і натуралістичні деталі, але ро-
бить це цілком свідомо: щоб підкреслити ни-
цість нікчемних сучасників — що «як черв
дрібонький в мертвім трупа тілі...».

Підрозділи, де описано мандри і пригоди
двох ченців, сповнені фольклорним матеріа-
лом; тут, зокрема, багато елементів з народної
демонології. Уже сам портрет рибалки (пере-
втіленого чорта) наділений міфологічними
рисами, в нього вище чола стирчали роги, як
у цапа, розколена п'ята і нога з курячими па-
зурями.

Водночас, як підкреслив М. Пивоваров, «Скит Манявський» співзвучний «з романтичними західнослов'янськими поемами, зокрема з «Краледворським рукописом»³¹.

Це був перший зразок епічної поеми в літературі Західної України. І успіх цього твору у свій час був великий — і серед старших, і серед молоді. Могильницького визнавали великим письменником, порівнювали з Міцкевичем, Шекспіром, Гете. На тлі дрібних ліричних поезій 50-х років, що публікувалися у тогочасній періодиці, твір справді справляв монументальне враження. І все-таки, за словами Франка, він не став «народною епопеєю», як того сподівався автор. Успіх був тимчасовий. Читачі нетерпляче чекали продовження. Але коли у 1864 році було надруковано дві початкові «Пісні» з другої частини поеми, захоплення уже не було. Більше поет не писав.

Та був у житті А. Могильницького ще один сплеск діяльності. Великого розголосу набрав його виступ на захист свого покривдженого народу на засіданні державної ради (Думи) у Відні 27 червня 1861 року як делегата від крайового сейму у Львові. З почуттям достоїнства говорить галицький посол про свій народ, який має тисячолітню історію і в своєму краю «не приبلуда». Згадує «геройську пісню» «Слово о полку Ігоревім» і «Руську правду» князя Ярослава Мудрого як свідчення його високої культури. Звертається за підтримкою до «братів-слов'ян», щоб сприяли, «коли домагаємося того, що нам, як людям, по праву від природи

---

³¹ Пивоваров М. Літературний рух у Галичині в 30—40-х роках ХІХ століття.— К., 1950.— С. 44.

належитися». Могильницький висловлює тверде переконання, віру в могутні творчі сили свого поневоленого народу: «Розв'яжіть пута, що на руках носимо, розв'яжіть уста наші, вискажіть, що рівноправність станеся ділом для всіх,— а побачите, скільки є ще в нас жизненої сили...»³².

Але поруч з цим у виступі прозвучали і проавстрійські акценти; можливо, це було зумовлено тим, що виступав він у віденському парламенті. До галицького депутата зверталися кореспонденти, щоб ближче ознайомитися з його життям та літературною діяльністю, а столична газета «Ostdeutsche Post» помістила навіть докладну біографію Могильницького. Тоді ж Ю. Федькович написав сонет «До нашого батька Могильницького». Для нього А. Могильницький — «пресвітлий боян галицької раті». Сердечно вітав Могильницького і син М. Шашкевича Володимир у вірші «Гомін молоді Русі», який вийшов окремим виданням того ж 1861 року у Львові. І від свого імені, і від молоді когорти галицьких письменників, яких згодом нарекли «другим поколінням «Руської трійці», він говорить:

Твое слово загриміло
Чародійним Карпатам громом
І трикратним відгриміло
В серцях руських міліоном...

Однак промови Могильницького у Відні (вдруге він виступив 26 липня 1861 року у палаті послів думи) були для нього і тріумфом, і поразкою. Виступи викликали невдоволення

---

³² Письма Антонія Любич Могильницького.— Львів, 1885.— С. 157.

впливової верхівки, яка погрозами змусила письменника замовкнути.

Склалося так, що часто у радянському літературознавстві Могильницького зараховують до тих поетів, які начебто наприкінці свого життя опинилися, як і Головацький та Устиянович, в антидемократичному таборі. Такі поспішні висновки пішли, мабуть, від не зовсім чітких висловлювань О. Огоновського та О. Партицького про надмірне використання Могильницьким у деяких його пізніших творах, зокрема початкових розділах другої частини «Скиту Манявського», старослов'янської лексики. Однак таких закидів не робив І. Франко, який у 80-х роках минулого століття докладав багато зусиль для розшуків і збереження матеріалів, пов'язаних з життям і літературною діяльністю поета.

А. Могильницький до кінця життя залишився вірним своїм переконанням. Ще у своїй віденській промові він сказав: «...повірте мені, наколи б я нині спроневірився своїм засадам і вирікся своєї народності, ті три мільйони, що їх тут заступаємо, вирекли би нас на засуд вічної погібелі...» Інша річ, що в силу обставин він замовк як поет і громадський діяч.

З 1859 року А. Могильницький переїжджає в невеличке гірське село Бабче, неподалік Солотвина (тепер Богородчанського району, Івано-Франківської області). Бідне село, злиденна парафія. Матеріальне становище ускладнювалося — у сім'ї тринадцятеро дітей. Та й умови для творчості були вкрай несприятливі. Після затяжного конфлікту з єпископом С. Литвиновичем почалося переслідування. Як свідчать архівні документи, у лютому 1864 ро-

ку проводилося слідство проти Могильницького. Його позбавили почесей, послом більше не обирали. Перспектив на краще вже не було.

Розв'язка прийшла швидко і несподівано. У різних літературознавчих виданнях читаємо: 13 серпня 1873 року Могильницький раптово помер в дорозі з Бабчого до Порогів. К. Лучаківський до цієї скупої інформації додає: «...внаслідок неосторожності своєї і візника»³³. Отже, йдеться про нещасливий випадок. Похований у селі Яблінці. Чому там, а не в Бабчому? Родина на той час дуже бідувала, не мала коштів перевезти небіжчика до Бабчого.

Нелегкий життєвий та творчий шлях А. Могильницького, якого І. Франко назвав одним із «товаришів і учеників Шашкевича». А сам митець усією своєю творчістю визначив власне місце серед послідовників «Руської трійці»...

Рудольф Мох (1816—1892) — автор перших оригінальних драматичних творів в Західній Україні, поет і громадський діяч. І. Франко назвав його одним із сучасників і найпопулярніших спадкоємців Шашкевича. Його збірка поезій «Мотиль» (1841) — друга, після «Русалки Дністрової», у Галичині книжка українською народною мовою. Видана вона була ще за життя М. Шашкевича.

Невеличка книжечка (повна назва її «Мотиль на малоруском языці Рудольфом Мехом») надрукована кирилицею, містила 10 віршів. Вони засвідчили, кажучи словами Франка, «крім немалого поетичного таланту, також доб-

---

³³ *Лучаківський К.* Антін Любич Могильницькій, его жите, его значіне.— С. 48.

ре знання галицької народної мови»³⁴. З них найкращі — «Добре там, де нас нема», «Человік», «До приятеля», «Школяр в дорозі». Поет торкався різних тем у цих творах. Різні вони і за своїм значенням.

У вірші «Село», в якому опоетизовано трудове мужицьке життя, становище хлібороба змальовано все-таки в ідилічних барвах. Його селянин «танцем гонит в поле жати...» і взагалі живе в якомусь нереальному світі. А вже у поезії «Добре там, де нас нема» — тверезий погляд автора на долю трудової людини в сучасному йому суспільстві. Власне кажучи, це твір з виразним філософським змістом — йдеться про споконвічний пошук щастя («щастя люди всі шукають»), щастя, якого не знайти в тогочасному світі.

У поезії «До приятеля» поет славить дружбу людей, приязнь, єднання сердець як найбільшу непроминальну морально-етичну цінність у земному житті:

Все на світі тім минає,
Все раз має свій кінець:
Лиш де приязнь процвітає,—
З тих квіток звени вінець!

Один з найцінніших у збірці — вірш «Человік». Це — гімн людині, людині-творцеві. Усе підвладне їй на світі. Проте явним дисонансом до загальної концепції твору прозвучало несподіване закінчення про ненадійність місця людини у світобудові («Же ему не тутка вік!»). Вод-

---

³⁴ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— Т. 41.— С. 299.

ночас йдеться про скороминучість її діянь, і в цьому виявляється філософська концепція автора.

Вдається Мох і до жанру байки («Пчоли»). Молоді бджоли оптимістично, навіть безтурботно сприймають світ в літню пору: «На квіточках то для нас Найсолодший єсть попас», старші — розуміють, що життя — не тільки радощі і насолоди: «Маєм ми і злії хвили; А за тую розкош в літі Єсть досить біди на світі» — небезпека чигає на кожному кроці, а восени господар забирає останнє...

Сила байки в словах:

Он [господар] медок з утіхов п'є,
Кто му дал го,— не жие.

Алегорія тут соціального змісту — йдеться про долю людини праці в експлуататорському суспільстві. Але не виключено, що такий висновок був нав'яний авторові звичайними життєвими спостереженнями.

В основі окремих поезій лежать спостереження автора, факти з реального життя. Так, у вірші «Дуб» розповідається про прадавнього столітнього велетня — «над крутим Дністром тихеньким недалеко Колодруб (Колодруби — село в Самбірському повіті, за дві милі від містечка Комарна,— уточнює сам автор. Там бував він влітку 1839 року, міряв дуба — щоб обняти, «треба жвавих хлопців п'ять» — зустрічався з 80-річним лісником Мойсеєм Романіним). Дуб — це образ-символ, він — свідок минулого народу, міг би розповісти:

Кілько руської мати
Син на світі протерпів.

Проте цей твір належить до слабших у збірці, розрахований на дитячу аудиторію.

У вірші «Бог» автор згадує однойменну оду Державіна, у вступній поезії «Виправа для мотиля» цитує Пушкіна («З богом в дальную дорогу»), що засвідчує знайомство та інтерес поета до літератури братнього російського народу.

На відміну від інших, один із творів збірки має доволі широку епічну основу — це вірш «Школяр в дорозі». (Тут теж використано факт. Дія відбувалася, як сам поет конкретизує, в селі Суходолах, Бродівського повіту, влітку 1837 року). Школяра-оповідача настигла там несподівана злива-гроза... Грім запалив хату — перелякані забобонні люди бояться рятувати: «Де вже перун в хату тріс, Там лихе есть, там есть біс».

Фінал врешті щасливий: подорожній врятував життя дітям-«небожатам» і приголомшеній громом матері... Розбіглися присоромлені люди. А школяр... сів на фіру — і поїхав... Це віршоване оповідання, за словами М. Возняка, набуло популярності. Подібне можна сказати і про деякі інші вірші. Перу Р. Моха належать ще численні панегірики, позбавлені, проте, літературної вартості. Єдине достоїнство їх — чиста народна мова.

Відгуки критики на цю першу поетичну збірку в Галичині були суперечливими. Так, Б. Дідицький, якому дуже не сподобався народний характер видання, оцінив його «яко плод в каждом взгляде слабый и малоценный», — як для сучасників, так і для нащадків. Але серед читацьких відгуків були і захоплені: «Мотиль» Твой красно принятый подобался

дуже, і жаль великий, що всюди не був обізнани»³⁵.

М. Возняк цинив книгу за «гарну народну мову», помітив у ній «вплив українських збірників народних пісень і перших літературних праць закордонних українців...»³⁶. Вище наводилась оцінка цієї книги І. Франком. В його особистій бібліотеці зберігався примірник цієї поетичної збірки.

Р. Мох — зачинатель української драматургії в Галичині. Його перу належить кілька оригінальних драматичних творів, найцікавіша і найбільш вартісна з них — віршована п'єса «Справа в селі Клекотині», що після тривалих зусиль автора вийшла друком 1849 року у Львові. Р. Мох брав участь у аматорських виставах, які відбувалися у Львівській духовній семінарії наприкінці 30-х років XIX ст. На сторінках «Зорі галицької» автор обіцяє читачам: «Будете не раз, не два плакати, але і сміятися до розпуку,— а на тім ще не кінець, бо то оно витеребило декотрі найголовніші вади меже народом нашим, а для того властиво родилося. Маю надію, же поштенні читателі не заведуться...»³⁷. Письменник пішов шляхом узагальнення, типізації подій, явищ. У вступі дотепною мовою він розповідає, як шукав Клекотин та зустрів старенького Андрона Стриголюда, і той йому розповів.

За епіграф поставлено слова народної приказки: «З кого ся насмівають, З того люди

---

³⁵ З листа Михайла Винницького до Р. Моха від 6 липня 1845 р. // Із кореспонденції Р. Моха.— С. 4.

³⁶ Там же.— С. 3.

³⁷ Зоря галицька.— 1848.— Ч. 7.— С. 30.

бувають». Сам сюжет твору позбавлений композиційної стрункості, дія розвивається мляво, це, за словами Франка, «довгий ряд діалогів та сцен без драматичної зав'язки і розв'язки, без поділу на акти і яви»³⁸. У драмі — розгорнута картина нужди, темноти і деморалізації підгірських селян за часів панщини. Власне кажучи, це своєрідний калейдоскоп галицького села, тут порушено ряд проблем з сільського життя — усі вони соціального змісту.

Головні герої твору — селяни, серед них Танька Проциха, Семен — її чоловік, син Гнат, Харчиха — кума Процихи, сусіда Матрона, далі — дрібні сільські урядники — десятник Гриць Ликун, присяжний Прохорій і орендар Юдка Хула та Ханця, його жінка. Якщо картини панщизняного гніту тут дійсно затемнені, невиразні — і на це справедливо звертала увагу критика, в тому числі Франко, — то все ж таки всі негативні явища в житті села, змальовані у творі, показані перш за все як прямі наслідки кріпосницького ладу, тогочасної дійсності. Ось колоритний образок з життя кріпацького села:

Ідем до церкви, іде пан комісар,
Нагайка збоку, з нагайков і писар,
Три атамани, шумно — мов на весілю...

У творі звучить осуд безправ'я, яке панувало у кріпосницькому суспільстві. Тим часом у селі «самі крамоли», серед селян — гризня, колотнеча, роздори, тріумфує індивідуалізм. І б'є чоловік жінку, б'є немилосердно, без будь-якої

---

³⁸ Франко І. Русько-український театр // Франко І. Збір. творів: У 50 т.— Т. 29.— С. 332.

причини, виливає досаду. Бив підбурений орендарем Харко свою молодицю за те, бо ворота йому не відчинила, а потім знову — бо відчинила надто широко (він же не їде четвернею!), потім — бо вузько.

У драмі — на першому плані антигорілчані мотиви. Корчма, пияцтво — найбільше лихо для селян, на цьому акцентує автор. У довгому монологі молода Харчиха скаржиться, як горілка, корчма знівечила її родинне життя, спустошила матеріально. У зображенні картин пияцтва, ледарства, «глупоти мужиків» Мох допускався значних перебільшень. А про кріпосницький гніт тут говориться мало. Але ж лінощі, невігластво селян, пияцтво — це атрибути кріпосницької дійсності, її породження. І саме проти них спрямовував письменник вістря своєї критики.

Робота над твором була завершена після скасування кріпосного права, але залишилися його «діти нечестиві», які ще довгі десятиліття були ганьбою галицького села. І важливо, що «моральна деморалізація села пояснюється автором не біологічною природою «хлопа», а соціальними чинниками»³⁹.

Корчмар і вїйт в селі — одна рука, спілка. Один з них «діє» силою своєю адміністративної влади, другий — хитро, підступно, навіть запобігаючи перед селянином, щоб тільки затягнути його у свої тенета.

Серед персонажів твору — жива колоритна постать сварливої Процихи, яка своєю вдачею дуже нагадує нам Кайдашиху з відомої повісті

---

³⁹ Хропко П. Українська драматургія першої половини ХІХ ст.— К., 1972.— С. 62.

І. С. Нечуя-Левицького. Вона теж розпалює домашню війну, вбиваючи сусідську курку. Письменник так і величає її «Куркорозбойницею». Вона егоїстична, обмежена, завжди усім незадоволена.

Оригінальний, новий в літературі Західної України образ жовніра родом з галицького села. Приїхавши у відпустку, жовнір нарочито розмовляє суржилом, пересипає мову німецькими словами, щоб показати свою «вищість» над односельцями:

У тебе на квартирі гляну,
Сли со мнов добре пожієш,
Дров нарубаю, рано встану,
Нанесу *вассер*, ще коль спиш,
Бо не диви на тії *шуги*,
Же на них полно *флеков* є,
Пан капляр мовив: же ми другі
Дадуть, як *шустер* принесе.
(Підкреслення наше.— О. П.)

У творі виявився поетичний і гумористично-сатиричний талант автора. За висновком І. Франка, у драмі маємо «очень живую и пеструю, хотя и вульгарную картину галицко-русской деревни во время барщины, с ее непроглядной темнотой и деморализацией»⁴⁰.

Чи була поставлена п'еса на сцені? Очевидно, ні. Твір не сценічний, але наміри були. Так, Й. Кобринський писав Р. Моху з Коломиї: «Пришли мені 1 екземп(ляр) «Клекотинської справи», хотя тот, що із коректа, а будем еще ю іграти на театрі — поки не от'їхали актори»⁴¹.

⁴⁰ Франко І. Южнорусская литература // Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— Т. 41.— С. 130.

⁴¹ Возняк М. Із кореспонденції Р. Моха.— С. 13.

Ще сильніше прозвучала тема тверезості у наступних драматичних творах Р. Моха.

На початку 1849 року у «Зорі галицькій» (№ 1, с. 7—8) був опублікований «уламок з-під пера Р. Моха «Розпука арендарска (над селянами, котрі до розуму приходять)». У центрі цього твору — плач-ридання орендаря Менделя, що бог «сліпим голям» очі отвирає,— він просить його залишити все так, як колись бувало:

Не дай їм, голям, очей добрих, боже!
Бо ми з них жили, з чого тепер жити?
Плуга не хочем, бо тяжко орати,
Косов не вріжем, не наробим ціпом,
Ігла нас коле, не накраєм гнипом;
Не дай же, боже, того дочекати!!

Це розпач експлуататора, «п'явки людської», який втратив свої прибутки. І уся ще надія корчмаря на двох непробудних п'яниць — Мочиморду і Хлистуна (зауважимо: такі промовисті прізвища — данина шкільному класицизму), які саме тоді «відпочивали» під лавою.

Як уже мовилося, «Справа в селі Клекотині» на сцені поставлена не була. Але 15 травня 1849 року було показано інший його драматичний твір — «Терпен — спасен». (У заголовку переосмислюється релігійно-моралізаторська приказка: «Хто терпен, той спасен»). Це була перша українська вистава у Львові для широкого кола глядачів. (Вистави у духовній семінарії, серед яких була інсценізація «Руського весілля» Й. Лозинського, єдина україномовна річ, мали, так би мовити, камерний, «закритий» характер). Відбувалася вона увечері, на кону, прилаштованому у так званому «поезуїтським» огороді. Як писала «Зоря галицька», «помимо

обширності місця, арена не могла помістити і половину цікавих, що зійшлися побачити цю виставу». А прибули сюди в основному делегати численних громад з цілої Галичини, що з'їхалися на святкування перших роковин скасування панщини. Серед присутніх на виставі був і батько І. Франка — Яків, який потім «не раз у кузні, роблячи сокири або насікаючи серпи, оповідав зібраним сусідам про сей пам'ятний празник»⁴².

Рукопис п'єси не зберігся. Згодом у «Зорі галицькій» (1849, № 89, 90, 93) були опубліковані значні за обсягом фрагменти цього твору. Тільки з них можемо судити про зміст та ідейне його спрямування. Тут осуджується пияцтво. Водночас автор досить об'єктивний у викритті цього суспільного лиха і ганьбить не лише сільських корчмарів, але й селян. Ненаситний Ворон П'явкіс, дорікає мужикам, що мало п'ють. Він цинічно викладає свою програму дії:

Знайте, же я ту в громаді маю поголовне:
На господара єдного мусить бочка повна
Виточитися горілки, бо збанкрутував-бим...

Позитивний герой твору — Іван Наконечний, за словами П'явкіса, «хлоп гой нестатечний», через якого «вже не хтіли пити...». У творі наявна і соціальна сатира: показано представників поміщицького панства, їх експлуататорське ество, спілку з корчмарями у ставленні до селян, оскільки у них спільні класові інтереси; прозвучали і антипанщизняні мотиви. Ось дідич спішить на допомогу корчмареві, дає йому

---

⁴² Франко І. Русько-український театр // Франко І. Збір. творів: У 50 т.— Т. 29.— С. 329.

поради, як розбещувати селян. Сенс такої поради конкретизує сам орендар П'явкіс:

Що то шкодить всьо на світі красше, сли отерте,
На вас шкір багато грубих — тра по одній дерти.

Однак має рацію дослідник П. Хропко, стверджуючи, що «прямолінійне зображення дійових осіб — одна з найсуттєвіших хиб цієї п'єси...»⁴³.

В 1848 році в багатьох місцях Галичини відбувалися багатолюдні віча, які проходили під гаслом боротьби за демократичні перетворення, за скасування феодальних обмежень; утворювалися комітети — філіали Головної руської ради. Р. Мох, який проживав в селі Лагодіві (тепер Перемишлянського району, Львівської області), увійшов разом з письменником Й. Левицьким до складу такого комітету, який був утворений у Дрогобичі. Цей комітет вимагав припинити дискримінацію українського населення. Про блискучий виступ Моха на велелюдному вічі у Дрогобичі писав і Франко.

У жовтні 1848 року Р. Мох був учасником з'їзду українських учених у Львові. Сильне враження на присутніх справила його промова, яку він виголосив 26 жовтня на пленарному засіданні собору. Оскільки перед нами — зразок ораторської публіцистики, розглянемо його докладніше. З боєм серця та обуренням говорив він, що той славний, красний «многочисленний» руський народ, «котрого диких ворогів ватаги ані мечем висічи, ані огнем висмалити,

---

⁴³ Хропко П. Українська драматургія першої половини ХІХ ст.— С. 63.

ані в плін загорнути» не змогли, дочекався того, що з'явилися люди, які «народови нашо-му заперечують перед світом его жите і естество»⁴⁴.

У пристрасному, глибоко патріотичному слові Мох згадав про ті історичні кривди, яких зазнавали західні українці протягом століть з боку ненаситної польської шляхти, гнівно осудив експансивну політику польських магнатів.

Подекуди відчутні тут риторичні прийоми славетного письменника-полеміста І. Вишенського. Звертаючись до ворогів українського народу, Мох нагадує їм про силу руського духу: «Соперники! Ще ся не рядуйте: ото загляньте котрому з нас під завісу грудей наших, а узрите кров чисто-руську, а узрите руское серце.— Така-то кров плине в жилах мільонів русинів...» У цих словах звучить почуття гордості за свій народ, який «празникує нині воскресеніє своє». Автор промови співає пеан волі: «Свободо!... Само ім'я твоє єсть вже звуком оживляющим тоскливе серце человека як голос невинного солов'я...»

Майбутнє свого народу промовець бачить у сузір'ї братських народів-сусідів,— мріє, щоб він «в силі розуму і ума наперед поступав, просвіщенієм духа і благородністю *сердця красно і ясно посеред народів засіяв*... (підкреслення наше.— О. П.).

Отже, у виступі прозвучала ідея дружби народів, інтернаціональні мотиви. Як же тут

---

⁴⁴ Головацький Я. Историческій очерк основанія Галицко-рускои Матиці.— Львів, 1850.— С. 90.

не згадати Франкове: «Засяєш у народів вольнім колі». Трохи згодом він імені «дорогого народа і добра отечественного» промовець закликає: «подаймо собі братнії руки...» — тут виразний відгомін Шашкевичевого «Дайте руки, юні други». Великою вірою в успіх розпочатої справи зігрите це пристрасне, патетичне слово письменника, гарячим сподіванням, «же зерно наше виросте в велике дерево народного просвіщення, слави і щастя».

У 1848—1849 роках Р. Мох брав активну участь у тій суперечці, яка точилася в Галичині між прихильниками етимологічного і фонетичного письма. В питаннях правопису він підтримував фонетичний принцип, який відбирав потреби живої народної мови, виступаючи проти «граматичного диктатора» Йосифа Левицького, прихильника староцерковщини. Таки ж позиції обстоював і Шашкевич.

Чи був Рудольф Мох знайомий з Шашкевичем? Очевидно, ні. Життєві стежки цих письменників не перехрестилися. Відомо, що в нього були дружні взаємини з іншими діячами галицького літературного відродження, зокрема з Я. Головацьким та А. Могильницьким. В одному з листів Головацький називає його «дорогою зірницею». В інших — просить у нього матеріалів для хрестоматії з української літератури (1850).

Приязні стосунки були у Р. Моха з побратимом і родичем Шашкевича, членом гуртка «Руської трійці» — Михайлом Козловським. Останній, знаючи непересічні ораторські здібності поета, звертається до нього в листі від 16 липня 1848 року з проханням допомогти побудувати промову, яку мав виголосити на

народному зібранні в Олеську на Львівщині під час заснування філіалу Ради руської⁴⁵.

Є відомості, що Р. Мох перетравестіював «Енеїду» Котляревського, зокрема, про це йдеться в листі Євгена Желехівського від 18 червня 1874 року⁴⁶. На користь цієї версії свідчить академік Возняк, зокрема, він зауважує, що «проповідь проти п'янства не виключена і тут».

Перу Р. Моха належить ще драматичний твір, комедія «Опікунство». Дата написання не встановлена. П'єса не друкувалась, ставилася на сцені «Народного дому» у липні 1864 року силами щойно створеного «Руського народного театру». У ній прозвучали «елементи критики соціальних порядків в галицькому селі після відміни кріпосного права в Австрії»⁴⁷.

Писав він і панегірики, які не друкувалися, а пізніше, в 60—70-х роках, був, за словами Франка, «одним із головних апостолів пропаганди тверезості між народом». З роками творча активність письменника слабне. Однак про Р. Моха не забувають, іноді звертаючись до нього з літературними замовленнями. Його просять написати кілька творів до підручника. Талант Р. Моха мав своїх прихильників. Серед них — відомий лексикограф і фольклорист, автор двотомного «Українсько-німецького словника» Є. Желехівський. У листі до письменника від 18 червня 1874 року він писав: «...Ви Вашими утворами... ввели мене в скарбницю

---

⁴⁵ *Возняк М.* Из кореспонденції Р. Моха.— С. 9—10.

⁴⁶ *Там же.*— С. 14.

⁴⁷ *Пилипчук Р.* Украинский театр Восточной Галиции и Северной Буковины (30—60-е годы XIX в.) Автореферат диссертации.— К., 1971.— С. 22.

родимого руського слова і духа...»⁴⁸. Однак, про свій літературний хист сам письменник був скромної думки. В одному з листів 1886 року він писав, що ніколи не претендував на звання поета чи літератора.

«Руська трійця» — визначне явище в історії української літератури. Її члени, молоді письменники-патріоти, виявили себе не тільки на літературній ниві, а й на громадсько-політичній арені. Цензор по слов'янських виданнях В. Копітар розглядав рукопис літературного альманаху «Зоря» як гостроконкретну і чисто політичну справу. Цими словами можна охарактеризувати і всю діяльність гуртка Шашкевича. В умовах ущемлення прав українців, характерних для австрійської урядової політики, його суспільно-політичні засади звучали актуально і навіть революційно⁴⁹.

Період існування цього літературного угруповання був короткочасним — менше п'яти років (1833—1837). Воно остаточно розпалося тоді, коли Шашкевич виїхав зі Львова у злиденні сільські парафії (1838) — не стало ватажка, однак причини тут глибші — вони крилися в тих важких умовах політичного безправ'я та переслідування прогресивної думки в Австрійській імперії. «Трійця» як організаційна одиниця розпалася в результаті поліцейських репресій, урядових переслідувань. Але залишила свій «нестертий слід» — і сучасникам, і нащадкам...

---

⁴⁸ *Возняк М.* Из кореспонденції Р. Моха.— С. 14.

⁴⁹ *Історія української літератури: У 8 т.— Т. 2.— С. 320.*

Ще Франко констатував, що у діячів «Руської трійці», а у Шашкевича особливо, замисли були далеко ширші за просвітницькі, вони прагнули воскресити цілий український народ до нового життя, духовного і громадського. Це, звичайно, була віддалена мета, до якої молодим сміливцям не судилося дійти. Але все ж вони встигли багато зробити. Гурток започаткував розвиток нової, по-справжньому народної культури на західноукраїнських землях, будив свідомість соціально пригнічених мас, підніс ідеї братерства слов'янських народів, а все це об'єктивно спрямовувалося проти політичного авторитету феодально-поміщицької Австрії. Цей демократичний процес не могли вже знищити сили реакції.

Діяльність «Руської трійці» припадає на той час, коли самі історичні умови визначили необхідність її появи, коли українці Галичини повинні були сказати своє слово. Отже, ця діяльність була історично зумовлена, у ній виразно відбився тогочасний «настрій мас».

Діячі «Руської трійці» виступили в літературі насамперед як письменники-романтики. Вони утверджували своїми творами романтизм — що стимулювався піднесенням антифеодальних національно-визвольних рухів та став у кінці XVIII — на початку XIX ст. найбільш прогресивним, панівним напрямом у літературах Європи. Він висував на перший план духовне життя людини та намагався протиставити сірій сучасності нові суспільні ідеали, правда, ще не зовсім чітко окреслені.

Уже у статті «Замітки про найновішу пруську цензурну інструкцію» К. Маркс зауважив, що романтизм «завжди є... тенденційною пое-

зією»⁵⁰. Тенденційною — в найкращому розумінні слова була художньо-публіцистична творчість Шашкевича та його побратимів. Ними порушувались гостро актуальні проблеми сьогодення, з позицій сучасності трактувалась тема історичного минулого. Діячі «Руської трійці» зверталися до фольклорних джерел як еталона справжньої художності, твердо стояли на позиціях народності, трактували її як один із основних своїх ідейно-естетичних принципів, водночас утверджували, особливо власною перекладацькою діяльністю, ідею всеслов'янського єднання, дружбу культур, народів.

Розвиваючись у руслі літературного руху у слов'янському світі, у контексті з загально-слов'янським національно-культурним відродженням, українська література в Галичині завойовувала водночас визнання слов'янських друзів, утверджувала свій міжнародний авторитет. Немалу роль зіграли і особисті контакти письменників «Руської трійці» з видатними діячами слов'янського відродження, зокрема з П. Шафариком, Я. Колларом, Я. Коубеком, К. Запом. Ці зв'язки не тільки стимулювали літературний процес на західноукраїнських землях, вони зумовлювали і близькість проблематики, і жанрову спорідненість у творчості західноукраїнських письменників.

І все-таки вирішальне значення для визначення літературного шляху Шашкевича, ватажка «Руської трійці», мав «живий приклад» (вислів Я. Головацького) І. Котляревського, його «Енеїди», а також збірник пісень М. Максимовича (1827). Але характерно: ні Шашке-

---

⁵⁰ Марк К., Енгельс Ф. Твори.— Т. 1.— С. 22.

вич, ні його літературні друзі не потрапили в ряди епігонів бурлескно-травестійної поеми, яких було так багато на Наддніпрянщині. Вони, галицькі романтики, взяли з творчості Котляревського принцип народності, отой, за словами Франка, «вогник, ним засвічений», «той задаток сил багатий», який виявлявся у зверненні наддніпрянського письменника до народних джерел — насамперед, до живої мови народу, його життя, світобачення, потреб.

«Руська трійця» в літературно-громадському житті Західної України не була чимось закінченим, «замкнутим», ізольованим від загального літературного процесу, вона утверджувала початок літератури на народній основі, який мав своє безпосереднє продовження, своїх послідовників; М. Устиянович, А. Могильницький, Р. Мох, Л. Данкевич, А. Лужецький, О. Шухевич, П. Головацький, Г. Боднар, на першій порі своєї літературної діяльності І. Гушалевич та інші — це ті, що продовжили традиції «Русалки Дністрової», пішли дорогою М. Шашкевича.

«Товариші й наступники Шашкевича» (Франко) були справжніми його духовними і літературними спадкоємцями, водночас їхня творча діяльність стимулювалася атмосферою революційного піднесення 1848 року.

У творах тих письменників бачимо органічний зв'язок з фольклором, а отже, із самим життям народу, осмислення історичного минулого як джерела суспільного оптимізму, вірність ідеї слов'янської взаємності, посилення психологізму, уваги до особистої долі людини тощо — усе це ріднить їх, еднає з видатними попередниками в літературі.

Успадковуючи традиції «Руської трійці», ці письменники збагачували водночас літературу і в тематичному та жанрово-стильовому плані. Зокрема, в галузі прози — М. Устиянович, епічної поеми — А. Могильницький, драматургії — Р. Мох.

Загальнокультурне піднесення, що викристалізувалося в часи «весни народів» (1848—1849), з часом зникає. Прийшли критичні в історії суспільного та культурного руху Західної України 50-і роки, роки застою та «пліснявої дрімоти» (Франко). Поразка революції, наступ реакції загальмували, навіть зовсім припинили літературний процес в Галичині, який живився традиціями «Руської трійці».

У творах нечисленних галицьких літераторів початку II половини XIX ст. зазвучали консервативно-романтичні та вірнопідданські щодо австрійської монархії мотиви, посилюється відхід від народної живої мови. Для тогочасної інтелігенції стало характерним угодовництво, тенденції до провінціальної самозамкненості, орієнтація на монархізм та реакційний панславизм⁵¹.

Причину цих негативних явищ, духовного занепаду Франко бачив насамперед у зміцненні абсолютизму в Австрії та в інтенсивному натиску сил політичної реакції, «в тій зневірі у власні сили, в тій апатії, котра опанувала русинів в ту пору і тяглася до самого 1860 року»⁵².

⁵¹ Історія української літератури: У 8 т.— Т. 2.— С. 368.

⁵² Франко І. Русько-український театр // Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— Т. 29.— С. 13.

І аж треба було отого «вітру зі Сходу», полум'яного слова великого Шевченка, яке переступило Збруч, щоб наново оживилося культурне життя на Західній Україні. Це сталося у першій половині 60-х років, коли знову «розпочинається серед галицької молоді, особливо після її ознайомлення з віршами Шевченка, прогресивно спрямований рух»⁵³.

Тоді на літературну арену виступає когорта молодих літераторів, серед них Володимир Шашкевич, Ксенофонт Климкович, Євген Згарський. Вони започаткували перший в Галичині літературний часопис «Вечерниці», що виходив чистою народною мовою, намагались продовжувати традиції галицьких будителів 30—40-х років. Їх так і назвали — другим поколінням «Руської трійці». У той час уже готувався ґрунт, наближалася пора «великого астрального тіла» (М. Черемшина), що зіграло усю Україну, а світило ще далі,— Івана Франка.

---

⁵³ Франко І. Українці // Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— Т. 41.— С. 189.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький	Фронтиспіс
Титульна сторінка «Русалки Дністрової» .	Фронтиспіс
Автограф поезії М. Шашкевича «О Наливайку» . .	43
Автограф листа М. Шашкевича до М. Козловського	76—77

З М І С Т

Тло доби	4
Маркіян Шашкевич	20
Іван Вагилевич	85
Яків Головацький	118
Товариші й наступники Шашкевича .	156
Список ілюстрацій	229

ОСИП ОСИПОВИЧ ПЕТРАШ

«РУССКАЯ ТРОИЦА»

М. Шашкевич, И. Вагилович, Я. Головацкий
и их литературные последователи

Издание второе, дополненное

Издательство художественной литературы
«Дніпро», 1986

(На украинском языке)

Редактор І. К. Пашута
Художник В. П. Кузь
Художній редактор В. С. Войтович
Технічні редактори Л. Г. Чередник,
Б. С. Грінберг
Коректори Т. Г. Білецька,
Н. І. Прохоренко

Информ. бланк № 4091

Здано до складання 16.04.86.

Підписано до друку 10.11.86.

БФ 36207. Формат 70×90¹/₃₂.

Папір друк. № 1.

Гарнітура літературна.

Друк високий. Умовн. друк. арк. 8,483+1 вкл.

Умовн. фарбовідб. 8,556. Обл.-вид. арк. 8,68.

Тираж 10 500 пр. Зам. 6-119. Ціна 45 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова ф-ка «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.

Петраш О. О.
ПЗ0 «Руська трійця». — К.: Дніпро, 1986. —
230 с.

У книзі розповідається про громадську та літературну діяльність у 30—40-х роках ХІХ ст. членів гуртка передової української молоді «Руська трійця» на чолі з Маркіяном Шашкевичем. Зосереджується увага на літературно-публіцистичній, фольклористичній діяльності провідних учасників гуртка. Окремі сторінки присвячені славетному альманаху «Русалка Дністровая». Йдеться також про послідовників справи «Руської трійці» — М. Устияновича, А. Могильницького та Р. Моха.

Видання розраховане на широке коло читачів.

П $\frac{4603010201-001}{M205(04)-86}$ 23.87

83.3УкІ

О. ПЕТРАШ

„РУСЬКА ТРИЦЯ“